Erik Lönnerholm

Språket i Jönköping

Skrifter utgivna av
Nämnden för svensk språkvård · 46

Svenskt riksspråk i regionala skiftningar · 4

Erik Lönnerholm

Språket i Jönköping

Fc

Läromedelsförlagen Svenska Bokförlaget

JÖNKÖPINGS BIBLIOTEK
TRÅNGHALLA

För uttalanden i skrifter som utges i denna serie och har enskild namngiven författare är denne själv ansvarig.

Nämnden för svensk språkvård

Utgiven med bidrag av Magn. Bergvalls stiftelse.

Omslag: Günther Feltzin

© 1972 Erik Lönnerholm
Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis,
är enligt lag om upphovsrätt av den 30 december 1960
förbjudet utan medgivande av förlaget.
Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom
tryckning, duplicering, stencilering, bandinspelning etc.

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1972

ISBN 91-24-21579-1

Innehåll

Förord 5

Ljudbeteckningar, förkortningar m.m. 11

Ljudlära 12

- Vokaler 12
  - A 12, O och Å 14, U 17, E 20, I 21, Y 23, Ä 24, Ö 25, Tillägg till vokalismen 26
- Konsonanter 26
  - B 26, D 27, F 30, G 30, H 31, J 31, K 32, L 32, M 33, N 33, P 35, R 35, S 40, Sj-ljud 40, T 40, Tj-ljud 41, V 41, Kommentarer till konsonantismen 42
- Kvantitet m.m. 44
- Accent 47

Formlära 53

- Substantiv 53
  - Genus 57
  - Personbenämningar m.m. 60
  - Kompositionsvokal m.m. 65
- Adjektiv 68
- Pronomen 70
  - Personliga pronomen 70
  - Possessiva pronomen 71
  - Demonstrativa pronomen 71
  - Interrogativa pronomen 72
  - Indefinita pronomen 72
- Verb 73
  - Svaga verb 73
  - Starka verb 76

  Adverb och adverbiella uttryck 78
    Årets och dagens tider 81
  Interjektioner 84
Notiser till syntaxen 86
Ordlista 89
Förteckning över anförd litteratur 122

Förord

Den framställning av språket i Jönköping, som detta arbete avser att ge, tar sikte på det språk som talas i den egentliga staden, alltså inte Jönköpings kommun. Källmaterialet är först och främst det språk förf. vuxit upp med. Mina föräldrar var båda genuina stadsbor. Min mor kom till Jönköping vid ett års ålder 1876 och min far var född där 1878. Så gott som hela deras liv kom att framlevas i den östra stadsdelen på ett mycket begränsat område, det s.k. Liljeholmskvarteret, länge den östligaste delen av den egentliga staden. Huvuddelen av dettas invånare var — och torde ännu vara — kroppsarbetande med inslag av ”småborgerlighet” och relativt få personer tillhörande socialgrupp I. Språkligt sett var detta en enhetlig miljö, trots att inflyttning av folk från skilda delar av riket ju förekom även under vårt århundrades första decennier. Barnen från socialgrupp I gick vanligtvis under sina tidigare skolår i privatskola och var representanter för en särskild språklig miljö, med vilken vi genuint talande Jönköpingsbarn konfronterades i läroverket, inte utan en viss känsla av främlingskap. Språkklyftan var nämligen ganska djup. Kvarterets yttre miljö var idyllisk. I slöjdläraren Gustaf Wikner har denna fått en förälskad och fin skildrare. Även om stadsmiljön i mycket har förändrats och befolkningen i staden genom en accelererad inflyttning, också av ej få utlänningar, blandats, lever dock en lätt urskiljbar jönköpingsk dialekt kvar. Detta har en lång rad samtal med för mig förut kända eller okända stadsbor under utarbetandet av denna skrift gett vid handen. Att de väldiga förändringarna i vår livsmiljö också påverkar vårt språk är tämligen onödigt att framhålla. Därför är det knappast förvånande, om en rad i förf:s språk levande ord och vändningar för senare generationer verkar totalt främmande. Därför är det också att förmoda att åtskilliga av skriftens läsare kan komma att ställa sig främmande inför ett och annat i den.

En rik källa har för mig varit de uppteckningar som under 1940-talet gjordes av inspektören Folke Neij och som nu förvaras i Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund. Då hans huvudsagesman var född så tidigt som 1859, gör somligt på mig ett något ålderdomligt intryck och är främmande för det språk jag upplevt som ”jönköpingska”. Uppteckningarna är emellertid gjorda av en mycket kunnig och god upptecknare. Att jag i några stycken anmält en avvikande mening om t.ex. uttal jävar inte detta omdöme.

Av det ovan skrivna torde framgå att den genuina Jönköpingsdialekten fått ett stort utrymme i detta arbete, som dock ingår i serien Svenskt riksspråk i regionala skiftningar. Skälet därtill är framför allt att det genuina språket ju är substratet för det medvetet odlade. Ansen av det talade språket har fått en starkare betoning i de senare årtiondenas läroplaner för såväl den obligatoriska skolan som de gymnasiala skolformerna.

Den första förutsättningen för att en sådan ans skall kunna ske är att läraren känner sina elevers genuina språk. Från min egen långt tillbaka liggande skoltid vet jag att den kännedomen bland mina lärare oftast var mycket svag. Därför att så var fallet blev nog försöken att förbättra våra språkvanor också föga framgångsrika. Vi elever förstod ofta inte ens vad det var för ”fel” på vårt tal. Dessutom gäller vad Bertil Molde skriver i nr 2 årg. 1969 av Språkvård: ”Personer med mer eller mindre dialektalt tal blir ofta förlöjligade eller hånade av folk med andra uttalsvanor. Många minns säkert sådana företeelser från skoltiden, från värnpliktstiden eller från andra tillfällen.” Rolf Hillman har många kloka ord att säga i Språkvården och skolan, bl.a. ”att det fordras sannerligen en gedigen kunskap för att läraren skall kunna snabbt och säkert bemästra de oväntade språkliga situationer som kräver hans auktoritativa ledning”. Till det han skriver om att ”elever finner sig i att bli förmål för kulturell bearbetning”, torde emellertid böra fogas: förutsatt att den sker med finkänslighet.

Det genuina Jönköpingsmålet är nära besläktat med de landsmål som talas eller kanske rättare talats i omlandet. Även om det kan ha känts frestande för förf., som sedan 1930-talet tämligen oavbrutet sysslat med dialektuppteckningar, fr.a. i Jönköpings län, att närmare ange överensstämmelser med och skiljaktigheter från målen i omlandet, har detta i överskådlighetens intresse satts åt sidan. Helt allmänt må här sägas att jönköpingsbon talar ett språk som hör till det sydvästsvenska dialektområdet, vilket innebär att det är besläktat närmast med de småländska, dock inte de nordöst-småländska, dialekterna och de västgötska, men åtskilligt mindre med slättbomålen i Östergötland. Jönköping ligger i detta målområdes utkant, varför det för dialektforskaren har en särskilt intressant position. För den som önskar fördjupa sig i hithörande spörsmål vill förf. rekommendera Natan Lindqvists uppsats Småland — en språkets valplats i: En bok om Småland. Samme författares Syd-Västsverige i språkgeografisk belysning, resultatet av vår första stora dialektgeografiska undersökning, innehåller ett rikt urval av språkkartor, främst belysande ordförrådet. Sven Bensons Südschwedischer Sprachatlas har en rad kartor, som redovisar också ljudbeståndet i det sydsvenska ordförrådet. Johan Götlinds Västergötlands folkmål ger goda upplysningar om Jönköpingsspråkets nära frändskap med västgötska munarter. I Studier över r-ljuden i sydskandinaviska mål har Gösta Sjöstedt åtskilligt att säga om *r*-ljudet i Jönköpingsområdet in på 1930-talet.

Eftersom målen i det sydvästsvenska dialektområdet hänger samman med danska dialekter, är det inte förvånande att i dialektfärgat Jönköpingsspråk finna ej få ord som saknas i vårt riksspråk men väl återfinnes i danskan.

Någon tryckt framställning av språket i Jönköping synes inte existera, möjligen med undantag av en kort, i populär form skriven uppsats av undertecknad i Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1955—56. I samma årsboksserie, årg. 1945 och 1946, finns en redogörelse för och tolkning av stadens ortnamn av Erik Johannesson. Åtskilligt av språkligt intresse finns f.ö. att hämta i gillets årsböcker. Också i Thecla Wrangels charmfulla Från forna tider förekommer en del språkliga notiser, men det kan där vara svårt att avgöra om det är fråga om Jönköpingsdialekt eller ”småländska” av något slag.

Även om det i vissa avseenden varit svårt att exakt ange vad som är genuin, levande dialekt, bl.a. att dra en gräns mot det som kan karakteriseras som (tillfälliga, individuella) lån ur omlandets mål, yppar sig de verkliga svårigheterna när det gäller att bestämma vad som är lokalt riksspråk. Inte utan skäl har det satts i fråga om själva termen lokalt riksspråk är så lyckad. Eftersom benämningen dock vunnit burskap, har jag valt att bibehålla den. Föregångarna i uppgiften att beskriva lokalt riksspråk, Ingers (Språket i Lund), Björseth (Göteborgsspråket) och Bucht (Språket i Härnösand), av vilkas arbeten jag dragit stor nytta, har samtliga redovisat svårigheter vid definierandet av begreppet lokalt riksspråk. Jag skulle själv vilja beskriva det som det språk, som talas av en person, vilken med företrädesvis talat riksspråk som mönster medvetet och med framgång odlat sitt språk till överensstämmelse därmed. Detta utesluter ingalunda språkliga variationer vis à vis riksspråket, t.ex. i fråga om uttal och ordval. Över huvud taget torde de gränser, inom vilka ett lokalt riksspråk kan sägas förekomma, vara någorlunda vida eller böra vara det. Gränsfall förekommer givetvis, så att vad en person vill karakterisera som dialekt, en annan menar vara ”oklanderlig svenska”. Som lokalt riksspråk vill jag emellertid inte benämna ett sådant tal som förlorat varje anknytning till ortens genuina språk.

Det stora flertalet språkmedvetna jönköpingsbor har svårt att förstå att *blåsst* och *målln* inte skulle vara med *blåst* och *måln* (långt *å*-ljud) likvärdiga uttal, trots att Uttalsordlistan upptar endast de senare. Ordet *lev* för avlångt mat- eller vetebröd anses rent av som en nödvändig benämning, och varför man skulle behöva utbyta sitt skorrande *r*-ljud mot ett rullande för att anses som riksspråkstalande, har de med rätta svårt att förstå och acceptera. Däremot menar ej så få att tungspets-*r* ger ett estetiskt mera tilltalande och tydligare tal än tungrots-*r*. Fråga är väl emellertid om vi inte efter ett dialekternas nivellerande går mot en generösare inställning till regionala särdrag.

Att ett allt större antal människor medvetet söker odla sitt talade språk är uppenbart och detta inte enbart på grund av skolans insatser. Det torde vara tämligen överflödigt att här peka på massmediernas roll. Det är de som i flertalet fall presenterar talmönstren och de språkliga korrektiven. Därmed är också sagt att det är från Stockholm de flesta språkliga impulserna utgår.

Men i åtskilliga fall värjer man sig i Jönköping medvetet eller omedvetet mot en rad mellansvenska dialektdrag, såsom sammanfallet av *e* och *ä* i *rev* och *räv*, *o* och *å* i *gott* och *gått*. Detsamma gäller vissa drag i formläran.

Utomordentligt stort gagn har förf. haft av Gösta Bergmans undersökning Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket (Arkiv för nordisk filologi 56, Lund 1941). Mycket av det rikhaltiga material och de kommentarer och synpunkter denna innehåller har haft betydelse för denna skrift. Det är f.ö. på hans initiativ denna har tillkommit. Också Lombards artikel i samma skriftserie, årg. 1945, Sydsvenska och uppsvenska, har gett åtskilliga för mig värdefulla synpunkter.

Till åtskilliga i Jönköping verksamma pedagoger står förf. i tacksamhetsskuld för uppslag och en rad sakuppgifter samt beredvillighet till auskultationer i olika klasser.

För stor beredvillighet att stå till tjänst och för givande samtal vill jag tacka chefen för Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund, Sven Benson.

Råd och synpunkter har under arbetets gång getts av professor Bertil Molde, för vilket jag är honom stort tack skyldig.

Linköping i nov. 1971

Erik Lönnerholm

Ljudbeteckningar, förkortningar m.m.

Den ljudbeteckning som användes i denna skrift kan karakteriseras som ”grov”. Emellertid är vokalisationen i det dialektalt präglade Jönköpingsspråket — förkortat dial., medan det lokala riksspråket förkortats lrspr. i överensstämmelse med gängse förkortning för riksspråket, rspr. — ganska särpräglad och delvis från riksspråket så avvikande, att det synts lämpligt att åtminstone vid behandlingen av de olika språkljuden (vokalerna) i viss utsträckning bruka tecknen i landsmålsalfabetet (lmalf.). Förklaring av ljudkvaliteten har i samband därmed givits, varför svårigheterna att tyda skriften även för den otränade torde vara små. I fortsättningen har lmalf. använts med sparsamhet. I flera fall, t.ex. i ordförteckningen, har ett visst tecken brukats för en rad uttalsvariationer, så lmalf. *ɵ*. Då det ansetts nödigt att markera vokallängd har detta gjorts med punkt efter vokaltecknet, t.ex. *å*. för långt *å*-ljud.

Ljudlära

Vokaler

A

Liksom i det talade rspr. skiljer man i Jönk. mellan ett öppnare *a*, som i ordet *hatt*, lmalf. *a*, och ett mera slutet såsom i *hat*. Medan beteckningen för detta senare *a*-ljud i rspr. är lmalf. *ɑ*, vållar den adekvata beteckningen för detta slutna *a*-ljud i talad jönköpingska vissa svårigheter. Det slutna *a*-ljudet är i lrspr. ej sällan och i dial. som regel mera slutet och lägre ansatt än i rspr. Därtill förekommer en del schatteringar, inte enbart individuellt betingade. I ett ord som *ja* är *a*-ljudet i dial. så slutet och *å*-haltigt att lmalf. *ꜵ* — beteckningen för ett ljud som ligger mellan rspr. *ɑ* och å-ljudet i t.ex. *gå* — är den riktiga, dvs. *jꜵ*, *jꜵ.-ꜵ.*, *jꜵ.-e* (alla tre varianterna förekommer, mestadels beroende på talsituationen). Åtminstone under 1920-talet kunde vi elever begabbas av våra lärare i läroverket för att vi sade *jå-å*, och så menar ibland personer från andra orter att jönköpingsbon fortfarande säger. Med all rätt förnekar han emellertid detta, ty han kan mycket väl skilja *ꜵ* från *å*-ljud. Sak samma gäller i tillämpliga delar uttalet av namnet *Kalle*, som i Jönk. gärna blir *Kꜵlle* liksom i Göteborg — det blir inte något *Kålle*, ett uttal som ju göteborgaren ibland med förtrytelse förnekar att han har.

Fördelningen av slutet och öppet *a* skiljer sig ej så litet från den i rspr. Långt öppet *a*-ljud förekommer allmänt i svordomarna *fa*(*e*)*n* och *fasen* samt vanligen i dial. men ej sällan i lrspr. i ordet *galen* och avledningar därav såsom *galenskap* och *galning*. I dial. förlänges *m*-ljudet i *krama*, varvid *a*-ljudet öppnas och vi alltså får *kramma*.

I en mängd förbindelser, där rspr. har öppet *a*, har dial.-talande, men ej sällan också lrspr.-talande, slutet *a*, förekommande bl.a. i religiös förkunnelse från predikstol eller i officiella anföranden. Detta *a*-ljud förekommer före *ks*, *kt*, *ng*, *nk*, *rs*, *rt*, *st*. Så är fallet

i t.ex. *ax*, *axel* (med akut och grav accent), *Axel*, *sax*, *taxi*, *tillbaks* (*tebɑ.ks*) *till lags* (*te lɑkks*), *tilltagsen* (*tetɑkksen*);
faktisk, *faktor*, *frakt*, *lagt*, *sagt*, *takt*;
bang, *klang*, *talang*, namnen *Agnes* (*ɑngnis*), *Magnus*, *Ragnar*;
anka, *bank*, *planka*, *slank*, *tanke* men *Frankrike* med öppet *a*-ljud;
bevars (*bevɑss*), *farsan* (*fɑssan*), *mars* (*mɑss*), *varsna* (*vɑssna*);
art (*ɑtt*), *fart* (*fɑtt*), *partisk* (*pɑttisk*), *svart* (*svɑtt*);
fast, *gasta* (skrika högt), *kasta* men *Asta*, *Astri*(*d*), *bastu*, *gast*, *last*, *mast*, *rast* med öppet *a*-ljud.

Vidare förekommer detta slutna *a*-ljud i namnen *Abraham* (*ɑbram*), *Agda*, *Fingal*, *Hans* och *Hansson* (*Hɑnns* resp. *Hɑnnson*) men *Jansson* uttalas med öppet, kort *a*-ljud.

August blir *ɑgust*, men *Augusta* och *augusti* blir *ɑgusta* resp. *ɑgusti*.

Slutet *a*-ljud förekommer vidare i *afton* och *farfar* men det heter *farbror* och *farmor* med öppet *a*-ljud.

Temaformerna för verbet *hava* är i dial. *ha* (inf. och pres.), *hadde*, *hatt*, samtliga med slutet *a*-ljud; i lrspr. har imperf. och sup. öppet *a*-ljud;
för *vara* i dial. *va.* (inf. och imperf.), *vatt* (öppet *a*-ljud); i lrspr. omväxlar i inf. *va* med *vara*, liksom *vatt* med *varet*.
för *skola* är pres. i dial. *sa.* (öppet *a*-ljud), medan lrspr. har *ska.* med öppet eller ibland slutet *a*-ljud.

Inf. av *säga*, som i omgivande landsmål blir *sä.*, har i Jönk. formen *säja*. En form *säj*, som man någon gång kan få höra, är inte genuin i ortsspråket.

I dial. och ej sällan i lrspr. blir *av* till *å*.

I några fall blir ett slut-*a* till *e*, i t.ex. *bara* (blott), *borta*, *vara* (i uttryck som *ta vare på*, *ta te vare*), *lakan*, förekommande i varje fall i uttrycket *dra laken* (för mangling), *emellan*, som i dial. blir *imälla* eller *imälle*. Det heter *man å man imälla* och *imälle jul å nyår*. *I dag för en vecka sedan* uttryckes med *i da åtte da senn* (med markerad betoning av räkneordet) och det blir *i alle fall*. Dock heter det *i alla fulla fall* med bibehållet slut-*a*. Övergången *a* till *e* i ovanstående ord torde i stort sett höra endast dial. till.

Månad blir i dial. *måne* med pl. *måna*(*r*).

För ord som *koppar-panna*, *koppar-slagare* uppvisar dial. uttalet *koppe-panna*, *koppe-slagare*, liksom *peppe-kaka* för *peppar-*

kaka. Däremot försvagas inte *a*-ljudet i *pepparrot*.

Härv och *pärk* för vanligtvis *harv* och *park* har iakttagits några gånger i äldre dial.-talandes språk. Det torde här vara fråga om inflytande från omlandets dialekter. En från Mo härad, Bondstorps socken, inflyttad kvinna omnämnde alltid sin son *Harry* som *Hä.ry*. I genuin dial. gängse är *fässta* och *fässte-bro* (med öppet *ä*-ljud som i *berg*), medan lrspr. har *farstu*, *förstu* eller *förstuga* resp. *farstu-trappa* etc.

O och Å

Det slutna *o*-ljudet, långt eller kort, lmalf. *ɷ*, uttalas i Jönk. såsom i rspr., t.ex. i *bo*, *bodde*, *bott*, *sol*. I en rad ord av främmande extraktion förekommer det, där rspr. och lrspr. har öppet *o*, lmalf. *o*. Så i *populœr*, vars samtliga vokaler alltså är slutna. Det heter också *donera* och *donation*. *Mormor* har klart *å*-ljud i första sammansättningsleden, liksom *morbror*, medan det i andra leden förekommer ett vokalljud, liggande mellan *å* och slutet *o*-ljud.

Behandlingen av det öppna *o*-ljudet är ett av de karakteristiska dragen i dial. Ordet *torr* kan i dial. uttalas med ”ett *ö*-ljud med tungställning ss vid *a*”, lmalf. *ȣ*. Emellertid förekommer oftare ”ett vokalljud påminnande om *ȣ*; läpprundningen starkare än vid *ȣ* och tungans läge ungefär ss vid *a* men högre”. Slutligen kan vokalljudet få klang av ”ett *a* med någon *ö*-halt....; ungefär identisk med vokalljudet i eng. *but*” (samtliga definitioner enligt Hedström). Detta senare ljud tecknas i lmalf. *ɒ*. Det förefaller som om det fått en större frekvens under de senaste årtiondena. Ljudet ligger så nära det riksspråkligt uttalade slutna *a*-ljudet, att vissa förväxlingar kan uppstå. En numera nerlagd textilfabrik i närheten av förf:s hem kallades gemenligen på grund av den oljebemängda, ”flottiga” luften för *Flȣten* eller *Flɵten* eller *Flɒten*. Hade ordet förekommit i lrspr., skulle det ha uttalats *Flott´en*. Av främlingar på orten eller eljes med dialektens egendomligheter obekanta personer uppfattades namnet som ett *Flaten*, med långt, slutet *a*-ljud, *ɑ*. Så nära detta ljud ansågs alltså dialektens starktoniga vokal ligga. En förväxling av ljud men i motsatt riktning torde ligga i ett i en skolpojkes tal hört *nåcka-snɵr* i stället för *nåcka-snɑr*, som är den genuina beteckningen för spindelväv.[1] I ord som *bort*, *borte*, *fors*, *gott*, *komma*, *kors*, *kort*, *opp*, *oss*, och *råtta* är vokalen i dial. *ɵ* eller *ɒ*. *Upp* heter alltså här *ɵpp*. *Ovanpå* ersättes med *ɵppepå* i dial. i uttryck som *legga ɵppepå* (sängen), *bo ɵppepå* dvs. en våning högre upp, i regel i andra våningen.

Lrspr. har i de ovan uppräknade orden *bort* etc. ett uttal med kort, öppet *o*-ljud. Inte sällan blir emellertid detta i ledigt tal *ɵ* eller har en stark dragning däråt. Så har förf. uppfattat det i anföranden av personer i officiell ställning. Det är ett ganska ”smittosamt” ljud och svårt att komma ifrån för dem som vuxit upp med dial. och sedan söker utplåna vad man anser vara mindre önskvärda dialektdrag i sitt språk. Inte så sällan blir *ɵ* ett substitut för det *ɞ*-ljud, som från landsbygden inflyttande personer medför men söker att komma ifrån. Detta *ɵ*-ljud förekommer f.ö. också i dial. i stället för *ö* i ord som *trött*. (Se nedan s. 25).

Det bör också påpekas att lrspr. gör klar skillnad i uttalet av *gott* och *gått*. *Gott* har öppet *o*-ljud, *gått* har *å*-ljud. Naturligtvis kan en eller annan, dock jämförelsevis få, ha tagit intryck av t.ex. stockholmskan och låter ljuden sammanfalla, men detta är ”lån”.

Orden *orka* och *orm* har likaledes öppet *o*-ljud, men inte sällan förekommer ett slutet sådant i dial., alltså *orka*, *orm*.

Ord som *tomt* och *tomte* uttalas också med öppet *o*-ljud och ett uttal med slutet *o* är uteslutet i Jönk.-mål.

Ett ord, värt att ur flera synpunkter observera, är *stollot*, stollig, tokig. Det har i sin grundform uttalet *stɞ.\`elt*, *stɵ.\`elt*, *stɒ.\`elt*, pl. *stɞ.elta* eller *stɞ.lta* etc.; best. sing. *den stɞ.lte*. Komparationsformer: *stɞ.ltare*, *stɞ.ltast*. Ordet, som har klar dialektprägel, kan ibland skämtsamt användas av lrspr.-talande: *Ja tror folk har blitt stɞ.elta.*

I några ord av främmande ursprung kommer i dial. ett kort, öppet *o* att ersättas av ett kort, öppet *a*-ljud. Så sker i *chiffonjé*, som kan få uttalet *sjeffanje´r*, *hundsvottera*, som blir *hunnsfattera*,

---

[1] Det bör måhända upplysas om, att det av pojken använda *snɵr* säkerligen associerades till snor, som i dial. får uttalet *snɵr*.

importera i betydelsen inbringa, avkasta, vilket blir *impatera* (men även *impʚtera* förekommer), samt *trottoar*, som ej sällan får uttalet *trattoar*. *Fortuna-gatan* benämndes åtminstone i förf:s ungdom *Fatunegata*. Inte minst personer, som bodde vid denna gata, uttalade namnet så.

Beträffande uttalet av ord som *morra*, *skorra* och *sork* samt *klotter*, *potta* och *spotta* i dial. se s. 18.

I en rad ord, där rspr. liksom lrspr. väl oftast har klart *å*-ljud men stavning med *o*, såsom i *hov*, *kol*, *lov* (prisande och tillåtelse), *lova* (prisa och avge löfte), *son* och *sova*, har dial. avvikande uttal. Dessa ord visar ett något varierande uttal av *å*-ljudet där. Även i dial. uttalas *hov* som i rspr., men uttalet av namnet på torpet *Tallehov* som *Tallehʚv* och *Tallehʚvare-gården*, benämning på fastigheten Ö. Storgatan 132 (därför att den en tid ägdes av en person, som kom från Tallehov, *tallehʚva*(*r*)*n*) visar, att ett uttal med *ʚ* inte varit dial. främmande. *Kol* uttalas ej sällan även i dial. med rent *å*-ljud, men i sammansättningar som *kol*(*a*)-*fat* och *kol-svart* hör man ofta *ʚ*-ljud. Vanligen heter det *få lov* med *å-ljud*, men inte sällan blir det *tack å lʚv* och merendels *få lʚven å*..., dvs. vara tvungen att..... *Son* blir i dial. oftast *sʚn*, men i -son-namn blir uttalet som regel *sånn*, t.ex. *Pettsånn*, *Ollsånn*. *Sova* får i dial. sin stamvokal uttalad med såväl *ʚ* som *ɵ* och *ɒ*. Orden *ovan* och *ovanför* tillhör blott lrspr. och har rent *å*-ljud.

Medan lrspr. i ord som *bråte*, *påse*, *påta*, *tåla*, *vråla* har ett uttal med *å*, uppvisar dial. samtliga tre vokalvarianter, *ʚ*, *ɵ*, *ɒ*. Ett *brʚte* kan en eljes lrspr.-talande ibland använda då han särskilt vill framhäva det skräpbetonade i något.

Det riksspråkliga *tjata* får i dial. uttalet *tjʚta* eller *tjɵta*, som har en vida större tyngd än *tjata*, vilket har till följd att en och annan lrspr.-talande alternativt brukar bägge uttalen allt efter behov. Några gånger har förf. hört ett *vrʚk*, neutr., i betydelsen oduglig människa, lätting, egentligen väl en som vräker sig och inte gitter stiga upp och göra nytta för sig.

Orden *flott* och *mosse* får i lrspr. uttal med kort, öppet *o*-ljud — ett o-jönköpingskt *flått* kan dock någon gång förekomma. I genuin dial. höres uttal med lång vokal, *ʚ*, *ɒ*, *ɒ*. *Dumme mɵse* kallas ofta den berömda stora mossen väster om staden.

Boll uttalas *båll*, *moln* blir inte bara i dial. utan mestadels även i lrspr. *mślln*, *dolde*, *dolt* blir i dial. *dållde*, *dållt*. (*Herren ser i det fö-dållda* är ett flera gånger observerat bibelcitat.) Begynnelsevokalen i namnet *Otto* är i Jönk. *å*. Uttalet med slutet *o*-ljud, som förekommer i vissa trakter av vårt land, låter i jönköpingsbons öra landsmålsaktigt. I namnet *Ottilia* har i varje fall den dialekttalande slutet *o*-ljud.

-or i t.ex. *pastor* och *doktor* uttalas med slutet *o*-ljud, vilket bibehålles i best. form av det förstnämnda ordet, medan vi får *dåktån* av det senare; samtliga uttalsformer tillhör dial.

Det blir i såväl dial. som lrspr. *telefån*, medan det väl blott i dial. förekommande *telefonare* (telearbetare) har slutet *o*-ljud.

Å, uppkommet ur äldre *a*, uttalas i Jönk.-målet såsom i rspr., t.ex. *blåsa*, *gå*, *åtta*. Ett *knäskal* för eljes övligt *knäskål* kan man någon gång höra i äldre dial.-talandes språk, något vanligare är *plannbok* för *plånbok*, medan *skrɑpansekte* (ansiktsmask, skråpuksansikte) är gängse i dial.

Att observera är uttalet *kɑnka* för *kånka*, också detta i dial., *tɑkka sä(j)* för *tocka sig*, maka åt sig, likaledes i dial.

U

Två *u*-ljud förekommer i Jönk.-språket liksom i talat rspr., dels det slutna *u*, som i *kula*, lmalf. *u*, dels det öppnare, som i *kunna*, lmalf. *ŭ*. Fördelningen av dessa båda *u*-ljud är dock inte helt den samma i dial. som i rspr. Där detta har öppet *u* uppvisar dial. och i åtskilliga fall även lrspr. det slutna *u*-ljudet. Så är fallet med ord där *u* kommer framför *l* + konsonant och framför *ss* och *st*. Full konsekvens råder dock ej i fråga om ljudkvaliteten. Frekvensen av slutna *u*-ljud är betydligt mindre i dial. än i målen på t.ex. Östergötlands slättbygd, liksom det slutna *u*-ljudet där är mera slutet än motsvarande ljud i Jönk.-dial.

Slutet *u* förekommer i t.ex. namnet *Hulda*, *Ulf*, *pulpet*, *puls*, *bulta*, ortnamnet *Hult*, *kulvert*, medan bl.a. *skulder*, *skuldra*, *pulver* har öppet *u*.

Vidare i *bulle*, *full*, *kulle* (förekommande också i namnen *Vista kulle* och *Lusthuskullen*), medan imperfekt av *skola* blir *sulle* (med öppet *u*-ljud) — *sølle*.

Vi får uttalen *kuss* för kurs, *resusser* för *resurser*. En läkare född och uppvuxen i Jönk. sade sig ha varit *kuss-kamrat* med en bekant till förf.

Slutet *u* har vidare *buss*, *dussin*, *tuss*, *usel* (uttal *ussel*) jämte en rad avledningar, *studsa* (uttal *stussa*), *skjuts* (uttal *sjuss*). Däremot har *puss* (= kyss) öppet *u*.

Medan *kust*, namnen *Gustav*, *August*, *Augusta* och månadsnamnet *augusti* har slutet *u*, har *lust*, *must*, *pust*, *rusta* etc. öppet *u*. (Ang. diftongens behandling i ovanstående ord se s. 26.)

Slutet *u* har *kusk*, medan *buske*, *fusk*, *ruska* har öppet *u*-ljud; likaledes sluten *u*-vokal har *butter*, *skutt*(*a*), medan en rad ord, där ljud-förbindelsen *tt* föregås av *u*-ljud, har ett öppet sådant. *Hund* uttalas *hunn*; eljes är öppet *u* det vanliga framför *nd*, *nn*.

Som ovan sagts tillhör dessa från gängse riksspråkligt uttal avvikande uttalsformer dial., men lrspr. uppvisar i åtskilliga fall avvikelser från rspr. Medan det dialektala uttalet av *hund* avvisas som vulgärt, accepteras, kanske ofta omedvetet, ett uttal med slutet *u*-ljud av *Hulda*, *buss*, *skjussa* m.fl. ord.

Med öppet *u* som stamvokal uppträder i dial. orden *morra* jämte sammansättningar därmed, som *morr-hår*, *skorra* och *sork*. I Jönk. *skurra*(*r*) man alltså på *r*:en. *Pojka-surk* ungefär i betydelsen pojk-byting är en ofta hörd benämning.

Likaså har orden *klotter*, *klottra*, *potta*, *spott* och *spotta* jämte avledningar och sammansättningar därmed öppet *u* som stamvokal i dial. *Lerputta* var åtminstone förr en vanlig benämning på lerkruka och en försäljerska av sådana fick detta som vedernamn.

Däremot blir rspr:s *putta*, dvs stöta till, knuffa, i dial. *pötta* med ett ”ljust” *ö*-ljud. *Pötts inte*!, *Låt bli å pötts*! är ett i skolkorridorer ofta hört språk.

Supinum och perf. particip av starka verb tillhörande andra och fjärde avljudsklassen uppvisar i dial. ett uttal med öppet *u*, där rspr. och lrspr. har ett slutet *u*-ljud, t.ex. i *fluget*, *flugen*, *krupet*, *krupen* resp. *buret*, *buren*, *stulet*, *stulen*. Hit hör också adjektivet *rusen*, smått darrande av köld; *ruset*, gråkallt, kallt så att man ryser.

Beträffande verben av andra avljudsklassen gäller att uttalet av vokalen kan ha en stark dragning åt *ö*, lmalf. *ɵ*, varför en skrivning *flogen*, *floget* kan vara mest adekvat. Ofta kan det vara svårt att avgöra om det är fråga om ett *u*-ljud eller ett ”mörkt” *ö*. Att märka är, att imperf. av dessa verb i dial. uttalas med ett sådant mörkt *ö*. Ordet *rusen*, alltid uttalat med öppet *u*-ljud, tillhör dial. men anses av en eller annan lrspr.-talande som ett ”bra” ord att ha i sin ordskatt.

Supinum av *ligga* heter i dial. ofta *lugget*, och det vanligare *nö-bedd*, dvs. svår att bjuda, övertala, kan avlösas av *nö-buen* i äldre dial.-talandes språk. *U*-ljuden är här öppna.

I vissa ställningar ersättes i dial. kort öppet *u*-ljud av ett slutet *o*, lmalf. *o*. Så sker framför *gg*, *kk*, *ks*, *kt*, *ng*, *nk*. Exempel härpå bjuder *dugg*, *hugga*, *rugga*, *tugga*; *lucka*, *mucka* (m. gräl), *puckla*, *suck*. Hit hör också *mucka* (hög av spillning efter nötkreatur: *komucka*) och *tjuck*, uttalade *mocka* resp. *tjock*. Följdriktigt blir komparativformen av det senare *tjyckre*, en numera av uttalsformen *tjåckare* ersatt form. (*mucka* = rycka ut från militörtjänst har däremot i dial. uttalet *mucka*.)

Slutet *o*-ljud förekommer vidare i (första ledet av) *buxbom*; *duktig*, *fukt*, *lukt*; *ugn* och *ung* (båda uttalade *ong*), *kung*, *tunga*, *tvungen*, men som det synes vanligare uttalat *tvången*; *bunke*, *drunkna*, *munk*, *Dunkahalla* (stadsdel i Jönk.), *Munksjön*.

Av ovanstående övergångar från *u* till *o* ”godkänner” lrspr. knappast någon. Medan en i staden verksam lärare av skånsk extraktion anser sig och vanligen anses kunna från kateder tala om *kongen* och *monkar* utan att detta väcker anstöt, bedömes ett liknande uttal från en jönköpingsbos sida av lrspr.-talande som ”obildat”. Ett uttal som *tjock* säger sig många aldrig ha hört, än färre komparativen *tjyckre* (som i varje fall förf:s fader regelbundet använde). Det har klar dial.-stämpel. Hos en dialekttalande har uttalet *tjock* observerats, då denne ville utmärka en person som pösig och dryg, men eljes det riksspråkliga uttalet. Uttalsformen *mocka* tycks anses på något sätt väl passa till det fenomen ordet betecknar och brukas ej sällan av lrspr.-talande.

Att observera är också uttalet av pronomenet *du* i vokativ ställning: *dȣ*.. Det heter sålunda i dial.: *Dȣ*., *va du där*?

Omfattningen av ett uttal *badus* för *burdus*, vilket konstaterats några gånger i dialektfärgat språk, är svårt att ange. Det förefaller att vara mer än en individuell uttalsegendomlighet. SAOB anför

B 4576 en sidoform *bardus* och erinrar i sammanhanget om det danska *bardus*.

Charkuteri och *charkuterist* blir i dial.-talandes mun oftast *sjackteri* resp. *sjackterist*.

I namn som *Samuel* och *Samuelsson*, *Emanuelsson* och *Immanuelskyrkan* försvinner ofta *u* i dialektfärgat språk.

E

Jönk.-språket gör, som redan i förordet antytts, i betonad stavelse klar skillnad mellan *e* och *ä*, i t.ex. *rev* och *räv*, *veta* och *väta*, *streck* och *sträck*. *E*-ljudet har den kvalitet som lmalf. betecknar *e*, medan *ä*-ljudet tecknas med *œ*. Pronomena *den* blir *dœnn*, *det* blir *dœ* i lrspr. och dial., medan *de* vanligen blir *de* i lrspr., *di* i dial. Det heter *mœ-dœ-samma* = genast, *te dœss* (till dess). *Deras* uttalas med klart *e*-ljud.

Prefixet *er-* i t.ex. *erhålla* uttalas vanligen *œr*, också i lrspr., där det dock kan bli *ar*, med det *ä*-ljud, som återfinnes i t.ex. rspr:s *berg*, mera sällan med rent *e*-ljud, detta under påverkan från skriftspråket. *Kedja* blir i dial. *tjäjja*, ett uttal som av många lrspr.-talande anses mindre vårdat. Huruvida detta skall justeras till *tjedja* eller *tjädja* synes man vara osäker om. Det hävdas vid samtal med lrspr.-talande att det senare uttalet ej heller skulle kunna anses som vårdat språk och endast *tjedja* kunna ”godkännas”. SAOB K 873 upptar emellertid båda uttalen som ”acceptabla” i rspr., varför ett *tjädja* skulle ligga närmare till hands vid en upputsning. Namnet *Eva* uttalas i Jönköping med klart *ä*-ljud. Dock gäller om detta uttal att det i en eller annans öron inte heller låter korrekt, vilket endast skulle gälla ett uttal med *e*-ljud. När SAOB E 775 skriver om *Eva* att det uttalas *eva*, någon gång, särskilt i Värmland och Dalsland *äva*, torde detta väl vara en smula onöjaktigt – i varje fall sluter sig norra Småland till de områden som har uttalet *äva*. Slutvokalen i *portmonnä* är i stadsspråket rent *ä*. Presens av verbet *vara* blir *ä*. Likaså har *enkel*, *leja* och *neka* uttal med *ä*-ljud.

Se blir i genuint tal *si* (infinitiv och presens), supinum *sitt*.

Kort *e* uttalas i starktonig stavelse som *e*, t.ex. i ordet *vetta*. Den särskilt i huvudstadspress ofta förekommande felstavningen *vätta* förefaller jönköpingsbon horribel. Att observera är uttalet *lemna*, för vilket ord lrspr. i överensstämmelse med rspr. har *lämna*. Här har ett äldre, ursprungligare uttal dröjt sig kvar i huvudsakligen äldre personers dial. Egennamnen *Ebba*, *Ebbe*, *Ella*, *Elna*, *Elsa*, *Hedvig* — *Hedda*, *Helga*, *Helge*, *Lennart*, *Tekla* uttalas med rent *ä*-ljud, liksom *Erland* och *Erling*, medan *Emma* har uttal med *e*.

I icke starktonig stavelse i ord som *bonde*, *nyckel*, *seger*, *flicker*, *änger* (pl. av *äng*) uttalas *e* som ett mellanting mellan *e* och *ä*, lmalf. *ę*.

I *kaffe* liksom i namnen *Agnes*, *Ines*, *Signe* och *Yngve* uttalas *e* ofta i dial. med stark *i*-halt: *kaffi*, *Yngvi*. Ibland ligger ljudet någonstans mellan *i* och *e*.

I gatunamn av typen *Målaregatan*, *Borgmästaregränd* bevaras *e* i såväl tal som skrift liksom i sammansättningar som *bagaremästare*, *målare-färg*, *skräddare-verkstad*.

Ganska ofta kan i dialektfärgat språk ett svagtonigt *e* i vissa ställningar falla bort. Så sker i t.ex. *kakelugn*, som blir *kakklong*, *säkerhetsnål*, som blir *säkritsnål*, *detektiv*, som blir *däkktiv*, *exercera*, som blir *äkksera*, och *amerikanare*, som får uttalet *amrikanare*.

I

Långt *i*-ljud i starktonig stavelse uttalas som i rspr. Dock observerar man ej sällan, men knappast i äldre personers tal, ett *i*-ljud som ansättes med tungryggens främre parti mot eller något under den övre tandvallen. Detta *i*-ljud förekom sannolikt inte under förf:s uppväxttid i Jönköping, men det ansågs vara ett av Huskvarnadialektens verkliga särdrag, ofta härmat och begabbat av jönköpingsborna, inte minst i skolan eller i militärtjänsten. Detta ”Huskvarna-*i*” var dock något surrande, ibland starkare, ibland svagare, till skillnad från det nuvarande ”spetsiga” *i*-ljudet i Jönk. Ljudet har vunnit ganska stor spridning hos både dial.-talande och lrspr.-talande och förefaller att öka i utbredning.

Adverben och prepositionerna *vid* och *bredvid* blir också i ledigt lrspr. *ve*. resp. *brevé*.

Pronomena *mig*, *dig* etc. uttalas *mäj*, *däj* etc., men i dial. mister de ofta sitt *j*-ljud, varför vi hör ett *mä*, *dä* (med kort, öppet *ä*-ljud). Omlandets dial. har ett uttal *me.*, *de.* etc., ett uttal som också var gängse i Huskvarnamålet och som av jönköpingsborna ansågs som ett av dess karakteristika.

Former av verbet *bliva* får ett något växlande uttal. I dial. blir infinitiven *bli* eller *ble*, oftast det förra när betydelsen är förbliva, stanna kvar liksom i förbindelsen *låta bli* (imperf. *ble*). Supinum heter *blitt* eller *blett*. Man hör ganska ofta supinformen *låtet blitt*. Lrspr. bevarar *i*-ljudet. I ledigt lrspr. hör man inte sällan *blitt* men kanske oftare *blivet*.

Som kort, i starktonig stavelse, övergår *i* ofta till *e*, så i t.ex. *ribba*, *middag*, *gift*, *ligga*, *fick*(*a*), *vikt*, *vilje*, *silke*, *sill*, *silver*, *limpa*, *rinna*, *tipp* (spets av t.ex. tungan), *virka*, *virrvarr*, *viska*, *visp*, *viss*, *lista* (t.ex. i *teggare-lesta*), *hitta*, i egennamn som *Birger*, *Nisse*, *Viktor* och *Stickelösa* (ett mindre område i den västra stadsdelen). Denna övergång hör väl i huvudsak dial. till, men det är påfallande hur ofta lrspr.-talande ger exempel på den i sitt tal. Det kan gälla även personer i mer eller mindre officiell ställning: *middag* blir *medda*, *gifta sig* blir *jeffta sä*(*j*) etc.

Inte heller i dial. är denna övergång allmän. Med *i* uttalas sålunda ord som *billig*, *gilla*, *gips*, *bister*.

Inte uttalas med klart *i*-ljud. Däremot kan *i*-ljudet i *aldrig* och *alltid*, i vilka ord slutkonsonanten vanligen faller, ofta uppvisa ett kort, något *e*-haltigt *i*-ljud.

Prepositionen *till* blir i dial. *te*, ett uttal som väl ganska ofta förekommer även i ledigt lrspr. I betonad ställning blir uttalet där dock *till*, i hastigt tal inte så sällan *tell*, detta framför allt i sammansättningar.

Beträffande *spekesell* för *spickesill* och *kveke* för *kvickrot* se s. 44. Måhända förtjänar att påpekas att adjektiv- och adverbändelsen *-igt* i Jönk. behållit ett klart *i*-ljud. För *farligt* blir det *falitt*, för *roligt rolitt*.

I supinum och perf. part. av starka verb, tillhörande första klassen, typ *bita*, *skriva*, *stiga*, övergår stamvokalen *i* till *e*. Vi får här alltså former som *betet* — *beten*; *skreven* — *skrevet*; *steget* — (*opp-*)*stegen*. I ett verb som *rida* bibehålles dock vanligtvis stamvokalen, liksom i *lida* i betydelsen utstå lidande. Den här omtalade övergången *i* till *e* hör dial. till, men ett uttal *förleden* i t.ex. *förleden vecka* förekommer också i lrspr. *Härförleden* är ju f.ö. rspr.

Ett i dial. vanligt uttal av ordet *uniform* är *unnjeform*, icke osannolikt under påverkan av *ungefär*.

Y

Behandlingen av långt *y* i starktonig stavelse i Jönk.-målet är i stort sett analog med behandlingen av långt *i* i samma position. Det ansättes med tungryggens främre parti mot eller något under den övre tandvallen.

Man observerar att adj. *yr* och verbet *yra* i dial. mycket ofta uttalas med *ö*-ljud som i *hö*, lmalf. *ø*. I lrspr. kan också ett sådant uttal förekomma i verbet i en förbindelse som *öra ikring*, dvs. planlöst irra omkring.

Kort *y* i betonad stavelse blir ofta *ö*, ett något mörkare *ö* än i *hö*, lmalf. *o*. Så sker i t.ex. *stybb*, *hyfs*, *lyfta*, *klyftig*, *stygg*, *rycka*, *yxa*, *byxer*, *rykte*, *skyldig*, *fylla* (f. år), *hylsa*, *skylt*, *mynna*, *kyrka*, *rysta* (skaka), *bytta*, *gyttja*. Denna övergång hör dial. till, men uttal som *rögg* och *böxer* saknas inte helt i lrspr. Gärna håller det sig kvar i förbindelser som *tell-rögga-lägga*.

En särskild behandling får ordet *mycket*, som i dial. blir *möe* eller t.o.m. *mö* i vissa sammanhang i löpande tal eller *möcke*. Knappast sällsynt i lrspr. är uttalet *möcke*.

I egennamn som *Anny*, *Betty*, *Emy*, *Jenny*, *Nelly* och *Tommy* uttalas slutvokalen som *y* av dial.-talande.

I ortnamn med efterleden *-ryd* faller *d* och *y*-ljudet får något av *ö*-halt, lmalf. *yʃ*, så i socken-namnen *Bankeryd* och *Lekeryd*.

Att observera är också uttalet *yggla* för *ögla* i dial. men inte helt främmande för lrspr.

I dial. blir ofta *tjuv* till *tjyv* och i regel — inte sällan i lrspr. också — i mera affektbetonade uttryck som *tjyvstryker*, *bonntjyv*. En liten udde i Vättern på den västra stranden kallas gemenligen *Tjyvanabben*. I varje fall i neutr. av *djup* förekommer i dial. inte sällan *y*-vokal, alltså *jyppt*. *Akta dä, dä ä bråjyppt*! (Akta dig, det är bråddjupt!) var en varning man som badande i Vättern kunde få.

Ä

I framställningen av *e*-ljudets behandling i Jönk.-mål påpekas att man där gör en markant skillnad mellan *e* och *ä*, t.ex. i *rev* och *räv*. Långt *ä* i starkton uttalas som *ä* i rspr., lmalf. *æ*. Detta *ä*-ljud förekommer även framför *r*, som står i slutet av ord eller efterföljes av vokal, t.ex. i *här*, *begär*, *bära*, *lära*. Samma *ä*-ljud bibehålles också i böjningsformer; *bejäde*, *bejät*, *läde*, *lät*, *läd*, samtliga med förlorat *r*-ljud och med lång *ä*-vokal. Någon skillnad i uttal mellan imperf. av *låta* och supinum av *lära* förekommer alltså inte. Att observera är att *här* uttalas med detta *ä*-ljud, medan *där* har det öppnare, lmalf. *a*. Förut har (s. 20) talats om behandlingen av prefixet *er-*.

Framför *r* + annan konsonant öppnas *ä* till *a*, också om *r* framför dental bortfallit. Så i t.ex. *härda*, egennamnen *Gerd* och *Gerda*, *pärla* och i fastighetsnamnet *Perla-gården* (uttal *palagåden*), *gärna*, *hjärna* eller *hjärne*, egennamnen *Bernhard*, *Verna* och *Verner*, *pärs* (men *Persson* med uttalet *pæ.sånn*), *stjärt*, egennamnen *Berta*, *Bertil* och *Märta*. Dessutom har följande egennamn klart, öppet *ä*-ljud: *Albert*, *Evert*, *Herbert*, *Hubert*, *Robert*. Ett klart *ä*-ljud har också namn som *Gabriel* och *Mikael*. Beträffande de två senare namntyperna gäller detta i huvudsak dial. men i viss mån också lrspr., där dock en försvagning av vokalen i sista stavelsen till ett mellanting mellan *ä* och *e* är vanlig.

Angående behandlingen av *r* + dental se f.ö. s. 37.

Ett uttal *vark* för *värk* (Neij: *tjåkavark* = tandvärk) förefaller förf. vara en främling i Jönk. men väl hemmahörande i landsmålen kring staden. I förf:s barndom brukade elaka människor gyckla med en till staden inflyttad man från en bygd söder om denna. Han lockades visa sin klocka och säga priset och svarade då: *Ja kan inte så no'a sä., fö ja ha köppt varket fö sé. å boätten fö sé* (Jag kan inte så noga säga det, för jag har köpt verket för sig och boetten för sig), ett svar som bland frågarna väckte jubel inte minst genom sin språkliga utformning.

Uttalet av *ä* i lrspr. och dial. överensstämmer i stort sett. Hos somliga lrspr.-talande öppnas dock *ä*-ljudet i ord som *begär*, *bära*, *lära* i överensstämmelse med rspr.

Orden *ärg*, *ärga*, *ärgig* får i dial. uttalet *erj*, *erja*, *erji(g)*.

Ö

Som långt i starktonig stavelse har *ö* i dial. såväl som i lrspr. en sluten karaktär, lmalf. *ø*, i t.ex. *dö*, *hög*, *löna*, *röka*. Som särdeles ”ljust” framstår detta *ö*-ljud i jämförelse med det mörka, öppna *ö*-ljudet i samma ord i östgötska mål. Detta slutna *ö*-ljud förekommer i dial. också mångenstädes framför enkelt *r* och *r* + dental, i vilken senare förbindelse *r*-ljudet försvinner, såsom i *köra*, *körde*, *kört*, *hörne*, *ingenjör*, *sörna* (= vissna), *öra* (kroppsdel och verb = yra). Däremot har vi också i dial. ett öppnare *ö*-ljud, lmalf. *ɑ*, i ord som *björn*, gårdsnamnet *Björneberg*, *grön*, *gröt*, *höna*, *smör*. Samma ljudkvalitet erhåller *ö*-ljudet i *föra*, *göra*, *höra*, *röra*, men man kan i dial. i imperf. och supinum av *höra* förnimma uttalet *hø.de*, *hø.t*.

Som kort i starkton blir *ö*-ljudet *ɑ* i ord som *höst*, *söm*, *stötta*, liksom i best. sing. *sjönn*, *snönn*, detta i såväl dial. som lrspr.

Verb tillhörande de starka verbens andra avljudsklass, t.ex. *krypa*, *supa*, uppvisar i dial. i imperf. ett mörkare, mera öppet *ö*-ljud än rspr. Vi får *krɵp* — *krʚp*, *sɵp* — *sʋp*.

I vissa ljudförbindelser uppträder i stället för ett *ö*-ljud det ovan s. 15 beskrivna *ɵ*. Det förekommer i *fönster*, *söndag*, (*i*) *sönder*, *söndrig* (uttal i *sɵnner* resp. *sɵnnri*); framför långt *r*-ljud såsom i *dörr*, *förr*, *förre*, *förveten* (uttal *fɵrr`-veˈten*), *smörgås*, *först*, *förste*, *törst*, *törstig*, *mörta* (uttal *mɵtta* = mört), *fötter*, *trött*, *tröttna*, *mjölk*. Detta uttal hör dial. till. I lrspr. förekommer denna övergång endast i ordet *förveten*, med vars etymologi de flesta riksspråkstalande tycks ha svårigheter (om detta ord se ordlistan under *förveten*) men som användes inte så sällan av dem, väl medvetna om dess dialektala karaktär. Att observera är att det också i dial. heter *mönster* och *nötter* med *ö*-ljud.

Att namnet på staden av jönköpingsborna själva uttalas *Jönseping* synes vara en ganska spridd uppfattning, dokumenterad också i tryck. Detta uttal var gängse på landsbygden kring staden och förekommer f.ö. ännu ganska ofta. I stadsdial. bibehålles *ö*-ljudet i bägge ställningarna liksom också i lrspr., men accentueringen är något olika, vilket framgår av vad som säges härom s. 52.

Tillägg till avsnittet om vokalerna

Helt allmänt kan om vokalernas behandling i Jönk.-språket då det gäller inhemska ord sägas, att diftonger inte förekommer, vare sig i dial. eller lrspr. Inte långt söder om staden, mellan denna och Värnamo, uppträder emellertid diftonger, först tämligen svagt för att snart nog bli alltmer markerade.

I ord av främmande ursprung blir i dial. behandlingen av diftong något olika. I åtskilliga fall bibehålles diftongen i uttalet. Ibland tappar man bort den ena komponenten, varför vi får t.ex. *agusti*, *aktion*, *attmobil*, *attograf*, *attomat* (med kort, öppet *a*-ljud), där det lokala riksspråkliga uttalet blir *augusti* etc. Likaså blir det *Eropa*, *eropé-isk*, *rematisk*, *rematist′* (sjukdomen) för *Europa*, *europeisk*, *reumatisk*, *reumatism* i lrspr. Den villa, där konstnären John Bauer bodde som pojke, kallades genuint *Ba.es villa*, ett välkänt riktmärke för alla på Rocksjön skridskoåkande ungdomar. Konstnärens namn uttalas dock även av eljes dialekttalande mera i överensstämmelse med rspr. Att ett namn som *Kaukasus* i yngre skolelevers mun gärna vill bli *Ka`kasuss*ˈ (man kan observera accentueringen också) har betygats från lärarhåll.

Ett annat sätt att lösa uttalsproblemet när det gäller diftonger är att lösa upp dem. Så sker med t.ex. ordet *paus*, vars uttal blir *pa′.us*, och en rad namn *la′.-u-ra*, *pa′.-ull*, *pa′.-u-luss*, *sa′.ull*, *sa′.-u-luss* (Laura, Paul, Paulus etc.). I fråga om åtminstone de tre sist nämnda namnen förekommer ibland både från predikstol och kateder det dialektala uttalet. Åtskilliga personer som genom sin verksamhet, kanske i offentliga sammanhang, ser sig nödsakade att ”slipa av” sitt språk, kan ha svårt att åstadkomma diftong i ord som *aula* och *klausul*, vilka gärna i deras mun vill bli trestaviga. Namnet på en mycket populär sångkör, Orfeus, har genuint uttalet *Orfe′.-us*.

Konsonanter

B

Fruktnamnet *bergamotter* blir i dial. *pärgamåtter* (Jfr Vide s. 24).

Sannolikt kan man tänka sig ett förlorat *b* i *jäbba* (dial.), vars innebörd är bjäbba.

D

I dial. faller *d* ganska allmänt såsom slutljud efter vokal och mellan två vokaler. Bortfallet sker inte helt konsekvent. Också i lrspr. inträffar det om också i betydligt mindre utsträckning än i dial. Av många lrspr.-talande betraktas ett sådant bortfall i en mängd ord som mindre vårdat språk.

Det heter i dial. med *d*-bortfall *ra*, *bo*, *ve* (substantiv), *ve* (adverb och preposition: *vid*), *vi* (adjektiv), *sä*, *rö*, så t.ex. *ve-bo* — vedbod. Vidare heter det för *lada* etc. *la-a*, *blo-a*, *kå-a*, *le-a* (röra i led). Vi har ortnamnen *Jära-li-a*, *Feskare-li-a*, *Tala-vé* (Talavid — lokalitet i Jönköping; värdshus, nämnt i Viktor Rydbergs Vapensmeden. Det har hävdats att namnet skulle ha sitt upphov i att östgötarna vid kungens eriksgata här överlämnade denne i västgötarnas händer.)

Utan *d*-bortfall blir det också i dial. *bad* (subst.), *bada*, *båda*, *både*, *våda* (t.ex. *ellsvåda*), *reda säj*, *redan*, *redi*(*g*), *sed*, *rida*, *sida*, *tid*, *lyda*. Man observerar dock *all`ti* (alltid) och *tining* (tidning), ganska vanliga uttal också i lrspr. Mer eller mindre konsekvent elimineras dock i lrspr. *d* i *ba* (imperf. av *be*), *fre* (i uttrycket *va i fre*), *gla*, *go*, *le* (elak, trött på), *mä* (adv. och prep.), *nö*, *rå* (subst. och verb), *sne*, *sta*, *trå*, *trä* (träd). Man talar om *ha go rå* men *ge goda råd*, man *ä go å gla* men kan betygsättas som en *god människa*. *Biafra lide*(*r*) *nöd* men *dä gå*(*r*) *ingen nö på honom*. Kanske vågar man påstå att den lrspr.-talande i situationer, där affekter av ett eller annat slag är med, tar till ett uttal som hör mera det folkliga uttrycks- och uttalsättet till, därför att detta ger bättre och mera äkta uttryck åt ett känsloengagemang.

Uttalet av *sedan* blir i såväl dial. som lrsp. *senn*, under det att *männ* för *medan* hör endast dial. till.

Imperf. *lade* blir också i lrspr. *la* och *sade* blir *sa*. Eljes behålles i motsats till vad som är fallet i t.ex. uppsvenskt tal *-de* i imperf. Det heter sålunda *redade säj* — *reda* hör i denna betydelse i dial., ofta också i lrspr., till 1 konjug.

En rad verb med *d* i stammen har i dial. och i åtskilliga fall också i lrspr. förlorat detta, t.ex. *bju*, *bre*, *klä*, *le*, *re*, *rå*, *sve*, *trä*, *vri*. Också i lrspr. heter det *bre smör på* eller *bre på säj en filt*, *klä säj*, *le ett ba*(*r*)*n* men *leda en grupp*, *re å* (*av*) *mat* men *reda säj själv*, *rå säj själv*, *rå på* men *råda* (ge råd). Uttalen *bju* och *bjuda* synes växla i lrspr. — det senare låter litet högtidligare och därmed artigare vid värdskap, enligt en tillfrågad person. Talsituationen är alltså här ofta avgörande för uttalet.

Såväl i dial. som lrspr. heter det *läder* och *väder* med bibehållet *d*, medan *kläder* och *fjäder* i dial. kan bli *klär* och *fjär* ibland. Ordet *förkläde* blir i Jönk.-språk *förrklä* eller *förrkle*.

I både lrspr. och dial. blir *huvud* till *huve* (obest. sing. och pl.) och *för jämnaden* till *fö(r) jämnan*. Dialektalt och ej sällan i lrspr. blir *marknad* till *marken* (plur. *markna(r)*), medan *måne* för *månad* och *sjellna* för *skillnad* hör endast dial. till. *Dädan* och *hädan*, i talspråket flitigt använda, blir *dän* och *hän*. I stället för *Gå väck*! blir det i varje fall i äldre personers dial. *Gå dän*! och *Gå hän*! *Hän mä er, onga*! var en inte sällan hörd uppmaning i förf:s barndom.

Verb som *glädja* och *stödja* blir *glä* och *stö*, det senare mindre konsekvent i lrspr. *Kedja* får i dial. uttalet *tjäjja*, medan ordet i lrspr. behåller sitt *d*. (Angående uttalet av vok. se s. 20). *Smedja* blir i dial. *smejja* liksom *Smedjegatan* blir *Smejjegata*. Lrspr. behåller *d*-ljudet och riksspråkets vokallängd. *Midja* och *vidja* blir i dial. *mejja* och *vejja*, men det förstnämnda får även där ofta behålla riksspråksuttalet, speciellt när det är fråga om midja på ett klädesplagg. Subst. *fradga* får i mestadels äldre personers dial. uttalet *fragge*, eljes *fragga* eller *fradga*, *glödga* blir *glögga* och *vidga* blir *vigga* (*ut*), de två senare tämligen allmänt i dial., medan lrspr. behåller *d*-ljudet. Också i förbindelsen *ds* assimileras *d* av efterföljande konsonant, varvid föregående vokal förkortas. Så sker med *leds*, *ledsen*, *ledsam*, *till reds* (*te ress*), *midsommar* (*mess'ommar*). Denna assimilation förekommer också tämligen konsekvent i lrspr. Ofta hör man i dial. *resskap* för *redskap*.

Ljudförbindelsen *ld* blir ofta *ll*, så i *allri* (aldrig), *ell*, *mill*, *millväder*, *milla på* (bli blidare i vädret), *gull*, *o-sjöll* (oskyld — icke besläktad). I ord som *bild*, *böld*, *köld* bibehålles *ld* intakt, vilket också i fråga om de övriga nämnda orden är fallet i lrspr.

Till *nn* assimileras ofta *nd* i dial, t.ex. i *bann*, *tann*, pl. *tänner*, *hannla*, *hannlare* (men *handel*), *onn*, *bonne*, *unner*, *blunna*, *hinnra*, *hynna*, *gränn*. Därtill sker assimilationen i en rad namn som *Bonnabärjet* (Bondberget), *Sannkullen* (fastighet i östra stadsdelen), *Sjellnasgränn* (Skillnadsgränd), *Vinnebroa* (Vindbron, som i forna dagar vindades upp), *Vinnamon* (skog vid f.d. torpet Vinden), *Lunn* (stadsnamnet), *Rålann* (Roland). Det heter i dial. *unnelitt* men *unde(r)ba(r)t* och *unde(r)stå säj* och man talar om *onna potater* men också om *den Onde*. I ord som *fond*, vilket av en eller annan äldre bokligt bildad person uttalas med *ng*-ljud, blir *nd*-förbindelsen intakt.

Också i pres.part. assimileras i dial. *d* med föregående *n* i ändelsen *-ande*, *-ende*, t.ex. i *rännanne*, *illamåenne*. Lrspr. behåller vanligtvis *d* i denna ändelse. I affektladdat tal kan emellertid den lrspr.-talande prestera ett *dä va ett faslitt rännanne*. I dial. förekommer också i förbindelse med vissa verb pres.-part.-former på *-annes*, *-ennes*, t.ex. *bli gåannes*, *kom sättannes*, *va levannes*.

I ordet *ärende* bibehåller även dial. *nd*-förbindelsen.

Äldre dial.-talande personer talar om *trätt`ne* och *trättna-dan* för trettondagshelgen resp. trettondagen och *tjuna-dan* (tjugondedagen, dvs. Knutsdagen). Eljes heter det med bibehållen *nd*-förbindelse *sjunde*, *åttonde*, *nionde* — *tjugonde* i både dial. och lrspr.

I förbindelsen *rd* faller som regel *r* bort och sammansmälter följaktligen inte med *d* till någon supradental. Vokalen bibehåller sin längd. Vi får alltså, i dial., *nattvad*, *gåd*, *bod*, *od*, *åning* (ordning), *hu'dan*, *fäd* (öppet *ä*-ljud), *höde*. Denna dialektala behandling av ljudförbindelsen *rd* är liksom behandlingen f.ö. av *r*-ljudet ett karakteristikum för stadsspråket. I kringliggande landsbygd antingen bortfaller *d* — så söder om staden — och vi får alltså *nattvar*, *går*, *or* etc., eller övergår *rd* till ”tjockt” *l* (lmalf. *l·*) — nordväst och nordöst om staden. Vi får alltså *gål·*, *ol·* etc. Jönköping har gått sin egen väg vid behandlingen av detta ljudkomplex.

Vi har emellertid i dial. uttal som *bannjor*, dvs. gjord kring tunna, *byr* (börda), *tjörrgår* (kyrkogård) och *laggår* (ladugård) och liksom ofta i lrspr. *i fjor*, vilka ansluter sig till dialekterna söder om staden, t.ex. i Rogberga. Det förtjänar måhända att påpekas att tillfrågade personer med uttalet *i fjor*, vilket de anser vara ett naturligt talspråk, sade sig skriva *i fjol*, antagligen därför att de, som de uttryckte det, uppfattade detta som mera korrekt, i varje fall i skrift. Också i *vura* (öppet *u*-ljud) torde vi ha återstoden av ett ursprungligt *rd*, nämligen i *vörda*.

Att övergången *rd* till *l·* inte varit okänd söder om staden i dess omedelbara närhet visar gårdsnamnet *Skålabro* i Ljungarums socken — sedan åtskilliga år inom stadens gräns. Det skrives nämligen år 1420 (dipl. nr 551) *Skardhabro*. *Skålabro* uttalas i varje fall numera alltid med ”tunt” *l*. Om behandlingen av detta ljudkomplex i stadens omland se Sjöstedt s. 280 ff.

Skolungdomsspråkets *mylla*, gnida in någon med snö, antar jag vara ett urspårat *myɭa*. I t.ex. Linderås socken omkr. fem mil från Jönköping har jag funnit ordet i skilda betydelser. *Han så så ilsken ut, som om han ville myɭa me*, dvs. mörda mig. *Di myɭaden reditt*, dvs. de gned in honom med (i detta fall) gammalt löv riktigt ordentligt. *Di hadde sia tjyvamyɭer där*, dvs. de hade sina tjuvgömmor där. Ett uttal *mulla*, som av mig aldrig observerades under skoltiden och nu iakttagits vid endast ett par tillfällen, kan möjligen ge en fingervisning om, på vilka associationsvägar uttalet *mylla* kommit till.

F

Beträffande *f*-ljudet är att märka att uttalet av adverbet och prepositionen *efter* i dial. blir *ätter*, liksom det i sammansättningar som *eftermiddag* etc. blir *ättemedda*.

G

Uttalet av *g* sammanfaller i stort sett såväl i dial. som lrspr. med riksspråkets. I ändelserna *-ig*, *-igt*, *-iga*, *-igen* faller *g* i både dial. och lrspr.

Äldre *gh* har efter bakre vokal i t.ex. *mage*, *råg* i dial. söder och öster om Jönk. blivit *v* eller *w*, ett dialektalt drag som nu håller på att försvinna. Lindqvist redovisar i Sydväst-Sverige s. 309 utbredningen av denna övergång. I Jönk. märkes denna endast i *kravatag* (fast grepp i kragen vid handgemäng), eljes *mage*, *råg* etc. Neij anför ett *gnava*, *gnavde*, *gnaft* för gnaga etc., vilket inte torde tillhöra nu talad stadsdial.

Övergången *g* till *j* efter främre vokal i ord som *deg*, *väg*, *hög*, vilken är högfrekvent i omlandets mål, förekommer ej i staden.

Orden *dag*, *jag*, *draga*, *taga* blir *da*, *ja*, *dra*, *ta*, både i dial. och lrspr. Imperf. *do*, *dro*, *lå*, *slo*, *sto*, *så*, *to* av resp. *dö*, *draga*, *ligga*, *slå*, *stå*, *se*, *taga* tillhör endast dial. liksom de *g*-lösa supinum- och perf.part.-formerna av *draga*, *slå*, *taga*. Det heter i supinum i dial. *drɑet* eller *drɑtt*, *slaet* eller *slɑtt*, *tɑet* eller *tɑtt*, i perf. part. *drɑen*, *drɑet*, pl. *drɑ.na* eller *drɑnna* etc.

Någon blir vanligtvis *nånn*, neutr. *nått*, dial. *nɵnn*, *nɵtt*, pl. *nåra*, i dial. även *nɵra* eller *nɵrra*, lrspr. ej sällan *några*.

Mig, *dig*, *sig* blir i lrspr. som i dial. *mäj*, *däj*, *säj*, men i obetonad ställning kan j-ljudet i dial. gå förlorat. Inte sällan blir i dial. namn som *Söderberg*, *Lindberg* uttalade *södebä*, *lim`bä* (med öppet, kort *ä*-ljud). Likaledes faller i dial. oftast sista konsonanten i sammansättningsleden *Berg-* i egennamn, t.ex. *Bergkvist*, som blir *bärrkvest*, *Berggren*, som blir *bärrgren*, mindre ofta dock då andra leden börjar på dental, såsom *Bergström*, vilket väl någon gång blir *bärrström* men merendels *bärjström* om ock med ganska svagt *j*-ljud. Erinras kan i detta sammanhang om utttalet av ordet *korgsäng*, som i dial. blir *korrsäng*.

I *zigenare* behåller *g* i dial. och väl oftast i lrspr. uttal som *g*.

H

I fråga om behandlingen av *h*-ljudet överensstämmer i stort sett Jönk.-målet med rspr. I ordet *hink* bortfaller emellertid *h* i dial., varför vi får *ink*. Bortfallet kan möjligen förklaras av att ordet ej sällan förekommer i sammansättningar, t.ex. *mjölk-hink* och *slask-hink*, där *h* naturligen faller. *H*-ljudet visar nämligen ganska starka tendenser till bortfall i sammansatta ord som *bokhållare*, *brygghus*, *slokhatt*. Och i löpande tal kan det ofta låta: *Om an kommer, säje ja ten* eller *te onom. Sett där, så se an er, när an komme* (En uppmaning av ett biträde vid ett lasarettsbesök i Jönk.: Sitt där, så ser han (doktorn) er, när han kommer.).

J

Behandlingen av *j*-ljudet visar få avvikelser från det talade rspr. *J* faller i *nej*, som blir *nä* (med lång eller kort vok.).

Vilja blir i dial. ofta *vella* och supinum i analogi därmed *vellat*. Också i *butelj* faller i dial. ej sällan *j*. I t.ex. sammansättningar som *liter-butelj* kan uttalet bli *litebetäll*.

K

När det gäller uttalet av *k*-ljudet uppvisar Jönk.-målet och rspr. få skiljaktigheter. I *kex*, *kilo*, *kilometer* och *kiosk* hör man alltmera sällan ett uttal med *k*. Uttalet *männska* hör uteslutande landmålen till — det heter *männisja*, endast i undantagsfall *männsja*. I genuin dial. blir *mycket* till *möe*, i obetonad ställning t.o.m. till *mö*; ibland sker en uppsnyggning till *möcke*. Likaledes i genuin dial. faller *k* i *ska* (pres. av *skola*), som alltså blir *sa* med öppet, långt *a*-ljud, i *skulle*, som blir *sulle*, och *skolat*, en inte så vanlig form, som blir *sullat*. Dessa uttal, som är karakteristiska för dial. i staden, observeras gärna av utombys personer. I vårdat språk godkännes de givetvis inte.

I dial. saknas också *k* i ändelsen *-erska* i t.ex. *bryggerska*, *strykerska*, och i ändelsen *-skan* i personbenämningar som *Blomkvistskan*, *Palmskan*, vilka blir *Blomkvestesa*, *Palmesa*. Götlind menar (Västsvensk ordbildning, s. 116 ff.), att suffixen ursprungligen saknar *k*-ljud och går tillbaka på ett *-issa* eller *-essa* i fornsvenskan, med oklart ursprung. En benämning som *Palmesa* uttrycker knappast någon högre grad av aktning. Det kunde heta: *Nu sa Palmesa opp på körrgånn ijänn å se, vem som sa begravas.* Så kunde man uttrycka sin missaktning för en ”begravningshyena”.

Också får i Jönk. behålla sitt *k*-ljud, *åkkså*. I dial. ersättes ordet emellertid oftast av *med*, uttalat *mä*. Ex.: *Ja vet att han mä va där. Ja vet att han va där mä.* Ordföljden synes inte förändra innebörden i utsagan.

L

Språket i Jönköping saknar helt kakuminalt (tjockt) *l*.

Till blir såväl i dial. som ofta i lrspr. *te*. I *en till* = ytterligare en blir uttalet *te* endast i dial., och medan denna har uttalen *tehöra* och *teströmmelse*, har lrspr. här *tillhöra* och *tillstymmelse*. Ibland kan man dock i lrspr. höra ett uppsnyggat uttal som *tellhöra* och *tellstymmelse*.

I dial. blir *vilken* till *vekken*, i lrspr. ofta till *vikken*.

M

Uttalet av *m* i Jönk.-mål skiljer sig inte från rikskspråkets utom i det avseendet att det förlänges i dial. i *kram* (subst. och adj.), *krama* och *pråm*. Medan uttalet av de båda första orden med kort, öppet *a* och förlängt *m* inte är ovanligt i lrspr., hör uttalet *pråmm* endast en äldre dialekttalande generations språk till.

N

Medan den maskulina formen av *en* (obest. art. och räkneord) och poss.pron. *min*, *din*, *sin* har kort vokal och lång konsonant, förlorar den feminina helt sitt *n*-ljud och blir alltså *e*, *mi* etc. med lång vokal. Pl. av *en* blir *enna*, t.ex. i *vecka enna då*? dvs. *vilka då*? I barnspråk kan pl. av ovan nämnda poss. pron. uppvisa förlängd konsonant, t.ex. *minna*. Maskulinformerna med långt *n*-ljud hör också lrspr. till, medan de *n*-lösa är rent dialektala. Orden *enrak*, *ens*, *ensam*, *(ensammen)*, *ense*, *enveten*, *envis*, *överens* uttalas också i lrspr. med kort *e*-vokal., medan en viss variation beträffande *enslig* förmärkes i lrspr.

Ordet *nystan* uppträder i dial. som *nösta* såväl i sing. som pl. Denna *n*-lösa form går tillbaka på ett fornsvenskt *nysta*, vanligt i Götaland. *Nystan* har uppstått genom en utvidgning av det ursprungligare *nysta*, vilket degraderats till dial. Se SAOB N 899.

I äldre dial.-talandes språk kunde namn som *Håkan*, *Karin* och *Malin* mista sitt slut-*n* och alltså uppträda som *Håka*, *Kari* och *Mali*. Dessa uttalsformer torde numera uppträda sparsamt.

I orden *emellan*, *innan* och *undan* faller slutkonsonanten och vi får *imälla* eller *imälle*, *inna* eller *enna* och *unna*. *Dä väl*, *dä inte långt imälle näsa å munn*, dvs det är väl det är inte långt mellan näsan och munnen (sagt som kommentar till snoriga ungar som ingen snyter). *Ont imälle* (eller *imälla*) *magen å bröstet* anges inte sällan som sjukdomssymtom i Jönköping. Samtliga uttryck är dialektala och förekommer inte i lrspr. *Redan* uttalas som det skrives, *medan* blir *männ* och *sedan* blir *senn*, det senare uttalet inte ovanligt i lrspr. Samma gäller uttalet (*i*)*frå* för (*i*)*från*, som eljes blir *ifrånn*.

Också *kasern* tappar i dial. ofta sitt *n* och blir *kasär*, best. sing. och pl. *kasären* resp. *kasärera*.

Efter *ng*-ljud försvinner *n* i några ord, som *vagn*, vilket alltså blir *vang*, *-en*, *-a*, *-a* (slutet *a* i stamvok.), och *ugn*, som blir *ong*. Pl. av *ugn* och *unge* sammanfaller i dial. *Limugnen* får uttalet *Limongen*. (Ursprungligen åsyftar namnet en kalkugn, men för äldre stadsbor torde namnet mest vara förknippat med värdshuset Stora Limugnen.) *Kakklonga* och *Kakklongsmakare* var i tider som flytt kända företeelser. *Regn* behåller sitt *-n* som enkelt ord. Om det förlorar detta i sammansättningar som *regnkappa*, *regnskydd* och blir *rängkappa* osv., är orsaken att *n*-ljudet här faller helt normalt på grund av sin ställning mellan två konsonanter. En smula oklart är uttalet av *styng-stygn*. *Stygn* är det gängse uttalet i dial. och vanligt i lrspr. när det gäller sådana åstadkomna av nål. Däremot torde det oftare bli *styng* när det gäller ”styng i hjärtat”, sannolikt inte utan påverkan från Apg. 2: 37. Bibeln och det från predikstolar talade ordet spelar i Jönk. en icke oviktig roll vid formande av det talade språket. När det gäller uttalet av *styng-stygn* sade sig flera intervjuade vara högst osäkra om sitt eget tal, varför utsagorna om detta från förf:s sida har mycket av förmodandets karaktär.

Best. form av *sjö* blir *sjönn*, av *snö* blir den *snönn* men av *by byn*.

Där rspr. i best. sing. femininum har ändelsen -(*e*)*n* i ord som *bod*, *nål*, *vrå* har dial. *-a*. alltså *bo-a*, *nål-a*, *vrå-a*. I ord som *gata* och *kyrka* sammanfaller obest. och best. form. sing., likaledes blott i dial.

I best. pl. av neutrer på kons., typ *ben*, har dial. för riksspråkets *benen* ett *bena*. Former som *barna*, *bena* är visst inte sällsynta hos lrspr.-talande, av somliga dock bedömda som ”vulgärt” språk.

Pluraländelserna i best. form undergår *-n*-reduktion i dial. Sålunda sammanfaller obest. och best. form pl. av *häst* och blir *hästa*. Ändelsen *-erna* förlorar endast sitt *n*, varför vi får *bönnera*, *böckera*, *ängera*. Beträffande subst.-böjningen i övrigt hänvisas till s. 53.

Om det saknade *n*-ljudet i obest. pl. av neutrala subst. av typen *äpple* se s. 55. Här må blott påpekas att det inte rör sig om något bortfall av ett ursprungligt *n*-ljud.

P

P-ljudet skiljer sig i fråga om uttal i dial. i några ord från rspr. Det blir där *paff* för *papp* i rätt stor utsträckning. Förr gick man i *paffslöjden* och sparade pengar i en *paff-sparbössa*. Ännu kan man täcka tak med *tjärpaff*. En och annan äldre dialekttalande kan väl tala om *resäfft* för *recept* att lämna in på *abeteket*.

I dial. blir ofta *presenning* till *bresenning* med pl. *bresenninger*, inte osannolikt genom associering till verbet *bre*(*da*).

Som sidoform till *krympling*, i dial. uttalat *krömpling*, förekommer likaledes i dial. *kröppling*, väl det enda ex. på övergången *mp* till *pp* i Jönk.-mål, förutom *kapp* i förbindelsen *i kapp*.

R

I Jönk.-målet torde skorrande *r* numera vara det enda förekommande *r*-ljudet (se dock nedan). In på 1940-talet kunde man dock finna en och annan genuin jönköpingsbo med ett mycket svagt tonande tungspets-*r*, så hos förf:s fader. Det skorrande *r*-ljudet artikuleras högre upp än dess skånska motsvarighet och ansättes i dial. med vida mindre energi än detta, inte sällan också i lrspr. Några egentliga tungslag mot bakre delen av gommen förekommer ofta inte utan snarare vad man skulle kunna kalla ansatser till sådana. Många gånger är det ganska svårt att avgöra om man över huvud hör ett *r*-ljud. Förmodligen tycker man sig höra ett sådant, därför att man vet att ett *r*-ljud skall komma, fastän den talande inte producerar något. Så är fallet speciellt i ändelser, där *r* i Jönk.-språket helt enkelt ofta försvinner. Främlingen observerar lättare, att *r* uteblir i många sammanhang. Jönköpingsbon följer i vissa fall bruket i sydskandinaviska mål, men han låter *r* falla i ytterligare en rad ställningar. När den dial.-talande stadsbon nämner namnet på guldmedaljören i kanot i Tokyo-olympiaden, blir det i hans mun *Gunna Uttebä* (slutet *u*-ljud i Utterberg). Alla tre *r*-ljuden uteblir alltså.

I pl.-ändelsen *-ar* i maskulina ord som *hästar* uteblir *r* och vi får alltså *hästa*, ett uttal som inte är begränsat endast till dial. Också i best. pl. heter det *hästa*. Pl. av *sko* sammanfaller i obest. form med obest. sing., i dial. Den bestämda pluralformen blir då *skoa*.

Tämligen allmänt förekom i Jönk.-mål, i dial. som regel, ett sammanfall i uttalet av pl.-ändelsen *-or* och *-er*. I dial. bortfaller f.ö. ej sällan slut-*r*. För *bönder* höres *bönne*, för *flickor* ett *flecke*, för *länder* ett *länne*. Uttalas *r* blir det med ett i de flesta fall mycket svagt tungslag, knappast med något man vill benämna skorrning. Best. pl. av dessa ord blir i dial. *bönnera*, *fleckera*, *lännera*. Vad Molde i 1900-talssvenska skriver om en i nusvenskan tydlig tendens har tillämpning också på talat Jönk.-språk: "Det gamla och mycket spridda uttalet av pluraländelsen -or som -er är nu på retur — uttalsformer som "flicker, kroner, blommer" ersätts mer och mer av uttalen "flickor, kronor, blommor" — med slutet o-ljud som normalform, vilket klart antyder att det här rör sig om ett starkt inflytande från de skrivna formerna." I några avlyssnade radioprogram från Jönköping sommaren 1970 förekom i annonseringen *slagdängor* med öppet *o*-ljud av den ene hallåmannen, medan den andre på ledigt språk, medvetet odlad jönköpingska, talade om *kronor* och *piskor*, likaledes med öppet ändelse-*o*.

I verb tillhörande 1 konjug., typ *jaga*, förekommer i presens i dial. inget slut-*r*. Infinitiv och presens sammanfaller alltså. Likaså saknas ofta i dial. slut-*r* i presens av verb tillhörande 3 konjug., typ *bo*, *sy*, och 4 konjug., typ *stå*, *se*, *bli*, varför även där presens sammanfaller med infinitiv. Också *taga*, förkortat till *ta*, uppvisar, och detta inskränkt inte bara till dial., sammanfall av infinitiv och presens.

Ofta faller också slut-*r* i presens-ändelsen *-er* av verb tillhörande 2 och 4 konjug. Det blir sålunda *dömme*, *köpe*, *flyge*, *sette* (sitter). Detta sker även om följande ord i en mening börjar med vokal. Det hette i ett av de ovan nämnda radioprogrammen t.ex. *läse ja i tiningen*.

I verb av typen *göra*, *köra* förlorar presens i dial. ofta sitt slut-*r*.

Av hjälpverbet *vara* blir infinitiv och imperf. *va*., presens *ä* och supinum *vatt*. Infinitiv och presens av *hava*, förkortat till *ha*, sammanfaller likaledes.

I löpande tal förlorar ofta också i Irspr. prepositioner slutande på *-er* sitt slut-*r*, t.ex. *efter*, som blir *ätte*, *under*, *över*; men också *för*, *ur* mister sin slutkonsonant.

Substantiv, adjektiv och adverb, slutande på *-er*, är också ofta utsatta för *r*-bortfall. Även i ord som *stor*, *farbror*, *morbror* faller ofta slut-*r*, vilket också men i mindre utsträckning sker i *farmor* och *mormor*.

I sammansättningar och avledningar, där främre led slutar på kort *r*-ljud, sker eliminering av detta i stor utsträckning. Så sker i t.ex. *kammarherre*, *klövergärde*, person- och ortnamnen *Hammarberg*, *Söderkvist*, *Västerbrunn*, *Östergötland*, men sådan märkes också i t.ex. *fårkött*, *stormöte*, *urblåst* (uttal *u-blåsst*) och *Storgatan* (*Stogata*). Det blir väl *klarbär* med ibland rudimentära *r*-ljud, men i ett ord som *klarbärssylt* är båda *r*-ljuden borta.

Som förut nämnts får personnamn på *-berg* i dial. de två sista ljuden utplånade. Namn är ju ofta utsatta för stort slitage. Namn som *Gunnar*, *Orvar*, *Oskar* förlorar mycket ofta sitt slut-*r*, och samma öde drabbar fast i mindre skala ett namn som *Artur*, speciellt när de står i förbindelse med ett efternamn. *Pettsånn* är i dial. det gängse uttalet på *Pettersson*.

Framför *d*, *l*, *n*, *s*, *t* faller i dial. *r* och bildar alltså inte någon supradental med den efterföljande dentalen. Därför kan *banvakt* där ha innebörd av både banvakt och barnvakt, *sått* betyda både sort (slag) och sått (av så). Dentalen kan komma i följande ord i meningen och likväl åstadkomma detta bortfall. Den som uttalar namnet *Ester* med mer eller mindre tydligt *r*-ljud, låter det konstant falla om han för samman namnet med t.ex. efternamnet Svensson. *Syster* blir *söster* med ett mer eller mindre energiskt artikulerat *r*-ljud. I förbindelsen *syster min* blir det *söste mi* och i förbindelse med ett personnamn t.ex. *söste Bätta* (syster Berta) — känd församlingssyster. Namnen *Karlsson*, *Larsson*, *Persson* uttalas genuint *Kallsånn*, *La.sånn*, *Pœ.sånn*.

Med vissa undantag påverkas inte vokalkvantiteten. (Se dock ovan namnet Karlsson.) *Var sin* blir i dial. antingen *va.´ sinn´* eller *vass´in*. Då *r* i förbindelsen *rt* försvinner, bibehåller vokalen i vissa fall sin längd, i andra fall förkortas den. Sålunda blir *a*-ljudet långt också i neutr. av *bar* och *klar*, i *snart*, medan det förkortas i t.ex. *fart*, *karta*, *start* (*fatt* etc.). Av substantiven *kort*, *port*, *skjorta* får vi *kott* etc. Föregås *rt* av *å*-vokal, blir utvecklingen också något olika. Här märkes *vårta* och namnet *Mårten* med kort *å* (*våtta*, *Måtten* — med akut accent), men *tårta* får behålla *å*-ljudets längd.

Även i en rad ord, där *r* kommer i obetonad stavelse, kan det försvinna framför annan konsonant än dental. Så heter det *chamör, makera, makör, pakera, sävera.*

Ovanstående hör i stor utsträckning blott till den genuina dialekten, men det bör sägas att ej så få drag av de ovan nämnda följer med i talat lrspr. Något har redan antytts. Av från annan ort kommen person (n.b. om denne inte kommer från det "r-lösa" området) får jönköpingsbon ej sällan betyget, att han inte kan "tala rent", att hans tungomål "låter barnsligt", just därför att han så ofta tappar bort *r*-ljuden i sitt språk. Lärare söker medvetet öka frekvensen av ljudet hos sina elever, mindre väl av den anledningen att dial. låter barnslig än därför att olyckliga sammanfall av uttal skapar ovisshet och missförstånd. När den orutinerade skribenten skriver *spottlov*, torde läsare ändå förstå att det avses *sportlov*. Liksom i förf:s ungdom förekommer det ännu att mycket unga män tror att innehavet av en *spottskjotta* ger en särskild koncession eller stimulans till att spotta, därför att de tror att första leden i ordet har med *spotta* och inte *sporta* att göra. Att skrivfel gärna uppstår av en sådan etymologi, säger sig självt. Lärare i svenska vid skolor i Jönköping har som regel exempel på lustiga felskrivningar av ord med *r*-ljud att anföra.

Ett stort antal jönköpingsbor ser sig av skilda anledningar i behov av en justering av sin *r*-ljudsbehandling. Eljes sker väl i Jönköping vad som sker ganska ofta på andra håll: man är tvåspråkig, om uttrycket tillåtes. Man talar sitt mer eller mindre dialektpräglade mål till vardags och i sällskap där man anser att det passar. Det skulle rent av låta tillgjort i ett samtal med en gammal skolkamrat att uttala namnet på den västra stadsdelen, *Förstaden*, med supradental. Man sväljer därför *r*-ljudet och producerar alltså ett *Fö-stan*. Frågan är emellertid för jönköpingsbon hur han skall "snygga upp" sitt *r*-ljud.

Tycker han att det jönköpingska *r*-ljudet är grumligt eller otydligt, kanske rent av mindre vackert, kan han börja rulla på det. Så gjorde f.ö. en kamrat till förf., som blev lärare i hemorten och en ganska ofta anlitad föredragshållare. Han brukade detta *r* till övertydlighet, lät det höras framför dentaler nästan på finländskt vis i t.ex. *barn, pärla, kors*. Riktigt naturligt språk blev det inte. I flickskolorna drevs en mycket målmedveten *r*-ljudskampanj under förf:s skoltid. Tungrots-*r* stämplades som obildat och vi läroverkspojkar, som inte blev föremål för denna intensiva språkfostran, blev ibland måltavlor för spott och spe av elever i flickskolorna för vårt språks skull. Det uppsvenska, med tungspetsen artikulerade *r*-ljudet var det enda som ansågs kunna godkännas. Den ståndpunkten torde väl nu vara övergiven, men tungspets-*r* förekommer bland ej så få lrspr.-talande som resultat av medveten språkvård. Speciellt förbindelserna med dental anses kräva en justering och tillägnandet av supradentalt uttal av dessa går relativt lätt. Dessa supradentaler blir dock i åtskilliga fall ganska svaga.

Naturligare är att bibehålla dialektens tungrots-*r*, artikulera det mera energiskt och ge akt på att det inte försvinner i slutljud och framför dental. Och det torde vara det sätt varpå de flesta lrspr.-talande jönköpingsbor behandlar sina *r*-ljud. Jönköping ligger just vid ”vattendelaren” Uppsala (Stockholm) — Lund, när det gäller universitetsstudier. För lundastudenten blir det naturligt att fortsätta att skorra, medan det för den i Uppsala och Stockholm studerande kan vara attraktivt att tillägna sig uppsvenskt språkbruk åtminstone på den berörda punkten.

Att precisera tendenser i den aktuella språkutvecklingen på ortsplanet är högst vanskligt. Förf. har emellertid mött flera personer som hävdat att ”i Jönköping ska man skorra”. Den som bibehåller sitt skorrande *r* har lätt att halka över *r*-ljudet i t.ex. *försöka*, *undersöka*, *övergång*. Det finns fler än förf. som löst sitt ”*r*-problem” så, att skorrande *r* bibehållits, förtydligats och framför dental sammansmälts med denna till uppsvensk supradental. Kanske borde jag hellre skriva sökt lösa, ty när det gäller behandlingen av *r*-ljudet har ränderna svårt att gå ur, även vid en energisk uppsnyggning.

Ovan har mycket talats om att *r*-ljudet ofta försvinner i Jönk.-språket. I några fall uppvisar dial. ett sådant, där det eljes inte förekommer i rspr. Det blir sålunda *bäsår* (öppet *ä*-ljud) för *berså*, *sjeffanjer* för *chiffonjé* och *påttmonnär* för *portmonnä*. Gängse är väl inte detta *r* i portmonnä, men det förekommer ej sällan.

I *girig* och *girigbuk* förlänger dial. *r*-ljudet, varför vi får uttalet *jirri* resp. *jirribuk*. I omlandets dialekter har orden uttalet *je.ri* med betydelsen idogt arbetande från tidig morgonstund och *je.ribuk.* Rietz 193a.

Orden *muttra* och *puttra* blir i dial. oftast *muttla* och *puttla.* Rietz 449a.

S

Uttalet av *s* företer inga avvikelser från rspr.-uttalet. Detta gäller även ljudförbindelsen *sl.* I ordet *usel* och avledningar av det förlänges dock *s*-ljudet i dial., alltså *ussel*, *ussling* (slutet *u*). Där kan också ett *tjisselsten* förekomma.

Ordet *grimas* får i dial. ofta uttalet *grimasj.*

Sj-ljud

Jönk.-målet har i dial. och ofta i lrspr. det *sj*-ljud som bildas mot mellersta eller bakre delen av gomtaket och med läpparna ungefär som vid *e*, lmalf. ʆ. Ej sällan och mera bland damer än herrar förekommer ett längre fram ansatt *sj*-ljud, som förekommer i mellersta och norra Sverige, lmalf. ʃ. Någon gång, men då i regel bedömt som affekterat, förekommer företrädesvis hos damer av yngre årgång ett mot tandvallen ansatt *sj*-ljud, lmalf. ʂ. Somliga lrspr.-talande anser det långt bak artikulerade *sj*-ljudet vara ”vulgärt”. Den expedierande i modeaffären eller parfymeriet torde i stor utsträckning undvika det i ord som *charmant* och *fräsch*, och i *matcha* torde knappast annat än *tj*-ljud förekomma där. Eljes får *match* i dial. oftast uttal med *sj*-ljud, medan lrspr. har uttal med *tj*-ljud.

Uttalsordlistan anger för *relegera* endast uttal med *g*. Förf. känner däremot endast ett uttal med *sj*-ljud. *Relegering*, med *sj*-ljud, var för gymnasisten motsvarande subst., medan lärare använde *relegation.*

Thecla Wrangel påstår att jönköpingsbon ”säger *kanse* för kanske” (s. 150), ett uttal jag hört någon enstaka gång men som verkligen inte är allmänt.

T

I Jönk.-språket bibehålles i motsats till vad som är fallet i en rad nordligare mål *t* i best. sing. neutr., t.ex. *huset*, *kontoret*, och i supinum och perf. part. av verb, t.ex. *jagat*, *ridit*, *sprunget.*

I förbindelsen *st* assimileras i dial. *t* med s-et i *fastna, gisten, gistna*, som alltså blir *fassna, gissen, gissna*. Likaledes assimileras i dial. *t* i förbindelsen *ts* med efterföljande *s* i *betsel, betsla, lakrits, låtsa, matsäck, skjuts, skjutsa, tapetsera*. En sådan assimilation sker tämligen regelbundet i lrspr. i *lakrits* och *matsäck* och ganska ofta i *låtsa, skjuts* och *skjutsa*. I sammansättningar och avledningar, där *arbete* är första ledet, bortfaller ofta *t* i dial. Det blir *arbeslös, arbesvecka* etc., och den folkliga benämningen på stadens förra ålderdomshem, *Arbetshuset*, fick som regel uttalet *arbesuset* (med det ej sällan förekommande *h*-bortfallet i senare leds början). Som liten pojke hade förf. vissa svårigheter att analysera ordet med det genuina uttal som förekom.

I sammansättningar med *vatten* som första led uppkommer ett *vass-*, som i *Vasslösagården* (fastigheten Kyrkogat. 28, där vattnet tidvis enligt vad som uppgivits tröt) samt i det några gånger i dial. hörda *vassnig* vattenhaltig, t.ex. om potatis.

I åtskilliga ord visar språket i Jönk. i fråga om kvantiteten på *t*-ljudet avvikelser från rspr. Se därom under Kvantitet m.m.

Tj-ljud

Uttalet av *tj*-ljudet i Jönk. överensstämmer med riksspråkets. Stadsnamnet uttalas med klart *tj*-ljud, medan det i omlandets mål förekommer uttal som *Jönseping, Jönsping* eller (äldre dial.) *Jöns(e)pyng*.

V

I likhet med vad som sker i rspr. övergår i Jönk.-mål *v* framför *t* till *f*: *styv — styft, gräva — gräft* (i dial. även *styfft* resp. *gräfft*). I några fall bortfaller *v*-ljudet helt framför *t* i dial. Så i *halvt*, som blir *hallt, hälften*, som blir *hällten* eller *hällta, elfte* och *tolfte*, som antar uttalen *ällte* resp. *tollte*, och *självt*, som blir *själlt*. Oftast faller likaledes i dial. *v* i sammansättningar med *halv*, varför vi får t.ex. *hallgammal, hallsula, halltid* och *halltimme*. Deponentia som *rivas, trivas, behövas* blir i dial. *riffs, triffs, behöffs*.

I hjälpverbet *hava* faller *-va* i infinitiv som i rspr. och verbet får i supinum i lrspr. uttalet *hatt* (med öppet *a*-ljud) resp. i dial. med slutet. *Bliva* har i lrspr. uttalsformen *bli* i infinitiv, i dial. *bli* eller *ble*. Denna senare uttalsform kan också vara imperf. I supinum har lrspr. *blitt* (ledigt tal) eller *blivet*, medan dial. uppvisar *blitt* eller *blett*.

Giva blir *je*, *ga* (i lrspr. i ledigt tal och i dial.) eller *gav*, *jett*.

Av blir i dial. samt i lrspr. i ledigt tal *å*, *utav* i dial. *utå*.

Att *v* i ordet *kravatag* går tillbaka på ett äldre *gh* har ovan, s. 30 påpekats.

Sovel får i dial. och oftast, när det över huvud brukas i lrspr., uttalet *sågel*.

Uttalet *stuva* (öppet *u*-ljud) i ett uttryck som *ränna i stuvera*, dvs. springa omkring i husen med skvaller, och *stuveränn*, person som springer omkring i husen med skvaller, torde vara inlånat landsmål.

Ett av Neij uppgivet uttal *glöv* för *glöd* har av förf. ej påträffats i stadsmålet men är välkänt från landsmålen kring staden. Osäkert är om ordet *stö* (ryktstoft) ännu existerar i Jönk.-språk. Det kan befaras ha försvunnit med de gamla åkarkamparna.

Kommentarer till konsonantismen

Ovan har vid behandlingen av de enskilda konsonantljuden på åtskilliga ställen påpekats att konsonant ej sällan i dial. och i viss utsträckning även i lrspr. försvinner eller sammansmälter med intill stående ljud. Samma sker ju f.ö. även i rspr. Särskilt den dial.-talande slukar i sammanhängande tal en rad språkljud. Så kan *jag har inte varit där* bli ungefär *ja.nte vatt dä* och ett *jag står inte så jag ser det* till *ja stå.nte så ja se.t* samt *jag har inte mer än en krona* till *ja ha.nte män e krona*. Det hotfullt bekräftande *det är så mycket du vet* blir *dä'. så mö du vet.*

Som ovan sagts försvinner ej sällan *h*-ljudet i dialektbetonat språk, men i särklass mest utsatt för slitage är *r*-ljudet. Ofta drar ett *r*-bortfall med sig ett försvinnande av en intill stående konsonant. På s. 31 har pekats på personnamn, slutande på *-berg*: *Lindberg*, som blir *Lim-bä*, *Ekberg*, som blir *Ek-bä*. Gårdsnamnet *Ekeberg* uttalas däremot med hörbart *rj*. I *göteborgska* bortfaller *rg* helt, med *jötebosska* som resultat. *Ordning* blir *åning* — förf. var under sin skoltid i åtskilliga år *åningsman*. *Vårdslöst* blir *våsslösst*, och *världsligt* får uttalet *vässlitt*. *Dä gå la ann, dä vässlitt*, dvs. det går väl an, det är materiella värden bara (som gick till spillo vid branden — kommentar till en eldsvåda där ingen människa kom till skada).

När en anhopning av minst tre konsonanter bildas, särskilt i sammansättningar, händer ganska ofta att en av dessa bortfaller, i regel den som står i mitten. Eftersom förbindelsen *ld* och *nd* ovan visats vara utsatta för sammanfall till *ll* resp. *nn*, är det ganska väntat att dial. uppvisar uttal som *ällre*, *minnre*, *unnre*.

Bortfall av *k* kan förekomma i *folkskolan*, som i genuin jönköpingska ofta blir *follskolen*. Rent dialektalt är ett åtskilliga gånger hört *Mongsjönn* för Munksjön och ett ännu oftare hört *Mongsjö pappesbruk* för den kända firman.

Ganska ofta försvinner *t* mellan två konsonanter. Förut (s. 41) har påpekats uttalet *fassna* för *fastna*. I sammansättningar med *fast-* bortfaller oftast *t*, så i *fastsättare*, som uppträder som *fassättare* i dial. Det blir *fässmö*, *ossbit*, *påsskontor*, *prässkrage*, *vakkmästare*. I supinum av deponentia liksom av passiva verbformer faller f.ö. också *t*-ljudet. Det heter i dial. *triffs* för *trivts*, *hoppas* och *löckas* för *hoppats* och *lyckats*, *dömms* och *saknas för dömts* och *saknats*. Sammansättningar och avledningar där ordet *arbete* ingår har tidigare diskuterats (s. 41).

Det ofta förekommande bortfallet av *v* eller till *f* övergånget *v*-ljud i *halv-t* och *själv-t* har redan påvisats samt i sammansättningar med dessa ord: *hall-sula*, *hall-timme*, *säll-sävering* (själv-servering), *osjäll-ständi(g)* etc.

Thecla Wrangel gör i sin bok (s. 150) följande reflexioner om vad hon kallar ”jönsepingskan”. Den ”var och är nog alltjämt ett innelitt beskelitt språk. Liksom den obildade engelsmannen ’drops his aitches’ tappar Jönköpingsbon sina k och g mot slutet av en stavelse, ja, ibland även i mitten, ty han säger ”kanse” för kanske o.s.v. eller ock byter han ut den hårda konsonanten mot en mjukare och förklarar att något är ”änna föfaselitt dålitt” eller ”vackett”. Han rullar mjukt sina *r*, där han inte helt utelämnar dem, såsom varande både ”håda å besvälia”.” Flera av författarinnans uppgifter om jönköpingskan — inte jönsepingskan

— är väl knappast korrekta, men om man kan tala om en tendens i språket på orten, så har hon angivit den.

Kvantitet m.m.

Förbindelsen kort vokal — kort konsonant förändrades ju under medeltiden så, att i sveamålen och de norrländska målen i regel konsonanten förlängdes, t.ex. *vit* blev *vett*. I götamålen förlängdes däremot vokalen, varför vi där fick *vet*. Medan omlandets dialekter ännu uppvisar talrika exempel på denna götiska förlängning, följer Jönk.-dial. i stort sveamålen och därmed rspr. i detta fall. I några fall ansluter sig emellertid stadsdial. till omlandets språk, men tendensen går mot en allt större likhet med rspr. Mot riksspråkets *beck* står ett i dial. inte ovanligt *bek*, oftare förekommande (dock mest hos äldre) i sammansättning som *beksvatt* (becksvart) och i en perf. part. *bekad* (se s. 90). *Bråck* i rspr. motsvaras i dial. av ett ganska allmänt förekommande *bråk*, ett uttal som inte är främmande för en och annan lrspr.-talande. Mot *kvickrot* svarar *kveke* i Jönk.-målet, mot *spicke* står i dial. men även ofta i lrspr. *speke*, mot (pojk-)*streck* ett i dial. inte helt sällsynt *strek*. *Vecke-vill* (ett utmärkt uttryck för en som förlorat vetskapen om vilken veckodag den innevarande är) kan någon gång få uttalet *vekevill*. En förlängd vokal i *mosse* är inte okänd i dial., så i naturnamnet *Dumme mɵse*. *Vet* och *veti*(*g*) är gängse i dial. och ganska vanligt är uttalet *flɵt* (subst.). Inte helt ovanligt är ett uttal *skɵta* för *skotta*. Ett för förf. under uppväxtåren helt okänt *gɞr* motsvarande ett *gorr* och med betydelsen orenlighet, smuts men senare observerat i omlandets dialekter, förekommer nu som ett slags förstärkningsord eller -led i t.ex. *gɞrsnögg*, *gɞrtjockt* (mycket snygg resp. tjock). Det användes av ungdomar och torde vara importvara.

Tattare får i dial. uttalet *tatare*. Den gränd, där åtskilliga tattare bodde och som officiellt hette Riddaregränd, kallades gemenligen *Tatare-gränn*.

Förlängning av den starktoniga vokalen uppvisar *biskopp* och *förtena*, båda i dial. men det förra mycket ofta i lrspr.

Verben *fläta*, *räta*, *träta* samt adj. *rät* och *slät* uppvisar i omlandets dialekter uttalen *flätta*, *rätta* etc. Jönk.-dial. följer dessa i så måtto att vi där ofta finner uttalet *rätta*, ej sällan *trätta* (båda verb), vidare *rätt* och *slätt*. I *vete* förlänges *t*-ljudet, varför vi får t.ex. *vette-fläta*, ett uttal som är vanligt jämväl i lrspr. Stadsnamnet *Vetlanda* blir ofta också i lrspr. *Vettlanda*.

Beta har uttal som i rspr., medan det i dial. och ej sällan i lrspr. blir *röbetta*. Jfr Vide s. 247.

Månadsnamnet *april* har uttalet *aprill* och veckodagarna *tisdag*, *torsdag*, *fredag* blir *tissda*, *tossda*, *fredda*, månadsnamnet i såväl dial. som lrspr., veckodagarna blott i dial.

Från förlorar i dial. sitt *n*-ljud, medan uttalet i lrspr. vanligtvis är *frånn*; *hos* har i Jönk. uttalet *hoss*.

Räkneordet (obest. art. också) *en* och avledningar därpå samt poss. pron. *min*, *din*, *sin* har i Jönk. kort vokal.

Utmärkande för götamålen är en förkortning av lång stamvokal framför två eller flera konsonanter, medan rspr. bibehåller dess längd i sådan position. Jönk.-målet visar i detta avseende stor överensstämmelse med omlandets dialekter och i några fall gäller detta också lrspr. Som av nedan anförda exempel framgår är denna förkortning ingalunda konsekvent genomförd. När inte annat säges gäller nedanstående dialekten.

Ofta blir den långa stamvokalen förkortad i imperf., sup. och perf. part. i verb.

duga	*duggde* eller *dög*	*dukkt*	adj. *odugli*(*g*)
baka		*dö*(*d*)*bakkt*	(går eljes efter 1 konjug.)
koka		*förkokkt*	(går eljes mestadels efter 1 konjug.)
åka	*åkkte*	*åkkt*	
vräka	*vräkkte*	*vräkkt*	subst. *vräkning*
öka	*ökkte*	*ökkt*	(går även efter 1 konjug.; subst. *ökning*)
kräkas eller *kräkks*		*kräkk*(*t*)*s*	subst. *kräkning*
tala		(*o*)*tallt*	(går eljes efter 1 konjug.)
betala		*betallt*	subst. *betallning*
spela		*oppspellt*	(går eljes efter 1 konjug.)

förkyla		*förkyllt*	subst. *förkyllning*, ett uttal som förekommer ej så sällan i lrspr.
mana		(*själv*)*mannt*	(går eljes efter 1 konjug.)
mena		*menat* el. *mennt*, *välmennt*	
synas	*synntes*	*synn*(*t*)*s*	adj. *synnli*(*g*)
skapa		(*vann*)*skappt*	(går eljes efter 1 konjug.)
köpa	*köppte*	*köppt*	
blåsa	*blåsste*	*blåsst*	
lysa	*lysste*	*lysst*	subst. *lysning*
lösa	*lösste*	*lösst*	subst. *lösning*
leva	*levvde*	*lefft*	
gräva	*grävvde*	*gräfft*	subst. *grävning*
trivas el. *triffs*	*trivvdes*	*triff*(*t*)*s*	subst. *triffsel*
behöffs	*behövvdes*	*behöff*(*t*)*s*	adj. *välbehövvli*(*g*)

Också i verb där rspr. har lång stamvokal framför mer än en konsonant, sker oftast förkortning i dial. Därför har vi *sakkna*, *vakkna*, *likkna* och subst. *likknelse*, *räkkna* och subst. *räkkning*, *mäkkla* och subst. *mäkklare*, *kavvla*, *kravvla*, *skrävvla*, *skövvla* och subst. *skövvling*.

Likaså uppvisar dial. uttalen *dållde*, *dållt*, *vallde*, *vallt*, *vannde*, *vannt* av *dölja*, *välja* och *vänja*. Däremot har den i överensstämmelse med rspr. uttalen *häpna*, *beväpna*, ej sällan *ragla* och *snegla*.

Adj. med lång stamvokal får i dial. ofta denna förkortad framför *t* i neutrum.

Av *dryg* blir *drykkt*, i äldres tal ej sällan *drytt*, men även *drygt*; eljes *lågt*, *slugt*, *segt*.

rak — *rakkt*, *lik* — *likkt*, men såväl *sjukt* som *sjukkt*, subst. *sjukdom*.

hal — *hallt*, *hel* — *hellt*, men *smalt*, *snålt*, *fult*.

van — *vannt*, avledning *vannli*(*g*).

ren — *rennt*, avledning *rennli*(*g*).

fin — *finnt*, *grön* — *grönnt*, avledning *grönnling* (= kart).

ljus — *ljusst*, *lös* — *lösst*; däremot *döv* — *döft*.

Av subst. avledda adj. med vokalförkortning i dial. kan anföras *barbennt*, *bennling* (strumpskaft), *nä(r)synnt*, *bannsli(g)* (barnslig). *Vänlig*, *vänskap* etc. får i Jönk. uttal med kort *ä*-ljud.

Med kort *ä*-ljud uttalas *däst*, som dock i åtminstone äldres tal vanligen ersättes med *opphävd* eller *opphäven*, det blir *blåsst* och *målln* (båda uttalen vanliga också i lrspr.), *havvre*, *kavvle*, *kavvling*, *Kavvlabroa* (gammal gränsbro mellan Jönköping och Huskvarna). Personnamnen Hans, Hansson och Jansson (se s. 13) har i dial. kort *ɑ*-ljud, *Hɑnns*, *Hɑnnsson*, *Jɑnnson*, medan lrspr. har *Hɑnns* eller *Hɑns*, vilket senare uttal synes öka i frekvens, och *Jɑ.nsson*. Dialektens uttal torde vara ganska sällsynt i lrspr. Pl. av *fröken* blir *frökkner*. Däremot förkortas icke *ö*-ljudet i *öken*, vare sig i sing. eller pl. Det blir *kakel* men *kɑkklωng*, dvs. kakelugn.

I några sammansättningar förkortas också vokalen i dial. till skillnad mot vad som sker i lrspr. Så i *avvlöning*, *jullbennt* (hjulbent), *likktω.n* (liktorn), *skållpunn* (skålpund) och sammansättningar med *län-*. t.ex. *lännsresidens*, *lännstyrelse*. Vidare blir *Karlsson* till *Kɑllson*, *Sahlströms* (namnet på en numera nedlagd textilindustri) blev ofta till *Sɑllströms*, personnamnet *Valfrid* blir antingen *Vɑll'fri* eller *Vall'fri* och vi får i ortnamn som *Falköping* uttalet *Fall'köping*, där vokalen mot vad som oftast är fallet vid förkortning öppnas (det öppna *ɑ*-ljudet i namnet *Jansson* (*Jɑnnsson*) torde gå tillbaka på ett förnamn *Jan*, uttalat *Jɑ.n*). *Huskvarna* blir i dial. *Husskva(r)na*, *Vetlanda* i Jönk.-språk i allmänhet *Vettlanda* och *Eksjö* ej sällan *Ekksjö* även i en och annan lrspr.-talandes mun. Sockennamnen *Habo* och *Skärstad* blir i dial. *Hɑbb'o* resp. *Skäss`ta*.

Accent

Den exspiratoriska accenten i Jönk.-språket följer väl i stort sett de mellansvenska målen i fråga om fördelningen av akut och grav accent. Emellertid märkes en ej ringa olikhet vad beträffar bitrycket. Annorstädes omtalas att språket i Jönköping bevarat *-en* resp. *-et* som bestämd slutartikel i ord som *sten-en*, *station-en*, *hus-et*, *besök-et* och att särskilda tempusändelser för verb tillhörande 1 konjug., *kalla*, *kallade*, *kallat*, liksom också fulla ändelser i supinum och perf. particip till de starka verben bibehållits.

Att så är fallet torde med stor sannolikhet ha med bitrycket att göra. Redan 1878 hävdade Axel Kock i sin gradualavhandling om den svenska accenten, att bevarandet av den fylligare ändelsevokalisationen i svenskan intimt sammanhänger med bitrycket.

Infinitiven *kalla* liksom supinum *kallat* har på sista stavelsen i Jönk. ett mycket starkt bitryck, starkare än i de mellansvenska målen. Man kan ibland rent av tycka sig uppfatta samma tryck på bägge stavelserna i en infinitiv som *kalla*. Samma intryck får man f.ö. av andra tvåstaviga ord med gravis än verb. Även den sista stavelsen i *kallade* har ett förhållandevis starkt bitryck. Tvåstaviga ord med akut accent har i Jönk. en starkare biton på sista stavelsen än i de mellansvenska målen, även om denna ju är avsevärt svagare än hos motsvarande stavelse i ord med gravis, t.ex. *fågel*, *fönster*, *stenen*, *huset*. Sista stavelsens *e*-ljud måste också, då det skall närmare preciseras, tecknas med *e*, som ju antyder en fylligare vokal än det mellansvenska *ə* i samma ställning. För att kunna ange denna bitons styrka tarvas mera ingående undersökningar och sådana måste anses ligga utanför ramen för detta arbete. Accentfrågorna i Jönk.-språket torde vara intressanta forskningsuppgifter för fonetiker.

När det gäller den musikaliska accenten torde helt allmänt kunna sägas att jönköpingskan utmärker sig för en viss enformighet speciellt i jämförelse med mellansvenska mål. I två- och flerstaviga ord förekommer en höjning av tonen i den sista stavelsen, antingen accenten är akut eller grav, liksom tonen höjes i slutet av en fras eller mening, varvid åtminstone genuint dialekttalande personer gärna drar ut på vokalen i den sista stavelsen. Björseth menar sig ha konstaterat något liknande för göteborgskans del (s. 19).

Språket i Jönköping får gärna en prägel av släpighet över sig, väl just beroende på den musikaliska accentueringens relativa enformighet. Det säges av somliga främlingar låta vänligt, och Thecla Wrangel talar ju om det som ”ett innelitt beskelitt språk” (s. 150).

För att i någon mån undvika upprepning hänvisar förf., när det gäller accentueringen av släktskapsorden *fader*, *moder*, *broder*, *syster*, *faster*, *moster* m.fl., till behandlingen av dessa s. 56. Orden *faster*, *moster* upptas f.ö. inte i Uttalsordlistan. Också i kap.

Årets och dagens tider förekommer åtskilligt som hör hemma i accentueringssammanhang. En jämförelse mellan vad Lombard (s. 12 f.) uppger som gällande sydsvenskt språkbruk och motsvarigheterna i Jönköpingsspråket visar ganska avsevärda skiljaktigheter i fråga om accentuering.

F.ö. visar sig skillnaderna mellan skånska mål och språket i Jönköping vara ej få, när det gäller fördelningen av akut och grav accent. Axel Kock i Svensk akcent och, framför allt, Ingers i Språket i Lund har åtskilligt att säga om accentueringen i skånska mål. För Jönköpingsspråkets del bör måhända påpekas att avledningar på *-het*, t.ex. *godhet*, *skönhet*, som i skånska mål har akut accent, i Jönköping har gravis. Grav accent har i Jönk. bärnamn som *blåbär*, *klarbär*, *krusbär* (*stickelbär* som benämning förekommer ej), *körsbär* (i dial. vanligen *kössebär*), *vinbär*. Bland lrspr.-talande kan dock en accentuering med akut accent förekomma. Uttalsordlistan upptar båda accentueringarna. En sammansättning som *köksdörr* har i Jönk. alltid gravis, medan akut accent inte sällan förekommer i landsmålen strax sydöst om staden. Akut accent har däremot alltid *brygghus*, emot den gängse accentueringstendensen.

Akut accent har en grupp substantiv på *-a*, bildade som regel på verb och utgörande klandrande eller nedsättande beteckningar på kvinnor. De förekommer endast i dial. Ex.: *blarra*, *dabba*, *flurra*, vilket senare ord också hörts med grav accent. (Angående betydelsen se ordlistan.) Denna ordgrupp synes vara rikt företrädd i västgötska mål, och Götlind ger i Västsvensk ordbildning en rik provkarta på sådana substantiv (s. 29 ff.). Också Lombard redovisar liknande bildningar i skånska mål (s. 11 f.).

Den eller *de förste*, *störste*, *värste* har i Jönk. grav accent. I barnspråk kan dock höras t.ex. *bli försten*, *tredjen* etc. med akut accent.

Pluralis av perf.part. av verb tillhörande 2 konjugationen, såsom *stängda*, *tömda*, vilka i östgötska mål har akut accent, har i Jönk. alltid gravis.

Grav accent har *alltid*, i dial. och ledigt lrspr. uttalat *all`ti*. *Käring* uttalas med långt *ä*-ljud i dial. och oftast i lrspr. och har grav accent, medan det inte inhemska *kärring*, som av lrspr.-talande någon gång kan brukas, har akut accent. Grav accent har också *intress`e* och *saker* (pl. av *sak*), och gravis på näst sista stavelsen har *papegoja*. *Adjö*, som i lrspr. oftast har tonvikten på sista stavelsen, får i dial. uttalet *aj`ö*. I en förbindelse som *Adjö med dig* kan dock lrspr., och detta inte sällan, ansluta sig till dial. varför vi alltså får *aj`ö mä däj*.

Akut accent får *potatis*, som i dial. har samma accent men formen *potata*. Ett uttal *skoma′kare* var måhända ännu vanligare förr, speciellt i förbindelser som *Kalle skomakare*, *Jerusalems skomakare*, där den egentliga betoningen ligger på yrkesbeteckningen. Det heter i infinitiv *u`rsäkˈta*, men i dial. i imperativ vanligtvis *u(r)säk′ta*.

Det blir i Jönk. *pers`iljˈa* och *rädd`iˈsa* samt *pre`dikstoˈl* (dial. *prädd`ikkstoˈl*) — samtliga accentueringar i god överensstämmelse med Uttalsordlistans.

Sammansatt accent uppträder i uttrycket *å`ännˈa* med betydelsen upp och ner, på huvudet. Samma accent har också uttrycket *ända måls*, alltså *änn`amåˈss*, men också med lika tryck på båda leden *änn`a måss′*. Betydelse: prompt, absolut. Med samma tryck på båda leden kan *exprès*, enkom, uppträda. Alltså *äkks′ prä′*. Samtliga tre uttryck tillhör uteslutande dial.

Att observera är också accentueringen i det dialektala uttrycket *i ett′ masa dra′*, med betydelsen oupphörligt.

Mera som en kuriositet kan väl nämnas accentueringen *mosskeltu′ren*, en ljudmassa förf. så småningom som realskolit lyckades definiera som *Mosskulturen*, en förkortning av Mosskulturföreningen(s fastighet). Detta uttal var gängse i den del av staden för vilken företeelsen var aktuell (dial.).

Accentueringen av personnamn, såväl för- som efternamn, uppvisar stora både regionala och individuella växlingar. Tvåstaviga kvinnonamn på *-a* har i Jönk. som regel grav accent, t.ex. *Agda*, *Alma*, *Elna*, *Hanna*, *Hilma*, *Selma*, *Tekla*. Med vanligtvis akut accent uttalas *Berta*, *Marta*, *Märta*, men det förekommer också ett uttal med grav accent av företrädesvis lrspr.-talande.

Tvåstaviga mansnamn på *-e* har genomgående grav accent, t.ex. *Tore*, *Yngve*.

Med akut accent uttalas *Agnes*, *Astrid*, *Barbro*, *Dagny*, *Edit*, *Hedvig*, *Ragnhild*, *Torborg*, *Valborg*, medan *Elin*, *Ingrid*, *Signe* har grav accent.

Akut accent förekommer i *Alfred*, *Algot*, *Alrik*, *Anund*, *Bertil*, *Birger*, *Elof*, *Erland*, *Esaias*, *Eskil*, *Fredrik*, *Halvar*, *Harald*, *Hjalmar*, *Malkolm* (som i dial. blir *Malkom*), *Martin*, *Mårten*, i lrspr. någon gång med grav accent, *Olof*, *Sixten*, *Sören*, *Teodor* (i dial. uttalat *Tedor*), *Torbjörn*, *Torkel*, *Torsten*, *Östen*.

Med grav accent uppträder *Adam*, *Adolf*, som emellertid i kombinationen *Gustav-Adolf* ofta har akut accent, *Anton*, *Arnold*, *Aron*, *Axel*, *Erik*, *Erling*, *Magnus* (i lrspr. dock mycket ofta med akut accent, vilket särskilt är förhållandet när namnet uppträder i kombinationer som *Karl-Magnus*), *Oskar*, *Samuel*, som i äldre dial. gärna blev *Sammel*, i yngre *Sa.mäll*.

Också accentueringen av vissa familjenamn uppvisar ganska markanta regionala växlingar. Det gäller namn sammansatta av en enstavig förled och endera efterlederna *-berg*, *-blad*, *-dal*, *-gren*, *-lund*, *-man*, *-qvist*, *-stedt*, *-ström*. Medan namn sammansatta med dessa led och begynnande på *Alm-*, *Berg-*, *Holm-*, *Malm-*, *Palm-* alltid har grav accent, växlar bruket något i fråga om sammansättning med andra förled. Är senare ledet *-blad*, *-dal*, *-lund*, *-qvist*, *-stedt*, *-ström*, och förra ledet *Ahl-*, *Blom-*, *Bro-*, *Dahl-*, *Ek-*, *Grön-*, *Hed-*, *Hög-*, *Kell-*, *Lind-*, *Lund-*, *Nord-*, *Sjö-*, *Ström-*, *Sund-*, *Öst-*, får namnet grav accent, t.ex. *Ahlström*, *Blomstedt*, *Broqvist*, medan sammansättningar med *-man* alltid ger akut accent.

Då *-berg* och *-gren* bildar det andra ledet, uppträder vissa växlingar. Vi får sålunda:

Ahl´berg och *Ahl´gren*
Blom`berg men *Blom´gren*
Bro´berg och *Bro´gren*
Dahl´berg och *Dahl´gren*
Ek´berg
Grön´berg
Hed´berg
Hög´berg
Kell´berg och *Kell´gren*
Land`berg men *Land´gren*
Lind`berg men *Lind´gren*
Ljung`berg men *Ljung´gren*
Lund`berg men *Lund´gren*
Nord´berg och *Nord´gren*
Sjö´berg men *Sjö`gren*
Ström´berg och *Ström´gren*
Sund`berg men *Sund´gren*
Öst`berg

Man lägger märke till att namn med förleden *Land-*, *Lind-*, *Lund-*, (*Sand-*), *Sund-* följer samma mönster.

När här ovan nämnda efterled fogas till tvåstaviga förled, förekommer regelbundet grav (sammansatt) accent, t.ex. *Sö`derberˈg, Vest`ergreˈn.*

När det gäller ortnamn må väl först stadens eget namn behandlas. Dettas uttal i genuin dial. brukar genast observeras av främlingar framför allt för accentueringens skull. Namnet *Jönköping* accentueras nämligen i likhet med ett trestavigt pres. part., t.ex. *gående*, *liggande*, med grav accent på första stavelsen och en med bitryck försedd sista stavelse. Däremot förekommer inte ett uttal *Jönnseping*, som ibland brukar tillskrivas invånarna, även av Thecla Wrangel. Att ett sådant uttal tillhör, kanske nu snarast måste sägas ha tillhört, omlandets dial., är däremot väl känt.

Eljes avviker betoningen av en rad städers och andra orters namn i dial. från den i rspr. förekommande. *Huskvarna* har ungefär samma accentuering som *Jönköping*, nämligen *Huss`kva(r)na* (med biton på sista stavelsen). Stadsnamn som *Falköping*, *Linköping*, *Norrköping*, *Nyköping* accentueras som subst. *väsende*, alltså med akut accent på första stavelsen och biton som dock är något svagare än den på slutstavelsen i *Jönköping*. Det blir *Fall´köping* (med öppet *a*-ljud), *Linn´köping*, *Norr´köping*, *Ny´köping*. I lrspr. blir uttalet *Jönn`köˈping*, *Hu`skvaˈrna*, *Fal`köˈping* (långt, slutet *a*-ljud) etc.

Accentuering som pres. part. har t.ex. namnen *Forserum*, *Ljungarum*, *Bankeryd*, *Lekeryd*, *Vaggeryd*, *Värnamo* i dial., medan lrspr. nog får sägas ha sammansatt accent. Dial. har uttalet *Vagg`erỵ*, lrspr. uttalet *Vagg`eryˈd.*

Ortnamn på *-arp* har grav accent, t.ex. *Barnarp*, *Månsarp*. Det blir i Jönk. *Tra`nåˈs*, medan man i Tranåstrakten säger *Tra´nås*. Oftast blir det *Karlsborg´*, *Karlshamn´*, *Sundsvall´* i varje fall i genuint Jönk.-mål. Allmänt förr var accentuerandet *Lyck`seˈle*, *Å`seˈle*, men åtskilliga jönköpingsbor torde ha tagit intryck av radions rapporter, varför uttalet *Lyck´sele* etc. blir allt vanligare.

Grav accent har *Kina*, *Japan*, *Jerusalem*, *Mecka*, medan *Arabien*, *Australien*, *Italien*, *Skandinavien* etc. har akut accent.

Formlära

Substantiv

I samband med behandlingen av de olika språkljuden samt i kap. Genus nämnes åtskilligt som hör till detta kap., varför en viss upprepning tyvärr kan förekomma. I det senare återfinnes bl.a. avvikelser i genushänseende från rspr. (s. 57). Beträffande substantivböjningen förekommer ej så få avvikelser i dial. från rspr., och skillnaden mellan den förra och lrspr. kommer därför att vara ej ringa.

Det heter i dial. *en sten*, *stenen*, obest. och best. pl. *stena*; *en kulle*, *kullen*, pl. *kulla*; *en bonne*, *bonnen*, *bönner*, *bönnera*; *lärare*, *läran*, *lärare*, *lärara*; *sko*, *skon*, obest. pl. *skor* men mycket ofta *sko*, best. pl. *skora* men mycket ofta *skoa*. Det är att märka att uttalet av ändelsevokalen *e* i obest. och best. form ligger mellan *e* och *ä*, lmalf. *ɛ*, alltså inte mellan *e* och *ö*, lmalf. *ə*. Vidare är att observera att maskulina subst. har uttalad best. slutartikel i ord som *sten-en*, *station-en*. Det heter alltså i Jönk. *gå till stationen*; säges det någon gång *till station*, är detta en tillfällig import, förmodligen från stockholmskan. En naturlig gräsplan nära förf:s hem kallades emellertid *Gröne plan*. I likhet med vad som är fallet i södra Sverige saknar pluralformerna *stena* etc. *-r* i obest. pl., varjämte obest. och best. pl. sammanfaller. I dial. t.ex. några mil öster om staden får den best. pluralens *a* ett uttal med slutet *a*-ljud, lmalf. *ɑ*. Lrspr. skiljer sig i stort sett inte från rspr. Pluraländelsen *-er* får i dial. ett svagt markerat *r*-ljud, som t.o.m. kan helt försvinna, medan *-n-* i plural-ändelsen *-erna* helt lyser med sin frånvaro. Att *r*-ljudet ofta försvinner framför allt i dial. ger uttal som *läran*, obest. pl. *sko* exempel på. Månända bör här påpekas att vokalen i *skon* är lång, liksom i t.ex. *byn*, medan det heter *sjönn* och *snönn*. *Ved* får i dial. i best.sing. formerna *ve'en* eller *ven*, lrspr. *veden*.

Pl. av *gris* blir i dial. *griser.*

I fem., där obest. artikeln i dial. är *e*, får vi *e gumma*, best. sing. *gumma*, obest. pl. *gummer*, best. pl. *gummera*; *ko*, *koa*, *kor*, *kora*; *li* (dvs. *lid* = backe, backsluttning), *fru*, *äng*, *käring*, *avlöning* får ändelserna resp. *-a -er*, *-era*. Beträffande lrspr. är att säga att det väl som regel undviker sing.-former på *-a* som *lia.* När en dial.-talande söker närma sitt tal till rspr., kanske han finner det en aning besvärande att säga *liden* och byter då gärna ut ordet mot *backen*, varför *Jära-lia* blir *Jära-backen* i stället. När man på 1920-talet anordnade mycket omskrivna backtävlingar för motorfordon i Huskvarna, annonserades dessa i orten skola äga rum i *Klevalidsbacken. Kleva* (*Kleven*) är det ursprungliga namnet, väl känt i bygden, med betydelsen sluttning; *Klevalia* (dial.) eller *Klevaliden* (lrspr.) är redan det ”tårta på tårta”; *Klevalidsbacken*, som den uppiffade formen lydde, utgjordes alltså av tre på varandra staplade synonymer.

Den dialektala ändelsen *-er* i *gummer* etc. hör inte bara dial. till. Också i det lediga lrspr. har den hemortsrätt och ett *-or* skulle i flera fall verka rent av ”för fint” språk. Ovan har emellertid vid behandlingen av *r*-ljudet påpekats att *-or*, där dial. och ofta lrspr. har ett *-er*, i lrspr. mer och mer vinner mark. Ändelsen *-er* i ord som *fru*, *äng*, *käring* förekommer allmänt i dial. och har sin motsvarighet i *-ar* i lrspr., *fruar* etc. Om plural-ändelserna *-ar* och *-er* hos feminina vokalstammar handlar en gradualavhandling av Bo Magnusson, vari bl.a. ett ganska rikt material från Jönk. behandlas.

Det heter *axler* (kroppsdel), *boer* (*bod* i betydelsen förvaringsutrymme, t.ex. *ve-boer*, någon gång skämtsamt om affär), *broer* (t.ex. *farstu-broer*; jfr också sing. *Vinnebroa*, s. 28), *dørrer*, *frökkner*, *graver* (grift), *groper*, *göler*, *kva*(*r*)*ner*, *saxer*, *sockner*, *sänger* (möbel, blomsterland), *viker*, *vägger*, *öxer* (sing. *öx* eller *öxa*). Två kvarter, *Svenska* resp. *Tyska maden*, blir i dial, *madera.* Ett omtyckt utflyktsmål för många var *Ängera* under herrgården Ryhov, en gång i tiden. Ett annat fortfarande tillgängligt och gouterat mål är *Öa*, dvs. Visingsö, ett uttal som väl en och annan lrspr.-talande medvetet brukar. I Jönk. förekommer *aler*, *björker*, *eker*, *graner*, *taller* etc., alla feminina. *Ärm* och *arm* har i dial. sammanfallit och det blir oftast i best. sing. *armen*, pl. *arma.*

Medan man i N. Vedbo hd säger *om våra* och talar om *kalla vårer*, talar man i Jönköping om *på våren* och *våra*(*r*), mask. alltså. Plural-former som *grepp´er* och *gröpp´er*, välkända i det nämnda häradet, låter främmande i jönköpingsbons öra. Hans dial. har *greˋper* och *groˋper*, medan lrspr. uppvisar *greˋpar* och *groˋpar*. Vidare må anföras t.ex. *begrav*(*v*)*ninger*, *drottninger*, *klänninger*, *åninger* (ordningar). Lrspr. har i alla *-ar*.

I neutrala subst. slutande på vokal, typ *bi*, *knä*, *dike*, *äpple*, *förhållande*, har dial. och väl ofta det talade lrspr. inte något *-n* i pluralis. Till de ingalunda sällsynta korrigeringarna i svenska uppsatser under förf:s gymnasietid hörde dem av *dike* till *diken*, *förhållande* till *förhållanden* i pluralis. Beträffande det ”saknade” *-n* i pluralis i dylika ord har Gösta Bergman en del att säga i Provinsialismer och skråspråk: ”Nu förhåller det sig dock så, att på ett vidsträckt sydligt och västligt område inom vårt land säger man rätt allmänt *två äpple* — utan *n* — och detta i enlighet med dialekten, ja, även med fornspråket, i vilket ändelsen *n* dyker upp först omkring år 1450. *Äpplen* — med *n* — är i dessa trakter en ren lärdomsprodukt som man tillägnar sig i skolan ..... I själva verket är det bara ett mindre, men centralt område, som har denna ändelse *n*, som grammatiken föreskriver, och det är väsentligen Uppland, Södermanland, Närke och finlandssvenska mål. Och i de nämnda svenska landskapen förekommer ändock som en variant vid sidan av *äpplen* och *diken* en form med *r*: *diker*” (s. 22). Best. pl. blir *bina* — aldrig *bien*, *knäna* (någon gång i dial. t.o.m. *knäa*) etc. *Huvud*, som i dial. och i ledigt tal får formen *huve*, böjes som *dike*. Best. sing. av *bi*, *knä*, *spö* blir i dial. *biet*, *knät* eller *knäet*, *spöet*.

Däremot vacklar best. pl. av neutrala subst., slutande på konsonant, t.ex. *barn*, *ben*, *hus*. Dial. har *ba*(*r*)*na*, *bena*, ibland uppsnyggat till *benena*, *husa*, ännu oftare uppsnyggat till *husena*. Lrspr. accepterar väl inte sällan *barna*, medan *bena* där är sällsyntare och *husa* otänkbart. *Husena* är en rätt vanlig form. Neutrala subst. på *-eri*, t.ex. *bageri*, *fotografi*, får formerna *bageriet*, *fotografiet*. *Kafé* blir i stadens mål i best. sing. vanligen *kaféet*. *Ögon* och *öron* blir i dial. i best. pl. *ögona* resp. *örona*, men *glasögon* kan där uppträda i uttalsformen *glasögen*, *-ögena*.

Beträffande de i pluralis omljudda subst. kan nämnas att *spann* som regel uppträder, både i dial. och i lrspr., med formen *spannar*, blott någon gång med formen *spänn'er*, och att *spång*, vars omljudda pluralform återfinnes i *Spängera*, kända förbindelser över kärren mellan Munksjön och Rocksjön, numera rätt ofta uppträder i plural-formen *spångar*. Pl. *klör* (i egna uppteckningar från 1930-talet) höres sannolikt inte längre, ej heller *vrär* (av *vrå*) utom i talesättet "inte tåla i små vrär", medan *tär* (av *tå*), best. pl. *tära* visserligen förekommer ännu men också av eljes genuint dial.-talande stämplas som "genuint i överkant".

Fader blir i dial. liksom i ledigt lrspr. *far*. Medan dial. i best. form har *fa'ren* (ofta undviker man dock denna form och sätter passande poss. pronomen framför eller efter ordet), säger den lrspr.-talande *fadern*. I pl. ersättes *fäder* ofta med *papper*. *Moder* blir *mor*, i dial. i best. form *mo'ra* (även denna form undvikes ofta, varvid man sätter passande poss. pronomen framför eller efter ordet), medan lrspr. överensstämmer med rspr. Pl. ersättes ofta med *mammer*. *Mammerna kommer te föräldramötena, men papperna ser man inte till*, klagade en lärarinna. *Broder* blir *bror* i dial. och lrspr., best. sing. i dial. blir *bro'ren*, medan lrspr. överensstämmer med rspr. i fråga om denna form, obest. pl. i dial. blir *bröde(r)*, *bröd`ra* eller *brö`ra*, best. form *brö'dera*, *bröd`ra* eller *brö`ra* — lrspr. = rspr. *Syster* blir *söst'er*, *söst'era* eller *söst'ra*, obest. och best. form sing., medan pl. blir *söst`ra*. Lrspr. överensstämmer såväl uttalsmässigt som böjningsmässigt med rspr. *Dotter* blir ej sällan i dial. *doter* med best. form *dotera* (sing.), *döttra* (pl.), den senare formen dock ofta ersatt med *flicker* i dial.

Sommar får i dial. följande former: *en sommar*, *somman*, obest. och best. pl. *sommara*.

Två, tre stycken blir i dial. *två, tre stöck'na*.

Hängsle får, likaledes i dial., plural-formen *hängsler*.

*

Substantiv på *-el* och *-er* visar en ganska varierande behandling i böjningshänseende.

I dial. får vi i best. sing. *himlen*, *lömlen*, *mäjslen*, *nöcklen*, *orjlen*, *trösklen*, *änglen*, men man kan också i affektladdade uttryck som *så himmelens dum* och *dän förgrömmade lömmelen* höra en böjning, som återfinnes i omlandets dialekter. Lrspr. har *himlen* men eljes *lymmeln*, *mäjseln* etc. Också i dial. återfinnes *mäjseln* etc., men ofta sväljes *l* och man hör ett *nöcken*, *trösken*. *Fågel* blir i best. sing. i dial. *fåglen* eller *fåge(l)n* i lrspr. *fågeln*. *Skakel* blir *skɑkkla* med pl. *skɑkkler* i dial., lrspr. *skakkeln* resp. *skakklar*. Det blir i såväl dial. som lrspr. *haglet*, *mumlet*.

I äldre dial.-talandes språk har observerats *fjädren* (i ur), *litren* (förvånansvärt ofta i torghandelssammanhang), *åkren* samt mera sällan *Vättren*. Eljes blir det i dial. och lrspr. *fjäde(r)n*, *lite(r)n*, *mete(r)n*, *Vätte(r)n*, där i dial. *r*-ljudet som regel lyser med sin frånvaro.

Systern (lrspr.) motsvaras i dial. av *söstera* eller *söstra* (akut accent).

Det blir *fodret*, *mönstret*, *vädret* i Jönk.-språk men *fönstret* (lrspr.) blir i dial. *fɵnstret* eller *fɵnstet* med ett helt försvunnet *r*-ljud. Pl. i lrspr. *fönsterna*, i dial. *fɵnstera*.

Ordet *papper* får i dial. uttalet *pɑpper*, best. sing. *papperɑt* eller *pɑppet*, best. pl. *pɑppera*; i lrspr. *pappɑr*, *pappɑrɑt*, best. pl. *pappɑrna*.

Genus

För de dialekttalande i Jönköping torde i stor utsträckning gälla, vad Thecla Wrangel skriver: ”Men säker i genus är smålänningen … Det kommer nog att dröja länge, innan man i Jönköpings län ens i dagligt tal gagnar det tredje könet och säger den i stället för han eller hon” (s. 150). Känslan för grammatiskt genus är åtminstone i fråga om konkreta substantiv högst levande. Från främmande språk lånade benämningar inordnas snabbt i någon grammatisk genuskategori, i ett och annat fall en sådan som avviker från rspr. När det gäller abstrakta substantiv är språkkänslan mera osäker och den förefaller att försvagas.

Artikelböjningen är det främsta indiciet på genuskänslan. Obest. art. heter i dial. i mask. *en*, i fem. *e*, den best. slutart. -*(e)n* resp. -*a*. Också böjningen av adjektiven och behandlingen av åtskilliga pronomen ger besked om genustillhörighet. Det heter i dial. *lellefinge(r)n* men *lellatåa*, *den vänstre foten* men *den högra hanna*. Det kan klagas över att det *inga åning* (ingen ordning) är.

Som barn gick man och går trots namnbyte på skolorna i *Östre* eller *Västre* etc. (dvs. *skolen*), man hade sitt arbete i de nu avvecklade *Gamle* eller *Västre* (dvs. tändsticksfabriken), och efter avslutad jordevandring fick och får man en vilostad på *Östre körrgå(r)n* och där antingen på *Gamle* eller *Nye* (dvs. kyrkogården).

I genussammanhang blir Jönköpingssonen Viktor Rydbergs namn aktuellt, då han ju länge och energiskt ivrade för ett aktgivande på grammatiskt genus. Här kan givetvis inte bli fråga om ett djupare studium av Rydbergs språkliga insatser. Hans strävan hade samband med strävanden som hörde hans tid till. Och i genusfrågan citerar han ju direkt Johan Rydqvist i den viktiga uppsatsen Tysk eller nordisk svenska?, publicerad 1873 i Svensk Tidskrift. Man kanske kan våga anta att Rydberg haft lätt att inspireras av Rydqvist i genusfrågor, därför att han som född jönköpingsbo alltsedan barnsben måste ha varit väl förtrogen med särskiljande efter grammatiskt genus. Att en sådan förtrogenhet sitter väl rotfäst kan förf. till denna skrift intyga.

Jag hade min första psalmbok fått,
en prydlig med silverspänne,
och sprang en söndag — jag minns den gott —
så glad till kyrkan med henne .....

det välkända anslaget till Träsnittet i psalmboken låter med sitt *henne* i en jönköpingsbos öron helt perfekt. Det unga Jönköping vet ännu i dag att bok är femininum. Åtminstone en äldre stadsbo säger emellertid gärna *han* om söndagen.

I kalendern Svea ger Rydberg 1881 en skildring av det gamla Jönköping, betitlad Det forna Jönköping. Här omtalas *borgen*, (nattvards-)*kalken*, *muren*, *staden*, *tanken* och *Vättern* som maskuliner, medan *anmärkning*, *fästning*, *gropen*, *kyrkan*, *lampan*, *Storgatan* och *utsikten* markeras som femininer. Åtskilligt i uppsatsen verkar väl nu i fråga om språket ålderdomligt och rent av konstlat, t.ex. användningen av pronomen. När nedskrivaren av detta läser om hur Rydberg på tal om Vättern prisar *dennes herrliga vattenspegel*, erinrar han sig, hur han en dag som pojke fick en mycket bestämd tillsägelse att inte bada i *den iskalle Vättren*. Hade Rydberg varit riktigt konsekvent, skulle han ha skrivit *herrlige*, ty att spegel är maskulinum vet i varje fall den något äldre jönköpingsbon bestämt än i dag. Möjligen kan han vara något osäker om genus i fråga om orden *anmärkning* och *utsikt*, eljes knappast om de övriga.

Att Rydberg, sedan han öppnat sin språkpuristiska kampanj, lät omarbeta flera av sina tidigare verk är ju ett bekant faktum, liksom att han på äldre dagar blev mindre dogmatisk också i genusfrågan. Vad gäller ”ersättningsorden” för de av honom underkända främmande orden är det svårt att finna sådana som kan påvisas vara arv från hemstadens genuina språk. Även ett mera ingående studium av den rydbergska ordskatten skulle förmodligen inte jäva detta påstående.

Här ovan är *skolen* angett som maskulinum. Några ord, som i rspr. numera har *a*-form, har i Jönk. bevarat maskulint genus och därmed *e*-formen. Så heter det *brase*, *bråske* (brådska), *fragge* (fradga), *galle*, *halke*, *hjärne*, *kasse* (t.ex. *sjuk-kassen*), *kärne*, *låge*, (*skriv-*) *penne*, *skole*, *timme*, *trase*, *vane*, *vassle*, *vilje*, *ände*. Några av dessa är väl även i dial. på väg att antaga rspr.-form, men uttryck som *dä ingen bråske*, *sputta ut kä.nen* (spotta ut kärnan) och *skolen börja*..... är uppsnappade i löpande talspråk på en kort stund. Lrspr. har *a*-former, men *timme* och *vilje* i uttrycket *göra mä vilje* (göra med berått mod) hör lrspr. till. Också *ände* (i *tråd-ände* och i betydelsen slut) är ingalunda en främling där.

Maskulinum är i dial. *blod*, *bolster*, *finger*, *lasarett*, *lås*, *näbb*, *paff* (papp), *paket*, *paraply*, *stall* liksom kortformerna *fick* (ficka), *trapp* (trappa), *yx* (yxa), vilka tre sistnämnda också kan vara femininum. En viss vacklan råder i dial. i fråga om flera av de uppräknade orden. *Den här låsen ä ett dålitt lås*, utlät sig en infödd låsreparatör spontant. Han rekommenderade andra *låsa*(*r*). *Stallar* talar man allmänt om, medan mask. och neutr. omväxlar i singularis. En klar tendens till neutralt genus är emellertid märkbar. Formen *blon* har fått en vulgär klang. Frekvensen av neutralt genus för *näbb* är förf., som aldrig använder annat än maskulinformer därav sedan barnsben, osäker om. Neutralt genus uppges av en av Bergmans sagesmän (s. 17), och naturnamnet *Rackanäbbet*, en udde i Rocksjön, behandlas av Johannesson (MGG årsb. 1945, s. 64). Maskulinum av *finger*, *paket*, *paraply* har, de två senare med pl. *-er*, ett starkt fäste också i lrspr., speciellt *finger*. *Bolster* är där alltid den-genus. *Paraplyera* är en benämning på de öppna plåtskjul som uppförts vid den inre hamnen. *Tid*, best. form. *tiden*, är som synes mask.

Feminint genus har i dial. *eka* (eker), *kona* (kon – del i t.ex. cykelnav), *kugga*, *mutta* (mutter), *motta* (mört), *potata*. *Potater* förekom som gängse form för *potatis* (pl.) i Jönköpings-Bladets torgprisnoteringar 1868, och den är gängse i dial. ännu. Femininum är också *fingerborg*.

Neutrum är *apelsin*, ej sällan också i lrspr., där det neutrala genus synes vinna terräng, *borr*, gängse också i lrspr., *mal*, även det övervägande neutr. i lrspr., samt *moln* (sing. och pl.). Detta ord uppträder i landsmålen i Västra härad, söder och sydöst om staden, med lång vokal, feminint genus och pl. på *-er*.

Att fastslå genuskänslans djup och ange omfattningen av uttrycken för denna har visat sig svårt. Hos många lrspr.-talande finns en ganska djup sådan, ehuru den sällan ges uttryck i språket. Det hos ej så få förekommande *Vinnebroa* för *Vindbron* kan vara ett uttryck för en känsla av frändskap med ortsdialekten, för vilken som ovan sagts en ganska djup och säker känsla för grammatiskt genus är ett utmärkande drag.

Personbenämningar m.m.

I förra seklets Jönköping liksom även dagens förekom och förekommer en rik flora av binamn på människor, ibland av öknamnets karaktär som utslag av folkhumor eller av mer eller mindre oförfalskad elakhet. Oftare var emellertid binamnen nödvändiga preciseringar för att man över huvud skulle kunna göra reda för vem man i förekommande fall åsyftade. De allra flesta bar sonnamn och förnamnsbeståndet var ganska begränsat. Även om son-namnen minskat relativt, produceras dock fortfarande binamn rätt flitigt i staden. Vad de rena öknamnen beträffar skall förf. söka vara återhållsam med presentation av dem, även om de ej sällan är roliga, för så vitt man inte råkar vara mer eller mindre drabbad av dem.

Inflyttade personer fick ibland behålla sina s.k. inbyggarnamn: *Ammarpen* kom från gården Ammarp i Hakarps sn. Barnen kallades *Ottilia Ammarp* etc. och familjen *Ammarpens*.

Ha`li'sen kom från torpet *Halisa* under godset Lyckås i Skärstads sn. *Halisa* är f.ö. en förvrängning av godsets ursprungliga namn, Hallösa. Sonen fick sedan överta benämningen i arv efter sin fader.

Berli`narn kom från torpet *Berlin* under samma Lyckås.

Ekenä`sarn bodde på *Ekenäs*, en fastighet i staden.

Talleho`varn kom från torpet *Tallehov* i Ljungarums sn. Hans fastighet (Ö. Storgatan 132) fick efter honom namnet *Tallehovaregården.*

Bråta-gården (uttalat *brota-*) kallades fastigheten Ö. Storgatan 158. Den döljer antagligen också ett inbyggarnamn, då ägaren uppgavs komma från en gård *Bråten.*

Ett sätt att göra klart vem man åsyftade var att på något sätt ange vederbörandes yrke eller sysselsättning. Var denna inte så vanlig (i stadsdelen), kunde det räcka med blott yrkesbeteckningen.

Blåsarn — en inflyttad f.d. glasblåsare.

Expressarn — åkare, anställd vid firma Jönköpings Express. Hustrun benämndes *Hulda Express.*

Halmhan(d)larn var också fastighetsägare och hans fastighet (Ö. Storgatan 128) benämndes följaktligen *Halmhan(d)larns.*

Oftast behövde emellertid namnet bifogas:

Olle bagare — f.ö. känd fotbollsspelare.

Anders hopare.

Ejnar murare.

Gustav slaktare.

Albin smed.

Huruvida *Fritz bökare* själv var tunnbindare eller blott ättling av en sådan är tyvärr obekant. Fredrik Larsson utövade aldrig faderns näring men kallades allmänt *Fredrik bryggare. John polis* och *Signe polis* var barn till en polisman som hade speceriaffär, *Polisens* kallad. Den förre, som aldrig varit vare sig polis eller affärsman, är en i staden känd och omskriven fotbollsentusiast, alltid presenterad under sitt nom de guerre.

Vanligare var att "yrkesbeteckningen" sattes framför namnet:

Bad-Nisse, badmästare och simlärare.

Bena-Johan, ben- och lumpuppköpare.

Beredare-Pelle, anställd på berednings- (appretur-) avdelningen på en textilfabrik. Hette Pettersson.

Bulla-Pelle, ägare till en servering där bönder brukade inta förtäring och skolpojkar köpa godsaker.

Dödgrävare-Pelle, hette Pettersson.

Fiska-Granath, ambulerande fiskhandlare.

Flock-Augusta, beredde flock till sängkläder.

Fläska-Hansson, charkuterist.

Fågla-Jansson, fågelfängare och -handlare.

Jästa-Viberg, jästleverantör.

Krögare-Pelle, hette Pettersson.

Kurre-Frans, arbetare i den avdelning i en textilfabrik som kallades *Kurran*.

Kuska-Nisse, en kusk Nilsson, ägare till en fastighet som kallades *Kuska-Nesses* eller *Kuska-Nessesas.*[1]

Kåa-värden, ägare av fastigheterna Ö. Storgatan 134—136, vilka före honom ägts av en handlare K. A. Andersson, *Kåa*.

Käppa-Pelle, svarvare vid namn Pettersson.

Ost-August och *Osta-Vendel* handlade båda med ost.

Plutta-Svensson, anställd vid stadens gasverk, varifrån ett slags ved, kallad *plutta-ved*, distribuerades och med vilken Svensson hade att göra. Barnen fick benämning efter faderns sysselsättning och kallades t.ex. *Nisse plutt*, vilket inte betraktades som smädligt av dem som kände ursprunget.

Socker-Mina, tillverkade och sålde från stånd karameller.

Spinnare-Nisse, chef för spinneriet på en textilfabrik.

Ulla-Masse, ulltvättare på en textilfabrik. Hette Magnusson. *Masse* var f.ö. en ganska vanlig benämning på folk med namnet Magnus eller Magnusson.

Ibland kunde en ”yrkesbeteckning” gå över till andra än barnen. *Mjölka-surra* eller *surra* kallades kvinna som körde ut konsumtionsmjölk till konsumenterna. En med förf. jämnårig släkting till en sådan, som åtnjöt gunsten att få åka med henne på vagnen, blev kallad *Surra*, under vilken benämning han senare som ganska framstående fotbollsspelare blev allmänt känd och omskriven.

---

[1] I *Kuska-Nessesas* observerar man den folkliga genitiven på *-as*. *Kuska-Nessesas* var benämning på en fastighet i närheten av förf:s barndomshem, riven i början av 1900-talet. (MGG:s årsb. 1945, s. 50 med Johannessons kommentar: Man tycker ju att det kunde ha räckt med bara Kuskanisses). I det officiella gatunamnet *Roliasgatan* har f.ö. denna genitivform på *-as* kommit till heders, eftersom det i detta döljer sig fastighetsbenämningen *Rolias*, dvs. Roligs (hus).

Låd-dragaren, *låde-dra-an* och *Låd-kungen*, *låde-kongen* var två under förra seklet välbekanta benämningar. Den senare lämnade ut materialet till alla dem som i hemmen tillverkade tändsticksaskarna, *tännsteckelådera*, och den förre hämtade de förfärdigade produkterna.

Karakteristiska och avvikande drag i utseendet observerades och annoterades, inte minst lyten. Röd hårfärg renderade ofta innehavaren ett vedernamn, t.ex. *Kalle röden*, *rö`en*, andra och bitskare att förtiga. Med hälta skedde likaså. *Halt-Erik* och *Halta Kari* betraktades nog inte som öknamn, ty båda var respekterade, andra kunde däremot gräma sig över betydligt elaka vedernamn, förorsakade av samma lyte. Fetlagda personer gav också upphov till en rikt varierad öknamnsflora.

Dö`ven, *Enarmingen*, *Grovingen* (en ovanligt kraftigt byggd person), *Kippe* (allmänt känd medlem av stadens ledighetskommitté. Liten och satt. Anledningen till benämningen osäker.), *Lille-Svensson* och *Långe-Sven* (båda kända fotbollsspelare).

Sne(d)mynta eller *Sne(d)munta* + dopnamn var den benämning flera kvinnor gick under. De arbetade i stadens tändsticksindustri och fick under arbetet sina käkpartier angripna av gifter i tändsatsen.

Speciella drag i karaktär, kynne och uppträdande kunde också ge upphov till vedernamn.

Gustavsson på veven var något för yvig i sina gester.

Håka strek blev en familj Håkansson enligt uppgift kallad därför att dess barn ställde till odygd, *streck* (uttal *strek*). En av pojkarna var *Anders Håka*, dvs. Anders Håkansson.

Ledsam (uttal *lessam*) ansågs alltför pessimistisk.

Mubba sades *mubba*, dvs. snusa, alltför uppseendeväckande.

St8.lte Nyström benämndes ett känt Jönköpingsoriginal.

Ett yttrande kunde ge upphov till en benämning som följde vederbörande till döddagar. Avkomman efter honom (henne) kunde får överta den i arv. Speciellt i berusat tillstånd kunde man låta undslippa sig sådant som gav upphov till öknamn.

Fempunningen hade vid något tillfälle sagt sig kunna lyfta fem pund.

Köttlösen benämndes en charkuterist som vid varubrist i affären brukade upplysa sina kunder med ett : *ja ä rennt köttlös i da.* Barnen blev benämnda efter fadern, t.ex. *Alfred Köttlös.* Den fastighet charkuteristen inköpte av *Tallehovarn* (se ovan i detta kap.) och som efter denne kallades *Tallehovare-gården*, fick därvid sidonamnet *Köttlösa-gården.*

Leda på (uttal *lea på'*). Vederbörande, som var arbetsledare, säges ha manat de underställda till ökade insatser i arbetet med ett: *lea på' här.* Också denna benämning gick i arv till de efterkommande. En fastighet som förmannen innehade (Sandgatan 3) kallades allmänt *Lea pås.*

Posta ve sjönn fick en poliskonstapel heta efter kommentarer till hur det var att gå på post (ha sitt pass) vid sjön.

Bostaden kunde också ge hjälp vid precisering.

Johansson i gata.

Jonsson i källarn hade affärsrörelse i en källare.

Gustav i porten (uttal *pɔtten*). Familjens bostad låg i portens närhet.

Adel i Skrevet. En Adolf vars fastighet låg i ett gammalt vägskäl.

Ett litet äldre Jönköping var ganska strikt indelat i två hälfter: *Väster* och *Öster*, skilda åt av hamnkanalen. De som bodde *på Öster* bodde *nere i stan*, medan de som bodde på *Väster* bodde *på Fö(r)stan.* Förstaden bebyggdes i huvudsak först på 1800-talet i samband med industrialiseringen. (Den äldre, nedbrända bebyggelsen förbigås här.) Längst ut mot öster låg *Sebirien*, den stadsdel där förf. växt upp. Genom att bebyggelsen sedermera fortsatt längre mot öster, har namnet blivit inaktuellt och nästan glömt. Läroverkspojkarna benämnde varandra efter bostadstillhörighet *väste(r)bogriser* resp. *öste(r)bogriser*, benämningar som i varje fall yngre generationer jönköpingsbor står helt främmande inför. Stadsdels- och kvartersmotsättningarna har så gott som försvunnit och därmed inte minst vedernamnen. Slumbetonade kvarter och enskilda fastigheter har rivits och tagit namnen med sig. *Båtsmansbacken* — en för en inlandsstad originell företeelse — hör till dem. För åtskilliga stadsbor var den som benämning okänd, ty *Snurrarebacken* eller *Snurren* (akut accent) var det dagliga namnet. Enligt Johannesson (MGG årsb. 1945 s. 67 f.) skall namnet uppkommit av att passagen mellan husen varit särskilt utsatt för de ofta kraftiga vindarna från Vättern. Förklaringen förefaller högst trolig. *Snurren* var ett ”blåshål”. Ett vedernamn som *Pakistan* på en ny stadsdel, vars invånare man därmed velat socialt karakterisera, visar att öknamnstraditionen ingalunda hör det förgångna till.

En något egendomlig benämning på en fastighet (vid Kilallén) är ˈ*Maneck'en*. Enligt uppgift har den fått namn efter en för många år sedan bortgången ägare, som kallades just så.

De ovan upptagna bi- och vedernamnen hör och hörde gemenligen hemma bland de dialekttalande. Den största delen av de personer som utrustats med dessa benämningar kände och känner förf. blott genom dessa. Och som regel visste man inte numren på husen utan blott namn som inte sällan var vedernamn. Äldre personer brukar dem ännu mycket ofta.

Kompositionsvokal m.m.

Liksom i sydsvenska mål och götamål förekommer i dial. och — fastän i vida mindre omfattning — i lrspr. en bindevokal *a* i sammansättningar där första ledet är ett gammalt maskulint eller neutralt substantiv eller ett enstavigt femininum (angående flerstaviga maskuliner på -e se nedan). Konsekvent är bruket av bindevokal ingalunda ens i dial. *Ba(r)na-tro*, som ju f.ö. hör rspr. till, och *ba(r)na-vang(n)* står vid sidan av *ba(r)n-skor*.

Vi har i dial. *göka-böxer*, Primula veris, *hästa-luring*, hästkrake, *jula-dan*, *tuppa-kam* etc.

I namn på bebyggelser, naturformationer etc. förekommer ofta ett kompositions-*a*, t.ex. *Pe(r)la-gå(r)den*, fastighet ägd av två bröder Perl och så allmänt benämnd i Jönköping, *Bäcka-lyckan*, officiellt namn på stadsdel nära Junebäck, *Knekta-parken*, väl först en folklig benämning på en park nära A 6 men senare accepterad ganska allmänt av lrspr.-talande, *Tjyva-nabben*, också i lrspr. förekommande namn på en liten udde på Vätterns västra strand, *Vinna-mon*, gängse namn på skog nära torpet Vinden. Binamn sådana som *Kuska-Nesse* och *Käppa-Pelle*, hänsyftande på vederbörandes sysselsättning eller näringsfång, har varit och är gängse i dial.

Vi har *ba(r)na-kräk*, stackars barn, *bena-hög*, *bära-korge*, *äggaskal* etc.

Bland femininer må nämnas *märra-krake*, *natta-ro*, *sella-huve*, *änga-bulle* (i Jönk. gängse namn på växten Trollius europaeus). En sammansättning som *rota-mos* och *rota-mosa-stöt* torde även i åtskilliga eljes dial.-talandes öron klinga alltför ”genuint”.

Tvåstaviga ”svaga” maskuliner, typ *bulle*, *greve*, får i dial. sammansättningar som *gubba-stacka(r)n*, *pinna-pojk* (medhjälpare till lantmätare), *i timmatal*. I namn av olika slag är denna bildningstyp ganska vanlig: *Bulla-Pelle* (binamn på en kafé-ägare), *Stolla-Janne*, *Bonna-berget* (Bondberget, berg beläget omedelbart öster om stadens bebyggda område; förekommer i ej så få lrspr.-talandes språk.), *Greva-gå(r)den*, nu riven fastighet vid Ö. Storgatan, en gång ägd av en greve Hamilton, och *Oxa-backen*, välkänd plats för kreatursmarknader på den tiden sådana förekom i staden.

Två- eller flerstaviga femininer, typ *byxa*, *flicka*, *gryta*, har i stor utsträckning kompositionsvokalen *e* i dial., i mindre omfattning också i lrspr. Inte heller rspr. är ju helt främmande för detta bildningssätt. Så har vi ju t.ex. *flickebarn* och *strumpeband*. Dial. har *böxeknapp*, *grytelapp*, *klockefodral*, *mössekull*, *potate-lann* etc., vilka inte hör hemma i lrspr. Den folkhumoristiska benämningen på brunnskaret till fontänen på Hovrättstorget får i lrspr. gärna uttalet *Ost-kake-bunken*.

I sammansättningar där ordet *kyrka* ingår som första led är bruket något vacklande. Genuint blir *kyrkogård* till *körrgå(r)* men snyggas inte sällan upp av eljes dial.-talande till *körke-gå(r)-den*, någon gång t.o.m. till *kyrkogå(r)den*. Vanligen blir det väl också *körkohe(r)den*, medan det i övrigt mestadels blir *Körke-gata(n)*, *körkepark*, *körketo(r)n*, *körkevä(r)d*. Lrspr. har uttalen *kyrkoherde*, *Kyrkogatan*, *kyrkpark*, *kyrktorn*, *kyrkvärd*, någon gång *kyrkovärd*. Ett uttal med *ö* i ”kyrkliga” sammanhang anses bland lrspr.-talande inte förenligt med goda uttalsvanor. Måhända kan undantag göras för en eller annan teologiskt skolad person, som suttit vid Lundaprofessorn Johannes Lindbloms fötter, vilken regelbundet i sina föreläsningar uttalade ordet *kyrka* som *körka*. *Sagobok* uttalas med *o*-ljud i bindningen men kan, väl mest i barnspråk, bli *sagebok*. Bindevokalen *u* i t.ex. sammansättningar med *gata* blir i dial. *gate-* såsom i *gate-ko(r)ssning*, medan lrspr. har uttal med *u*-ljud. Ett uttryck som *till salu* kan i dial. bli både *te salu* och *te salo*.

Att märka är att i dial. vissa sammansättningar med namn som slutar på *a* utbyter detta mot *e*. Så t.ex. i namnet på nyligen rivna fastigheten vid Ö. Torget *Amerika*, gemenligen kallad *Amerke-gå(r)den*. Man kan f.ö. observera bildningen *amerke-brev*. *Fortuna-gatan* blir *Fo(r)tune-* eller *Fa(r)tune-gata* och det heter *Husskva(r)-ne-bo* och *Sofie-körka*. Däremot heter det alltid *Gränna-bo*, medan det i N. Vedbo hd ofta höres ett *grännboe*.

Någon gång kan man väl få höra en sammansättning som *Hilme-kräket*, dvs. den stackars Hilma. Däremot saknar dial. i motsats till omlandets mål genitivformer som *Hilmes*, *Huldes*. Det heter *Hilmas*, *Huldas*. Inte heller genitiver som *Estera*, *Karina*, frekventa i omlandet, förekommer i stadsspråket, liksom inte maskulina genitiver som *Oskara*, *Viktora*. Däremot kan man inte sällan få höra sammansättningar som *Estera-stacka(r)n* och *Oskara-kraken* i genuin dial.

Ovan (s. 21) har påpekats att namn vilkas första sammansättningsled betecknar yrkesgrupp o. dyl. på -are, i Jönk. bibehåller slutvokalen. Också gatuskyltarna har *Borgmästaregränd*, *Klockgjutaregatan*, *Målaregatan*. Det heter *Djurläkareparken* och *Friaredalen*. Det blir också *sneckare-verksta(d)* och *zigenare-käring*.

I *björkelöv*, *graneskog* liksom i *Ekeparken*, där talrika söndagsskolfester hållits, vilka ordbildningar tillhör dial., ingår ett neutralt *björke*, *grane*, *eke*.

Om ett mer än enstavigt verb ingår som första sammansättningsled inskjutes i dial. mycket ofta ett *e* som mellanled mellan verbet och det andra ledet. Det heter *bakebo(r)d*, *bykekar*, *flöttelass*, *stekepanna*, *strykejä(r)n*, *tännebränsle* osv. Barnspråket synes ha talrikare inslag av denna kompositionsvokal än vuxenspråket. Att riksspråkets *slickepinne*, i dial. *sleckepenne*, har fått sin form från barnspråket torde vara säkert. Vuxenspråket i Jönk. har uttalen *baddräkt*, *badhus*, *badtvål*, medan barnspråket har t.ex. *badedocka*. Lrspr. undviker i allmänhet detta binde-*e*. Uttalet *Vinnebroa* för *Vindbron* förekommer i ej så få lrspr.-talandes språk mera som ett pikant dialektalt inslag i detta. En och annan jönköpingsbo har t.o.m. förklarat att det skulle verka tillgjort att använda någon annan uttalsform. Den nära intill befintliga *Svängbron* omnämnes däremot alltid utan bindevokal.

För en ortsbo torde det vara onödigt att särskilt påpeka att det heter *Vätte*(*r*)-*röding*, *Vätte*(*r*)-*sik*, eftersom det är gängse och helt naturligt, men i reklam dyker ej sällan upp en form *Vättern-röding*, *Vättern-sik*, som givetvis är lika onaturlig som ett ännu, lyckligtvis, inte presenterat *Rocksjön-badet*.

Som av ovanstående framgått är de substantiviska sammansättningarna i dial. en rätt svårordnad ordgrupp, där inkonsekvenserna vid ordbildningen ofta är iögonenfallande. Man observerar emellertid att barnspråket upp emot tonåren har bindevokaler i stor utsträckning, att sådana har hög frekvens i ord som på ett eller annat sätt har känsloladdning, typ *ba*(*r*)*na-kräket*, *gubba-stuten*, dvs. den oförskämde gubben, *gumme-stacka*(*r*)*n*, liksom i öknamn och binamn. Också i bebyggelse- och naturnamn förekommer kompositionsvokal som synes ofta. Måhända är det en viss affektladdning som ligger bakom ordbildningar i dial. som *genomablöt*, *hoparöre* (samröre), *motagång*.

*

På s. 60 har omnämnts några substantiv som i dial. har från rspr. avvikande former. Ytterligare bör nämnas *korge* och *hörne*, för vilka lrspr. som regel har *korg* och *hörn*. I sammansättningar med -*korg* uppträder ordet oftast även i dial. utan -*e*. Även i lrspr. blir det oftast *pojk* för *pojke*. *Haspel* och *spisel* är Jönk.-språket främmande. Det heter *hasp* och *spis*.

Adjektiv

I kap. Genus ges exempel på hur den framför allt i dial. men även, om ock i betydligt lägre grad, i lrspr. levande känslan för genus tar sig uttryck i adjektivens böjning. Det heter sålunda i dial. *den gamle mannen*, *spisen*; *den gamla gumma*, *böggninga*; *dä gamla huset*. I pl. heter det i dial. *di gamle* + subst. i alla tre genera. Man kan f.ö. observera pronomenet *många's* böjning i ett yttrande som: *Ä dä ho, mä di månge ba*(*r*)*na*? (Är det hon som har de många barnen?) Lrspr. har utom i mask. sing., då det är fråga om högre varelser, där adjektivändelsen är *e*, tämligen genomgående ändelsen *a* såväl i ental som i flertal. Obest. pl. har genomgående *-a* i Jönköpings-mål, t.ex. *nya stola*(*r*), *böcker*, *hus*.

Den gamla nominativändelsen *-er* i mask. t.ex. *dummer*, förekommer relativt litet även i dial. Däremot kan den förekomma i mera affektbetonade tillmälen och omdömen i subst., t.ex. *Druffser*! (ung. *drullputte*). Ett slags hypersvecism bjuder former som *nökkt*, *säk*, *vack* för nykter, säker, vacker, vilka ingalunda var ovanliga under förf:s uppväxttid men som nu synes vara på avskrivning. Särskild böjning i fem. sing. uppvisar *liten*, som där blir *lita*. *Vekka lita*! utropade en klasskamrat spontant och högljutt vid ett karamellbyte under en lektion, varvid han menade sig ha grymt bedragits med en för liten chokladkula. Också *vilken* har som synes en särskild feminin form.

En från rspr. avvikande böjning uppvisar i dial. adjektiviska ord på *-ad*, ej sällan perf. part., i så måtto att dessa i pl. får ändelsen *-a*. Ex.: *Di va röhårada, båda två.* (De var rödhåriga båda två.) *Dä sto våra sö*(*r*)*nada blommer på grava.* (Det stod några vissnade blommor på graven.) *Vägger*(*n*)*a va vitmålada.* Adjektiviska ord på *-en*, varibland perf. part. av starka verb, behåller i plur. i dial. gärna sitt *-e-*, varför vi sålunda får *mogena*, *tvångena* (tvungna), *åbrutena* (avbrutna), *ne-revena* (nedrivna); av *taga av* kan bli *å-tagena*, *å-taena*, *å-tanna* (slutet *a*-ljud). Hit hör också *ensammen*, alternativform till *ensam* i dial.; medan *ensam* torde vara den vanligare oböjda formen, är *ensammena* avgjort vanligast i pl.

Mestadels har man väl i dial. formerna *blåe*, *blåa* i t.ex. *den blåe hatten*, *den blåa mössa*, *bärena är inte blåa än*, men lrspr. brukar övervägande former utan *-a*, *-e*. Analogt är förhållande med *grå*. Att observera är det dialektala *dä småa*, som kan brukas om t.ex. smått avfall.

Ynka i betydelsen enstaka hör inte hemma i genuint stadsspråk; omlandets dialekter känner ordet i uttalsformen *inka*. Någon gång kan det dock dyka upp i den missuppfattade betydelsen ynklig.

Beträffande komparationen synes tendensen gå mot den mera regelbundna komparationen med *-are*, *-ast*: *grovare*, *grovast*, *lågare*, *lågast*. Former som *högare*, *högast* är inte längre blott barnspråk. Adjektivet *tjock*, som i äldre dial.-talandes mun kunde bli *tjock* – av ett *tjuck* – och därmed fick en komparationsform *tjyckre*, blir väl nu som regel också i dial. *tjåck*, även om det äldre uttalet inte är helt borta, varvid komparationen *tjåckare, tjåckast* blir självklar. En form som *smärre* torde nu till dags knappast längre förekomma annat än i något stående uttryck.

I samband med adjektivets böjning kan nämnas att ordningstalet *tredje*, i varje fall, får en böjning liknande adjektivets i en del dial.-talandes språk. Ex.: *Dä ä mi trejja klänning. Han jo(r)de dä trejja målet.* Däremot heter det t.ex. *Han bo på trejje våning* (med stark accent på subst.). *Fö(r)ste maj, fö(r)ste juli, fö(r)ste advent* liksom *siste aprill, siste juni* är gängse i dial., medan lrspr. här vanligtvis har *a*-former.

Pronomen

Personliga pronomen

Jag uttalas i Jönk. som i rspr. *ja*, med objektsformen *mäj*, vilken senare oftast i dial. blir *mä* (kort, ljust *ä*-ljud); liknande är fallet med *dig* och *sig*.

Du får i dial. brukat som tilltalsord uttalet *dȣ*. (jfr s. 19). Egendomligt är uttalet av detta pronomen i en sats som *Hör du du, du*! med innebörden Jag skulle vilja tala allvar med dig eller Ta dig i akt! Det första *u*-ljudet är mörkt och kort, det andra ljust och långt, medan det tredje får uttalet *ȣ* (lång vokal).

Han har objektsformen *honom*, i lrspr. uttalad som i rspr., i dial. *hɵnnom* eller *hɷnom*, i obetonad ställning oftast ersatt av -(*e*)*n*. *Hon* får i dial. som regel uttalet *hɷ*., med objektsformen *hänne* – också i lrspr. – men i obetonad ställning oftast ersatt av -*na*. *Det* blir i Jönk. *dä* med rent *ä*-ljud, vilket också *den* har. *Ni* brukas i lrspr. som i rspr., liksom f.ö. ej sällan i dial. Av dial.-talande användes mycket ofta *I*, dock inte som tilltal till enstaka personer. Det kan heta t.ex.: *Ha*(*r*) *I vatt där, då? I, som bo*(*r*) *i samme gå*(*r*)*d, känne*(*r*)*n la*, dvs. Ni som bor i samma fastighet känner honom väl. *Dä*(*r*) *se*(*r*) *I*!, dvs. Där ser Ni hur det kan gå! Ganska vanligt är *I* i vokativt bruk och då ställt sist, t.ex. *Titta, I*! Detta *I* har i sådana sammanhang något av allmänt vädjande: Titta! Sak samma torde gälla en hjärtesuck kommen ur en överlycklig Jönköpingsflickas bröst efter en danstillställning: *Vekka* *grabba, I*! (Vilka underbara pojkar!); *I* uttalas som kort. *De* blir i lrspr. *de* eller *di*, vilket senare uttal är gängse i dial., såvida ordet inte ersätts med objektformen *domm*, som synes vinna terräng särskilt bland lrspr.-talande, i dial. uttalad *dømm* eller *dumm*.

Possessiva pronomen

Min, din, sin har i lrspr. uttal och böjningsformer som i rspr., *minn* etc. Dial. har *minn* (far), *mi* (mor), *mett* (hus), pl. *mina*, kanske mest i barnspråk ej sällan *minna*. Det blir sålunda ofta *Va i alla minna da*! i vuxenspråket. I dial. placeras i mask. och fem. ej sällan *min, din, sin* efter huvudordet i förbindelser som *fa*(*r*), *bro*(*r*) *minn*; *mo*(*r*), *söste*(*r*) *si*. I dessa kombinationer är pronomenets *i*-ljud alltid kort. I genitiv fogas *-s* till pronomenet, varvid vi alltså får *fa*(*r*) *minns*, *mo*(*r*) *miss* (jfr Björseth s. 30 och Ingers s. 98). *Hans* blir i dial. ej sällan *hannses* eller *hannsa* och detta ej blott i barnamun (jfr Björseth om bruket i Göteborg, s. 26). *Hennes* = rspr., men äldre dial.-talande kan använda ett *hänna*. *Dess* har ingen hemortsrätt i dial. i varje fall.

Vår, er blir i dial. *våran, eran* etc.

Deras har uttal och användning som i rspr., men ur ungt folks mun kan man höra ett *dømms, dumms*, givetvis i dial.

I dial. förekommer ingalunda sällan för *jag* ett *en annan*, brukat både av kvinnor och män. Ex.: *Tro inte, Tilda, att en annan inte vet-et* (sagt av en kvinna till en annan). I stället för *jag* förekommer också i dial. *en* (man). Ex.: *Tro*(*r*) *du, en inte ha*(*r*) *hö*(*r*)*t-et*?

Demonstrativa pronomen

För uttalet av de demonstrativa *den, det, de* gäller vad som ovan sagts om motsvarande personliga pronomen. Det vill dock synas som om formerna *domm* etc. i nominativ vore mindre brukliga än motsvarande former av det personliga. *Den*, uttalat med starkt tryck och ungefär med betydelsen *en sådan*, uttrycker stark nedvärdering. Ex.: *Dänn ha*(*r*) *di valt te å*(*rd*)*ningsman*!

Denne får i dial. följande böjning: *dänne gången, dänna boka, dätta huset, dässe vanta* (man observerar den best. slutartikeln på substantivet). Medan dial. oftast gör skillnad i böjningen mellan mask. och fem. av *denne*, förekommer en sådan i avsevärt lägre grad i lrspr. Dialektens *fö(r) dänne gången* motsvaras i lrspr. av *för dänna gången, för dän här gången* eller *för dänna gång*. Pl. *dessa* ersättes både i dial. och lrspr. ofta av *de* (*di*) *här*, liksom sing. *denna* av *dän här*, i högre grad i lrspr. Dial. har också i pl. ej sällan formen *dɵmme*, *dumme*, vilken existerade redan under förf:s skolpojkstid, i varje fall i läroverket bekämpad av lärare. Framför allt som självständigt blir *den här*, *den där* ofta böjt i dial.: *dän häre bilen*, *Striden*; *dän hära åsna*, *Palmesa* resp. mask. och fem. Pl. *di häre nasistera*, *di häre lapplisera*. *Dä sa* (långt, öppet *a*-ljud) *dän dära säja*! (Det ska den där (människan) säga!)

Sekk'en, *sekka*, *sekket*, pl. *sekk'na* förekommer i dial. i uttryck som *Sekkna onga*! (Sådana ungar!) *Sekken enn*! (En sådan kanalje!) Givetvis kan detta senare också uttryckas *Enn sånn kanalje*!

Interrogativa pronomen

Vad får i Jönk. uttalet *va* i t.ex. *vad då*? *vad för en*? Men i dial. motsvarande lrspr:s *Hur sa*? blir det antingen ett *va*, med kort, öppet *a*-ljud eller ett *va* med långt, cirkumflekterat, öppet *a*-ljud. Särskilt det senare uttalet anses av många, även eljes dial.-talande, som högst "obildat". Det låter faktiskt oskönt. *Vilken* får i lrspr. liksom ju f.ö. i rspr. uttalet *vikken* etc. Dialekten, som också gör skillnad mellan olika genus i sing., får formerna *vekken*, *vekka*, *vekket*, pl. *vekka*.

Indefinita pronomen

Man blir i dial. *enn*, i genitiv *enns* jämväl i lrspr.

Ingen får i femininum i dial. böjningsformen *inga*. *Någon* blir i lrspr. liksom i rspr. *nånn*, *nått*, *nåra* i ledigt tal. Dial. har en något avvikande vokalisation (se ovan s. 31) och i pl. ej sällan uttalsformen *nɵrra*. *Somliga*, i lrspr. uttalat *somlia*, ersättes i dial. ofta med *sɵmma*.

Det heter i Jönk. *var sin*, där *sin* böjes som det enkla *sin*, liksom det får dettas uttal. Det heter alltså i dial. *va*(*r*) *sinn hunn*(*d*), *va*(*r*) *si ko*, *va*(*r*) *sett äpple*, pl. *va*(*r*) *sina kläder*. I dial. kan uttalet ofta bli *vass'in*, *vass'i*, *vass'et*. Den av Lombard (s. 4) angivna sydsvenska formen *vars en* tillhör icke Jönköpingsspråket och var av förf. före lundaåren omkr. 1930 totalt okänd. Vad Björseth (s. 30 f.) har att säga om bruket av denna form jämte vissa kombinationer för göteborgskans del har inte tillämplighet i Jönk. Det heter vidare *två*, *tre* etc. *var*, i dial. och lrspr. Den förra har dock mycket ofta *två*, *tre vunn*. I förbindelse med attribut får vi *va*(*r*) *sitt stora äpple*. Det heter också *vi ha*(*r*) *va*(*r*) *sina böcker* eller *var å enn sina böcker*. Naturligtvis kan det tänkas att det sydsvenska *vars ett* skulle kunna verka attraherande på en och annan med det dialektala *va*(*r*) *sett* som uttal. I förbindelsen *var* + ordningstal förblir *var* oböjt i neutrum, t.ex. *va*(*r*) *sjätte år*. Däremot heter det både *varannat* och *va*(*r*)*tannat år*.

I det stundom i dial. förekommande uttrycket *i alle fall* torde *-e* vara förorsakat av den obetonade ställningen. Jfr *i alla fulla fall*! Man kan också observera *di månge pänga* och *många pänga*, också förekommande i dialekten.

Verb

Svaga verb

På s. 47 har påpekats att de svaga verben av 1 konjug. får fulla tempusändelser. Sålunda blir temaformerna av *kalla* i pres. i regel i dial. och ofta även i lrspr. *kalla*, eljes *kallar*, *kallade*, *kallat*. Särskilda pluralformer förekommer inte, vare sig det gäller svaga eller starka verb.

När det gäller de starka verben är tendensen i den östgötska som förf. som lärare kommer i beröring med påfallande i jämförelse med tendensen i språket i Jönköping. I denna östgötska synes dessa ha en vida starkare ställning, och där överföres t.o.m. i rspr. svaga verb till stark konjug., t.ex. *spruta*, vars imperf. ofta blir *spröt*, och *skruva*, som i samma tempus uppenbarat sig i formen *skröv*. *Simma* har där fortfarande i stor utsträckning kvar temaformerna *sam*, *summet*, medan Jönk. uppvisar en mycket hög frekvens av *simmade*, *simmat*.

Till 1 konjug. hör i Jönk. *baka* (*-ade*, *-at*), men dial. har ett verbaladj. *dö*(*d*)*bakkt*, *flytta*, *fläta*, *fråga*, *hitta*, *lämna* (som åtminstone bland äldre dial.-talande har det ursprungligare uttalet *lemma*), *svärma*, *träffa*, *visa* vilka i skånemål enligt Ingers (s. 101) hör till 2 konjug. Vidare *låna*, *mena*, *tala*, dock någon gång *tal*(*l*)*te*, *tal*(*l*)*t*, *tjäna*, *öka*, men i dial. *få påökkt*. Ofta heter det väl *betala* etc. efter 1 konjug., i passiv form alltid *betalas*. Vidare hör till 1 konjug. *reda sig*, *röka* (Bergman s. 30) — i lrspr. förekommer dock ej sällan former enligt 2 konjug. — och *tåla sig* (Bergman s. 45). Man kan observera både uttals- och betydelseskillnad i fråga om det sistnämnda verbet mellan Jönk.-språket (= ge sig till tåls) och göteborgskan (se närmare Björseth s. 28).

Stupa får i imperf. formen *stupade*, när det gäller strid på slagfältet, men ej sällan *stöp*, när det är fråga om utmattning. Likaså går *tröska* efter 1 konjug., men det heter i dial. *tröskte i* i betydelsen *föll hårt*. *Smörja* torde i lrspr. merendels ha formerna *smorde*, *smort*, medan dessa i dial. motsvaras av *smörjde*, *smörjt*, dock regelbundet *ne*(*r*)*smo*(*r*)*d*.

Till 2 konjug. hör i stort sett de verb som i rspr. hänföres dit, enligt mönstren *böja*, *böjer*, *böjde*, *böjt* resp. *köpa*, *köper*, *köp*(*p*)*te*, *köp*(*p*)*t*. Några av bl.a. Lombard (s. 19 f.) nämnda verb som i skånemål har böjning efter 1 konjug., såsom *byta*, *fylla*, *låsa*, *skylla* och *gitta*, hör i Jönk. till 2 konjug. *Gitta* ersättes i dial. f.ö. mycket ofta av *idas*, som i infinitiv har uttalet *iss* och tillhör 2 konjug. Emellanåt kan detta verb uppträda i lrspr. och då med temaformerna *idas*, *ids*, *iddes*, *idats*. Till 2 konjug. hör också *behöva* och *heta*, trots att de av Neij uppges höra till 1 konjug. Så sker i landsmålen kring staden men, åtminstone numera, ej i denna. *Börja* ersätter i regel *begynna*, som då det brukas, hänföres till 2 konjug. Dit hör också *fästa*, *gnaga*, *lyfta*, *mista*, medan *rysta* (dial. *rösta*) vacklar mellan 1 och 2 konjug. (se s. 112).

Tåla i betydelsen uthärda hör till 2 konjug. med temaformerna *tåla*, pres. *tål* mera sällan *tåler* (Bergman s. 33), *tålde*, *tålt*. *Mala* har formerna *maler*, *malde*, *malt*, i dial. dock ej sällan *malet*, medan *gala* förutom *galer*, *galde*, *galt*, i dial. ej sällan *galet*, i imperf. i lrspr. uppvisar ett *gol*. Beträffande presensformerna *galer* och *maler* påpekar Bergman (Provinsialismer och skråspråk s. 29 f.): ”I Svenska akademiens ordlista ..... lär man sig att det heter *tuppen gal* och *kvarnen mal* men beträffande *mala* medges växelformen *maler*, alltså *kvarnen maler*. I själva verket förekommer *galer* och *maler* över ungefär samma område, nämligen

Skåne, Blekinge, Halland, Småland, Gotland." Till vad Bergman skriver är emellertid att säga att 9 upplagan av SAOL, som ju utkom senare än det citerade verket, inte har något alternativ till *mal*. F.ö. har den endast presensformen *stjäl* till *stjäla*, medan den gängse formen av detta verb i Jönk. är *stjäler*. Bergman anför också ur inledningen till Viktor Rydbergs Den nya Grottesången ett par passager: "Jag fruktar att hon (dvs. kvarnen) maler även däruppe .... att hon maler sig själv i stycken." Bergman knyter till detta den reflexionen att "maler var därför utan tvivel hans talform". För en stor majoritet jönköpingsbor, liksom för förf. till denna skrift, är *galer*, *maler*, *stjäler* naturliga båda tal- och skriftformer.

Duga har i dial. temaformerna *duger*, *dug(g)de*, *duk(k)t* jämte i imperf. *dög*. Även *hugga* har i imperf. de alternativa formerna *hoggde* (dial.) och *högg* (dial. och lrspr.). *Hjälpa* går konsekvent efter 2 konjug. De starka formerna betraktas som arkaiserande språk, möjligen brukade i något talesätt, t.ex. *dä halp inte*.

En grupp verb som uppvisar många oregelbundenheter är de på *-ja* med omljud i infinitiv. Det heter *glädja*, *gläder* eller *glä*, *glä(r)*, *gladde*, *glatt*, medan *kvälja* väl oftast behåller omljudet i alla temaformer. Så gör rätt ofta också i dial. *svälja*, men där, och tämligen allmänt i lrspr., heter det *sval(l)de*, *sval(l)t*, där den förkortade stamvokalen förekommer blott i dial. *Välja* har övervägande oomljudda preteritiformer, men *väljde*, *väljt* förekommer också i dial., medan *vänja* övervägande har *vänjde* i imperf. och *van(n)t* i supinum. Lrspr. har oomljudda former av detta verb. I allmänhet håller lrspr. mest fast vid de oomljudda formerna, medan barnspråket, helt naturligt, flitigast brukar de omljudda rätt igenom. *Sälja*, *sållde*, *sållt* är genomgående i vuxenspråket, liksom *dål(l)de*, *dål(l)t* av dölja.

Det heter *säja*, *sa*, *sakkt* (dial. *sakkt*). Ibland kan man ur en dial.-talandes mun få höra en imperf. *sae*, liksom *lae* av lägga.

Beträffande en rad verb som i infinitiv och presens förlorar sitt -d- i stammen, såsom *breda*, *kläda*, se s. 27.

En säregen behandling får i dial. verbet *töras* (våga), som uppvisar följande temaformer *to.das* (infinitiv), *toss*, *to.des*, *to.ts*. Av *spörja* har iakttagits endast presensformen och då i betydelsen nyfiket och ogrannlaga fråga ut (dial.). Gängse verb är i Jönk. *fråga* (*-ade*, *-at*), som i omlandets dial. hänföres till 2 konjug.

Starka verb

Beträffande böjningen av starka verb är att märka att supinum bibehåller ”full” ändelse, *-et* i dial. och i ledigt lrspr., medan *-it*, som röjer klar inverkan från skriftspråket, förekommer i mindre utsträckning i lrspr. Bruket av särskild konjunktivform i imperf. har varit allmänt i dial. och mycket vanligt i lrspr. Dagens elever i Jönköpings grundskolor stod emellertid främmande inför former som *finge*, *ginge*, *låge*, *sutte*, medan man fann *vore* naturligare och välbekant. I dial. lever de särskilda konjunktivformerna bland äldre personer fortfarande ett friskt liv och förf. använder dem regelbundet i sitt språk, medan yngre lrspr.-talande gemenligen uppvisar en betydligt svagare tendens. Här sammanfaller ofta indikativ- och konjunktivformen med varandra.

I stort kan behandlingen av de starka verben vad gäller temaformerna sägas överensstämma med rspr., medan speciellt vokalisationen i åtskilliga fall visar avvikande drag. *Vrida* har infinitiven *vri*, presens *vri*, imperf. *vre*, konj. *vreˋe*, supinum *vreˋet*, perf. part. *vreˋet*, pl. *vreˋena* i dial. (se f.ö. s. 22), medan lrspr. uppvisar *vrida*, *vrider*, *vre*(*d*), *vridet* — *vridit*, *vriden*, *vridna*. Vidare i dial. *niga*, *niger*, *neg*, *neget* (jfr Ingers s. 102), *skrika*, *skriker*, *skrek*, *skreket*, medan *rida* i Jönk. vanligen i supinum har *ridet* — *ridit*, liksom *lida* (utstå smärta) och *svika* har *lidet* — *lidit* resp. *sviket* — *svikit*. En dial.-talande brukar däremot inte sällan *leˋet*, när *lida* betyder tåla, fördraga t.ex. en person. Verbet tappar f.ö. i denna betydelse *d* i alla former, medan detta bibehålles i den förra betydelsen.

Angående vokalisationen i imperf. och supinum av andra avljudsklassens verb typ *bryta*, *supa* har ovan talats (s. 25 och 18). Temaformerna av det förra blir i dial. *bryta*, *bryter*, imperf. *brɵt* — *brȣt*, konjunktiv *brɵte*, supinum *brɵtet* — *brȣtet* — *brutet* (öppet *u*-ljud). I allmänhet blir vokalen i imperf. hos samme talande vokalen också i supinum. Som synes finns det vissa uttalsalternativ och -variationer, och samma form kan i fråga om uttal hos en och samma person variera t.o.m. under samma samtal.

I lrspr. överensstämmer uttalet med detta i rspr.

Av *bjuda*, som i ledigt lrspr. och i dial. blir *bju*, har lrspr. med rspr. överensstämmande temaformer — möjligen någon gång sup. *bjutt* — medan dial. får i presens *bju*, i imperf. *bjö* (ljust *ö*-ljud) eller *bjudde*, vilken form väl mest är barnspråk men kan förekomma också i äldres språk och rätt ofta kommer till synes i vuxenspråket i konjunktiv; t.ex. *Om di bare bjudde te, finge di nog arbete*, dvs. om de bara bjöde till, finge de nog arbete (yttrande i en högst privat arbetslöshetsdebatt). Supinum blir *bjutt*. Beträffande *duga*, se ovan. *Suga* följer det riksspråkliga mönstret, medan ett uttal *sua* och en böjning efter 1 konjug. inte är sällsynt i omlandets dial. (För skånemål jfr Ingers s. 100.)

Det heter *finna*, *fann*, *funnet* och mestadels *hinna*, *hann*, *hunnet*. En och annan äldre dial.-talande kan måhända bruka imperf. *hant*. En böjning *hinde*, *hint* (Neij), välkänd från t.ex. N. Vedbo hd, förekommer väl i barnspråk och någon gång i dial.-talandes språk men kan inte sägas vara särskilt utbredd i Jönk.

Bedja har mönstret *be*, *be*(*r*), *ba*(*d*), *bett* och uppvisar i perf. part. formerna *nö-bedd* eller hos äldre dial.-talande *nö-buen* (med öppet *u*-ljud). De *d*-lösa formerna förekommer också i lrspr. Ett par mil söder om Jönköping (Västra hd) kan man få höra en supinform *butt*. *Ligga* får i dial. supinformerna *lugget* (mycket vanlig) eller *legget*, medan lrspr. möjligen kan ha *ligget* men mestadels har *legat*. Formen *lugget* anses av lrspr.-talande som ovårdat språk. *Sitta* (i dial. *setta*) har i dial. supinum *suttet* eller *settet*, medan lrspr. oftast har *suttet* eller en och annan gång *setat*.

Ovan (s. 30 f.) har uttalet av vissa former av verben *draga*, *taga*, *slå* behandlats. Medan lrspr. i stort följer rspr., visar dial. en ganska avvikande behandling i supinum och perf. part. speciellt.

Även *hugga* har ovan (s. 75) behandlats. *Sjunka* får i dial. mestadels en imperf. *sjɵngte* och en supinum *sjɵngt*, medan lrspr. följer rspr. men också kan ha en supinform *sjunkt*.

Falla får i imperf. i dial. *fall*, i supinum *fallet*, *hålla* får i denna *hɵll* eller *hɵllt* eller *håll* resp. *hållet* eller *hållt*. I konjunktiv *fɵlle* resp. *hɵlle*, där *ö*-ljudet ibland kan mörkna till ett *u*. *Gråta* får i dial. en imperfekt *gråt*, *låta* formen *låt*, i konjunktiv *läte*.

Veta har i dial. i imperf. *vesste*, supinum *vesst* men denna står inte främmande för *vetat*. I uttryck som *vetat hut*, *skäms* är formen den enda förekommande. *Vetat* är vanligast i lrspr., men *visst* kan också förekomma. Hjälpverbet *skola* har i dial. presens *sa.*, imperf. *sølle* — *sulle*, supinum *sullat*; den senare formen ganska sällan uppträdande. Lrspr., som följer rspr., undviker dessa uttal som anses grovt dialektala. *Vilja* blir i inf. *vella*, lrspr. ej sällan *villa*, presens *vell*, imperf. *velle*, supinum *vellat*. *Velat* hör i dial. i likhet med vad fallet är i göteborgskan (Björseth s. 28) samman med *vela* = vimsa. Böjningen av hjälpverben *hava* och *vara* presenteras ovan s. 13.

Adverb och adverbiella uttryck

Bakanför, *bortanför*, *frammanför*, *oppanför*, vilka också är prepositioner och förekommer i dial. i sammanhang där lrspr. har *bakom*, *bortom*, *framför*, *ovanför*.

Dän = därifrån; *hän* = härifrån, båda = bort, undan. Ex.: *Gå dän mä dä samma! Hän mä er ønga* (ungar)! Orden hör hemma i dial. men kan, trots att de ibland av lrspr.-talande anföres som exempel på typisk dial., också brukas en eller annan gång i lrspr. I betydelsen *borta*, vilket ord f.ö. i dial. har formen *borte*, är *väck* vanligare i dial. och tämligen allmänt i lrspr. Sannolikt är att ordet vinner på bekostnad av de i skilda avseenden dial.-präglade *dän*, *hän*, *borte*, *unna* (undan).

Exprès med betydelsen *enkom*; detta senare ord tillhör inte genuin dial. Uttal i denna betydelse *äkks' prä'* (två ord). Ex.: *Behövvde du kømma äkks prä fö*(*r*) *dä*? I förbindelsen *va exprès* = vara sådan, att man utan betänkande och större hänsyn ger sin mening till känna. Uttal *äkksprä'*. *Han är så äkksprä'*. Hör i båda betydelserna huvudsakligast hemma i dial.

Fram i förbindelsen *gå framm* eller *gå framm te stan* i äldre dial.-talandes språk = gå till stadens centrum (stadsdelen mellan Hovrättstorget och Hamnkanalen), dvs. om vederbörande bodde öster om denna stadsdel. Bodde man i den västra stadsdelen, hette det *gå ne*(*r*) *te stan*, eftersom denna stadsdel låg på en obetydligt högre nivå.

Fri i uttryck som *ha fritt* (från skolan t.ex.), *få fritt*, *be säj fritt* (be om ledighet från skolan, arbete i förvärvslivet etc.), *ta säj fritt* (ta ledigt). (Jfr Lombard s. 38.)

Gå om i betydelsen gå över (om t.ex. värk). Ex.: *Ta en albyl, s(k)a du se dä gå(r) om!* Gängse också i lrspr.

Hellre i stället för *heller* i t.ex. *inte ja(g) hellre* är i varje fall inte genuint i Jönk., men då den "felaktiga" formen förefaller att vara smittsam, torde uppgiften "säger man ibland" (Bergman s. 47) av en sagesman vara korrekt. Förf. kan emellertid inte erinra sig ha hört *hellre* i denna betydelse i staden.

I bare i uttrycket *äta i bare*, dvs. äta utan nödigt (övligt) tilltugg. Ex.: *Sitte(r) du å äter ost i bare*? (dvs. Sitter du och äter ost utan bröd?) Huvudsakligast dial. men förekommer också som ett "bra" uttryck i lrspr.

I hop i förbindelserna *stöta i hop* (med), *sätta i hop* (i såväl lrspr. som dial.) (Illa) *ihopasatt* (dial.). Det heter ej sällan i dial. *ta ihop* eller *ihopa mä* (då det gäller att t.ex. laga en sak, en cykel o.dyl.). Sak samma kan också uttryckas med *ta itu mä*, vilket också kan gälla en person som behöver näpsas. *Ta i håll mä* har i stort sett samma innebörd som *ta itu mä.*

Ikring, *ikull* omkring, omkull. Gängse såväl i dial. som i lrspr., där dock *omkring* etc. är ganska vanligt.

I stad i uttrycket *i sta.* i betydelsen i gång (huvudsakligast dial.). Ex.: *Ja får inte i sta bilen. Han vell inte gå i sta.*

I sönder, uttal *i sønner* eller *i sönner* (dial.), *i sönder* eller *sönder* (lrspr.) i uttryck som *gå, ta, va i sönder* (jfr Bergman s. 47, Lombard s. 7). Möjligen kan väl uttrycket *i sänder* tänkas ha medverkat vid tillkomsten av *i sönder.*

Igen i betydelsen kvar. Så i uttryck som *inte ha långt igen* (innan man dör, når slutet av viss termin, kommer fram till ett mål, har fullgjort ett visst arbete). Även i betydelsen åter, tillbaka, ännu en gång. Ex.: *Ä du allt igen*?, dvs. Är du redan tillbaka? (Jfr Bergman s. 42.)

Inom i uttrycket *gå inom* (Bergman s. 42) är förf. okänt från Jönk. *Titta in* torde i dial. vara det gängse. Ex.: *I kan la titta in, om I gå(r) förbi.* Innebörd: Gör en snabbvisit om Ni har Era vägar förbi. I en affär kan man få höra: *Titta in på onsda(g), så ä dä nog fä(r)ditt.* Omlandets dial. har ofta uttrycket *sä(ja) te*, dvs. säga till med samma betydelse och helt främmande för stadsdial. är det inte.

La, uttalat med öppet, kort *a*-ljud och i betydelsen *väl* har i dial. hög frekvens. Ex.: *I sa la komma å se, va*(*r*) *ja bo*(*r*), dvs. Ni skall väl komma och se, var jag bor. *I komme la säke*(*r*)*t*. Personer som vill framhäva hur föga skön de finner den dialektala jönköpingskan, brukar ej sällan laga att de får kombinationen *sa la* (skall väl) med i något uttryck.

Nerinunder, uttalat *ne`rinunnˈer*, i uttrycket *bo nerinunner*, dvs. bo på nedre botten, bo på första våningen. Att bo en trappa upp heter, likaledes i dial., *bo oppepå*. I lrspr. brukas, liksom också i dial., för samma sak *bo på andra våning*.

Nog i betydelsen sannolikt. Ex.: *Du kan ju höra efter, men han är nog inte hemma. Säkert* innebär full förvissning.

Närapå. Enligt SAOB N 1090 något vardagligt, vilket väl stämmer med Jönk.-språket. Betydelse: i det närmaste, nästan. I barnspråk, huvudsakligast, någon gång *näranpå*.

Närma = nära, i dial. ingalunda ovanlig form för nära, väl under inverkan av komparativen *närmare*, superl. *närmast*.

Nätt i uttrycket *ta-t nätt*, med innebörden ta det försiktigt, hör mera lrspr. än den genuina dial. till (jfr Bergman s. 81). En flyttkarl säger vanligtvis i stället *ta-t vacke*(*r*)*t*, när han manar till försiktigt handskande med sakerna.

Oppepå, se ovan under *nerinunder*.

Precis i Jönk. även i betydelsen just, alldeles. Ex.: *Ja hade precis kommet innanför dörren, när han ringde*. Tillhör både dial. och lrspr. (jfr Lombard s. 43).

På nidsverk i uttrycket *göra på nissverk* med innebörden göra i avsikt att tillfoga skada (dial.).

På tete i uttrycket *göra på tete*, dvs. göra i avsikt att retas (dial.).

Redigt, uttal *reditt* och med betydelsen synnerligen, väldigt (dial. huvudsakligast). Ex.: *Han ä reditt sjuk. Gö*(*r*) *dä du, ä du reditt snäll*.

Rent, uttal *rennt*, brukas också som förstärkningsord: alldeles. *Ä du rennt rysk, pojk*! Innebörd: Är du alldeles galen, pojke! *Rennt rasanne* är ett annat stående uttryck (huvudsakligast dial.).

Var, frågande adverb med uttal *va*. Brukas i stället för vart. *Va sa du gå*? Vart skall du gå? (Jfr Lombard s. 49.)

Å-ända, uttal *å`änn`a*, upp och ner, på huvudet. Ex.: *Hela huset sto*(*g*) *å-änna*. Allt var upp och ner, ett enda kaos, i huset (dial.). (Jfr Rietz 844a *å-ännes* med samma betydelse.)

Ända måls(?) uttalat *änn`a måss´* i två ord eller *änn`amåˈss*, prompt, absolut (dial.). Ex.: Vi varnade honom, men han skulle *änna måss* dit. (Jfr Rietz 846b *änna te* med ungefär samma betydelse.)

Ändå, förstärkande = ännu. Ex.: *Ja kan hoppa ändå högre än däj.* (dial.).

Till *annorledes* finns en dialektal komparativform *annelessare*, brukad också såsom adjektiv. Ex.: *Dä kan inte annelessare va*, dvs. det kan inte vara annorlunda, inte bättre. Positivformen förekommer över huvud inte. *Annelessare*, som brukas i omlandets dial., torde nu vara ganska sällsynt i stadsspråket.

Ett i dial. ej sällan förekommande *va i gråss vånne* eller *vånde* och med innebörden vara i stor vånda, ha stora bekymmer (för) kan möjligen härstamma från ett tyskt *in grosser Wonne*, som betyder i stor fröjd, sällhet, hänryckning. I fråga om betydelse skiljer sig ju de båda uttrycken från varandra ganska avsevärt, men det tyska *Wonne* har, om förf:s förmodan är riktig, associerats till det svenska *vånda*, dialektalt *vånne*. Uttrycket är väl känt i t.ex. N. Vedbo hd och i sydvästra Östergötland.

Beträffande adverb av typen *förgrymmat*, *välsignat*, vilka kan användas i dial. som förstärkningsord framför ett adjektivattribut, märkes en böjningsegendomlighet. Ex.: *Här är så fö*(*r*)*gjo*(*r*)*dada stenitt. Om du inte vore så fö*(*r*)*grömmada dum. Va inte så välsignada ennvis.* För att stärka effekten kan man t.o.m. skilja *för* i *förgjordad*, *förgrymmad* från huvudordet och ge det full accent, liksom detta.

Kohuvat dum är ett dialektalt uttryck för hög grad av dumhet.

Årets och dagens tider

Ordet *tid* är maskulinum och uttalas också i dial. mestadels med hörbart *d*-ljud. Det heter ha *gott* (*ont*) *om tid*, *i grevens tid* etc. Men det blir som regel där *i min ti* etc. i uttryck som *dä räcker i min ti*, dvs. så länge jag lever. Best. sing. *tiden*.

Året börjar med *ny´år* eller *ny`åˈret*, *ny`åssdaˈn*, föregången av *ny`åssaffˈtån*. Nästa helg är *trätt`ne* eller *trätt`nehälˈjen* med *trätt`åndassaffˈtån* och *trätt`nadaˈn* (dial.). Lrspr. följer rspr.

Knutsdagen benämnes i äldres dial. *tju`nadaˈn* eller *tjugånda*

Knut´, det senare i övriga ortsbors språk. Kyndelsmässan hade i förf:s barndom ingen speciell karaktär men benämndes i dial. *lell`ejuˈl*, en benämning som nu håller på att försvinna.

I fastan (dial. *fɑsta*(*n*)) låg *varr`fedaˈn*, dvs. vårfrudagen, då man *bakade vɵffler* (folklig sed och benämning). *Marie bebådelseda*(*n*) torde vara lrspr.

I påskveckan, i dial. *påskvecka* eller *dömmelvecka*, kallades dagarna av äldre dial.-talande *svɑtte månda*, *vite tissda*, *dömmele onsda* (någon gång *dömda* eller *dömde onsda*), *skärtossda*, *lång`fredˈda*, *påsk`ɑffˈtån*. Så följer *påsk`adaˈn* och *annda påsk´* eller *ann`daˈn* eller *ann`andaˈn*. I lrspr. har av de egentliga söckendagarna blott *dymm`elonsˈdan* och *skä`rtorsˈdan* särskilda benämningar. Det blir *lång`fredaˈgen*, *påsk`daˈn*, *annanda*(*g*) *påsk´*. På påskafton *ellades påskell* i stadens utkanter under förf:s barn- och ungdom, tills bruket förbjöds av polismyndigheterna.

Att narra varandra med enkla aprilskämt förekom 1 april, *fösste* eller *fɵsste aprill*. Ett lyckat sådant kommenterades med barnramsan *Aprill, aprill! Di dumma sill! Ja kan lura dä vɑtt ja vill.* Den 30 april hade ingen festprägel och valborgsmässoafton är en utifrån införd benämning liksom valborgsmässofirande är en ny sed. Första maj, i dial. *fösste* eller *fɵsste maj´*, hade något av allmän vårdagsprägel. Då öppnades utvärdshusen t.ex. Typiskt var att, enligt annons i Jönköpings-Bladet 1868, pjäsen Walborgsmässoaftonen hade premiär på stadens teater 1 maj. Majeldar förekom inte.

Kristi himmelsfärdsdag har i Jönk. haft sin benämning enligt almanackan. Då *spelade di frå körketo*(*r*)*net* (dial.), dvs. en grupp hornblåsare utförde och utför än i dag koralmusik från Kristinakyrkans torn. Så följer *pingst* med *pingst`ɑffˈtån*, *pingst`a-daˈn*, *annda pingst´* (dial.).

Midsommar blir i dial. *mess´ommar* med *mess`ommasɑffˈtån* samt *mess`ommasdaˈn* eller *mess`mesɑffˈtån* resp. *mess`mesdaˈn*. Lrspr. har *miss`ommarafˈton miss`ommardaˈn*.

Tiden från midsommar var i hög grad festlös. *Sju sɵvare* var väl ingen större bemärkelsedag men hade sin särskilda benämning, numera känd av relativt få. Särskilt adventsfirande förekom till långt in på detta sekel ej. Lucia blev i dial. *lusse* och markerades med *lussande* på kvällen. Se *lusse* i ordlistan.

Julen innehåller *ju`lɑffˈtån* eller *dɵpparedan*, *ju`ladaˈn*, *annda jul′* eller *ann`daˈn* eller *ann`andaˈn*. Den varje julafton vid det julaftonsfirande förf. i sin barndom var med om, sjungna sången ”Hell dig julafton, härliga, klara..” med betoningen *julaf`ton* upplevdes som mycket konstlad. Den accentueringen är fullkomligt främmande för Jönk.-språket. Lrspr. följer i fråga om accentuering och ordbildning i stort rspr.

Månad heter i dial. *måne*, pl. *måna* och har alltså samma former som *måne* (luna). Singularformen anses av lrspr.-talande alltför dialektbetonad, men pluralformen *månar* förekommer ofta i ledigt lrspr. Innevarande månad blir *i denne månen*, i förra månaden blir *fɵrre månen* eller *fö*(*r*)*-leden måne* och nästkommande månad *näste måne* med tonvikt på subst., om ej jämförelse avses. I förrförra månaden heter *fö två måna senn.*

Dag blir i Jönk. *dɑ*, pl. i dial. *dɑ.ɑ*, obest. och best. form. Lrspr. överensstämmer här med rspr. Det heter *i dɑ*, *i går*, *i fɵrrgår* och därefter bakåt t.ex. *fö*(*r*)*-leden tissda*, *månda* etc. till omväxling med *i tissdass*, *måndass*; vidare blir det *i mɵn* (i morgon), *i öve*(*r*)*-mɵn.* Lrspr. i stort sett som rspr.

För en vecka sedan uttryckes i dial. med *i da åtte da senn,* vidare *i mɵn åtte da senn* resp. *i går åtte da senn*, *i tissdass åtte da senn* (gärna med tonvikt på *åtte*). Det kan också heta *fö*(*r*)*-leden vecka* eller *i fɵrra vecka.* Lrspr. har väl som regel *i förra veckan.* För två veckor sedan blir i dial. *i da fjωtton da senn.* I lrspr. uttryckes det samma med *för två veckor senn. I nästa vecka* eller *om åtte da* resp. *om fjotton da* (med tonvikt på subst.) är i dial. beteckningar på i nästkommande vecka resp. den därpå kommande veckan. Lrspr. har *nästa vecka*, resp. *om fjorton dar* eller *veckan efter nästa.*

Dagen har *morron*, *frukkust*, *fö*(*r*)*medda*, *medda*, *ätte*(*r*)*medda*, *kväll* (dial.), medan lrspr. uttalsmässigt följer rspr. *Afton* förekommer blott i den gängse hälsningen *Go afton* (dial. med slutet, lrspr. med öppet *a*-ljud). I dial. heter det *i da* (öppet *a*-ljud) *mɵsse*, dvs. i morse, resp. *tiditt i da mɵsse*, *på frukkusten* etc. Vidare heter det *i gå*(*r*) *mɵsse* men *i mɵn bett`i*(*n*), dvs. tidigt i morgon. Lrspr. har ej sällan detta *i da* (slutet *a*-ljud) *morse* men nöjer sig också med *i morse*, liksom det blir *i morron bitt`i.*

Det blir *i natt*, *i gå natt*, *i fɵrrgå natt*, *i mɵn natt*; vid midnatt heter *mett i natta* i dial., medan lrspr. överensstämmer med rspr. En smula skämtsamt kan väl den lrspr.-talande ta *mett i natta* i sin mun. Då den lrspr.-talande säger *vid* (*ve*) *läggdags* resp. *oppstigningsdags*, talar den genuine jönköpingsbon om *nä*(*r*) *vi jekk å la oss* resp. *nä*(*r*) *vi sulle stiga opp* (ev. *gå opp*) eller *nä*(*r*) *vi jekk opp*. Likaså blir den förres *i min barndom*, *ungdom* i den senares mun *när en annan va ba*(*r*)*n*, *när en annan växte opp*.

Man hälsar i Jönk. *go da*, *go mɵn*, *go medda*, *go afton*, *go natt*. Avskedshälsning är *adjö*, uttalat *aj`ö*. Lrspr. har *go da*, *go morron* = rspr. och uttalet *ajö'*. Ett *gu medda*, ev. med ett tillagt *du*, kan ibland komma som en kommenterande bekräftelse med innebörden: ja, och det vill du att jag ska tro.

En äldre form *kväller* observeras i ett uttryck som *inna* (*enna*) *kväller* före kvällen.

Interjektioner

Här nedan några exempel på interjektioner huvudsakligast förekommande i dial. *Ajaj'dɤ* har ungefär betydelsen: Det låter illa, det var illa. Det kan i vissa avseenden sägas vara ett typiskt interjektionsuttryck. Man fördubblar nämligen ofta själva interjektionen och tillfogar ej sällan ett personligt pron. i andra person. *Aji`anne mäj'* är kanske något mera beklagande. *Beva'res väl* har en avsevärt starkare känslobetoning än riksspråkets *bevars*. *Kuss* eller *huss* eller *kuss*, *I* (med tonvikt på *kuss*) hör väl mest äldre dialekttalandes språkbruk till, speciellt det senare. *Huss* är ett mildrande av det starkare *kuss*, som givetvis är *kors*. Detta blir i lrspr. gärna *koss*. Ett *käre* eller *nä käre* torde ha en liknande innebörd som *bevares väl*. Ett *å nä*, med stark tonvikt på *å*, uttrycker också förvåning. Det har samma innebörd som *mena du dä*? På detta väntar man sig ett bekräftande, helst med en närmare förklaring, fylligare uppgifter etc.

Jaja männ och *jojo männ* är starkare bekräftelser än ett enkelt *ja* och *jo*, liksom ett *nänä männ* är ett starkare förnekande än ett blott och bart *nej*. (Det kan dock ligga litet av braverande förtrolighet i uttrycken.) Det kan också bli *jaja männsann*, *jojo männsann* och *nänä männsann*.

Det väl genuint skånska *jaså minsann* kan man få höra i Jönk., men det är egentligen inte hemmahörande i språket där. Likaså kan det i förf:s ungdom helt okända *tack för dä* förekomma. Möjligen har det följt med den modevåg, som för några år sedan svepte över landet, och röner modeords öde att snart bli omoderna. *Nåde däj dȣ* är ett hotfullt uttryck, brukat till olydiga barn t.ex.

Notiser till syntaxen

I samband med redogörelsen för formlärans huvuddrag och redovisningen för ordförrådet har vissa notiser med anknytning till syntaxen givits, och en upprepning av dessa kan vara överflödig. Nedanstående gör anspråk på att vara endast marginalanteckningar till ett omfattande kapitel.

Svårigheter vid tilltal av främmande person eller person, om vars korrekta titulerande man är tveksam, uppstår ju inte sällan i vårt land. Dialekttalande jönköpingsbor (det gäller alltså inte bara folk från den omgivande landsbygden) löser ofta problemet med en omskrivning i frågeform *ä dä te å* + verb eller i det ”frågande påståendets” form *dä ä te å* + verb. Ex.: *Ä dä te å bo i Göteborg än*? Eller: *Dä ä te å bo i Göteborg än*? Vederbörande slipper att bry sitt huvud med det kvistiga problemet, huruvida han skall säga du eller förnamn eller herr + efternamn eller titel. Ytterligare frågor som förf. ställts inför: *Dä ä te å va lärare? Dä ä te å fɵska i gammalt*? Den senare meningens innebörd är dock lika mycket ungefär: Jag har sett (förstått) att herr Lönnerholm forskar i äldre tiders historia.

När det gäller fogandet av vissa epitet, i regel nedsättande sådana, till huvudordet, brukar dialekttalande av äldre årgång gärna göra detta med ett *och*. Ex.: Det är klart, att den där *dumbommen å Kallsånn* skulle lägga sig i det. Den där *blarreskäppa å Limbä*....., dvs. Den där pratkvarnen, skvallerkäringen Lindberg.....

Under rubriken Pronomen har åtskilliga frågor av syntaktisk karaktär ventilerats. Här må pekas på ytterligare några. Tredje personens personliga pronomen i mask. och fem. användes i dial. ofta framför ett substantiv, särskilt ett egennamn, i sammanhang som: *Han Ekbä han feck ju inte platsen, som di trodde*, dvs. Ekberg fick ju inte .... *Han Lellevaktis, di kalla, leve*(*r*) *han än*?, dvs. Lever Lillevaktis, som de (man) kallar honom, än? *Ja ga hänne Linnesa, må I tro*! dvs. Jag gav käringen Lind på huden, må ni tro!

Ett pronomen utan egentligt korrelat uppvisar uttrycket *va opp-i'-et*, dvs. vara entusiastisk, ivrig för etc. Man kan jämföra Rietz 487a *ópp-i-ed* orolig, ängsligt fjäskig, mycket glad, allt hämtat från Skåne. Rietz anser ordet vara adjektiv. Till formen är det i varje fall adverbiellt. Det är inte alldeles ovanligt bland äldre dialekttalande.

Att observera är uttryck som: *Di to, så mö vägglösst va*, dvs. De tog så mycket som var vägglöst (= allt lösöret). *Dä hännes, så möe där ä*, dvs. Så mycket som finns där, tillhör henne.

Vara som tempusbildande verb är i dial. relativt vanligt vid vissa rörelseverb som *gå, komma*, men frekvensen är betydligt högre i omlandets mål än i staden. Ex.: *Han ä utgången*. (Däremot heter det i Jönk. inte *Han ä gången ut*.) *Di ä hemkomna* eller *hemkommena nu*. (Det heter inte *komna hem* som i skånemål.) Men lika gärna, måhända t.o.m. ännu oftare, säges även av dialekttalande: *Han ha*(*r*) *gått ut. Di ha*(*r*) *kommet hem.*

Kombinationen *vara till* + substantiv eller adverb som anger rörelseriktning, såsom *dit, hit*, förekommer inte i språket i Jönk. Här uttrycker *vara* befintlighet. Det heter sålunda: *Han ha*(*r*) *varet i Grekland* resp. *där. Han ha*(*r*) *rest till Grekland* resp. *dit*.

Som passivbildande hjälpverb brukas *bli*(*va*). *Varda* är överhuvud främmande för talat Jönk.-språk.

Vanligtvis i förbindelse med verben *bliva* och *komma* förekommer presens part. på *-s*, huvudsakligast i dial. Det heter *bli gåannes, ståannes, leggannes, settannes* resp. *komma dängannes, springannes, sättanes*. En eller annan gång kan väl en eljes lrspr.-talande bruka detta slag av particip, då gärna i deras dialektala uttalsformer, dock med undantag av *gåannes, ståannes*. Ett uttryck som *så te säjannes* (så att säga) är inte helt ovanligt i dial., medan ett *te säannes* med samma betydelse röjer proveniens från omlandet. Uttryck som *oförhappandes* och (*ha*) *oköpandes*, av SAOL betecknade som vardagligt språk, är ju ingalunda ovanliga i ledigt språk.

Ett *knappt* eller *knappast* får ofta efter sig fogat ett *inte*, t.ex. *Ja ha knappt inte sett honom senn jul.* Samma fenomen f.ö.

observerat i Eksjö, Tranås och Linköping, merendels i mera vardagligt tal.

La motsvarande *väl* i rspr. förekommer ymnigt. I vissa fall kan ordföljden i sats, där ordet ingår, variera. Ex.: *Dä vet la du* eller *Dä vet du la.* Den växlande ordföljden synes inte i något avseende påverka innebörden.

I uttryck som *ge säj ö'ver*, i betydelsen högljutt beklaga sig, och *sätta säj te'*, bli sittande, när man egentligen skulle ge sig av, torde *över* resp. *till* vara att anse mera som adverb än som prepositioner.

Det förtjänar att omnämnas att *där* i Jönk.-språket behåller sin karaktär av adverb. Ex.: *Ja tittade efter, men dä va inte nånn där. Dä va absolut inte nånn där.*

En konstruktion att observera i dialektalt språk är *en hoper å onga*, i lrspr. uttryckt med *en skock barn.* Det heter i dial. *bli full i grin*, medan en lrspr.-talande säger *full i skratt* eller *full av skratt.* En packbod-dräng — vi skulle väl nutilldags hellre säga lagerkarl eller lagerarbetare — hos en handelsfirma Lindman & Co kallades i dagligt tal alltid *Sven te Limmans.* När det gäller anställning brukas inte sällan *till*, om vederbörande är anställd hos en person eller i firma med personnamn, detta i dial., men bruket av preposition i sådana sammanhang är ganska växlande.

Såsom t.ex. Wessén påpekar, utelämnas ofta det allmänt underordnade *att* i ledig framställning. I utpräglat dialektalt språk blir det t.ex.: *Ja så an va dä*(*r*) dvs. Jag såg att han var där. *Ha I inte hö*(*r*)*t ja ha sagt I inte få va här.* En mera ingående undersökning skulle förmodligen ge till resultat att frekvensen av detta *att* är åtskilligt större i lrspr. än i dial.

Också i det konsekutiva *så att* — f.ö. brukas *så att* ofta i stället för *för att*, i final betydelse alltså — faller *att* ofta, i åtskilligt fler fall i dial. än i lrspr. Ex.: *Han slo te-n, så han dro bakklänges*, han slog till honom, så att han föll baklänges. *Vi ha vattnat varenda kväll, så dä sulle stå imot torka.* I liknande meningar skulle förmodligen en lrspr.-talande i ganska stor utsträckning ha med ett *att.*

Hur pass utbrett ett *fast att* för *fastän* är, undandrar sig förf:s bedömande. Det har observerats i ledigt talspråk några gånger.

Ordlista

Den ordförteckning som här presenteras är som synes ganska utförlig. Den upptar ord som av förf. ansetts vara provinsiella i något avseende. Dess utförlighet till trots kommer måhända åtskilliga läsare att sakna ett och annat. Sannolikt har ord genom förbiseende från förf:s sida inte kommit med. Andra kommer förmodligen att finna förteckningen alltför vidlyftig och innehållande sådant som man säger sig absolut inte ha hört i det språk som talas i Jönköping. Nu är emellertid ordförrådet, både det aktiva och det passiva, något som är högst individuellt. Vad en person brukar och förstår kan för en annan från samma språkområde vara helt okänt. Ej så få bokligt bildade ortsbor ser i det genuina orts- och landsdelsspråket något värdefullt, särskilt vad gäller ordskatten, och något värt att vårda och låta ingå i sitt eget språk, även med vetskap om att andra stämplar det som ”dialekt”. Att emellertid yngre generationer jönköpingsbor äger en betydligt mindre del i ortens genuina ordförråd än de äldre är alldeles uppenbart men också tämligen naturligt. Den tendensen är väl f.ö. inte speciell för Jönköping. De ord som här medtagits har av förf. iakttagits i levande språk, med undantag av några få ord som hämtats ur litteratur som rör orten. Källan har i varje fall redovisats. Att dra en säker gräns mellan det genuina stadsspråket och vad som måste anses som mer eller mindre tillfälliga inslag av landsmål har vållat vissa svårigheter.

Utfrågningsmetoden har tillämpats i ganska få fall.

agidera (-ade) ackordera. (dial.)

allemans rack springpojke åt alla, vilken får uträtta alla slags obehagliga uppdrag; person som alla anser sig ha rätt att utsätta för allehanda förklenande omdömen och tillvitelser. (huvudsakligen dial.)

allo (uttalas både med slutet *o* och *å* – *allo'*) buller, oväsen, uppståndelse. Rietz 7a. Ex.: *Dä ble ett fasa allo* (när man kom på att saker hade kommit bort). Det torde här vara fråga om ett ursprungligt *hallå*, vilket mist sitt *h*. *Hallå*, *hallo* torde i denna betydelse vara ett vanligare uttal än *allå*, *allo*. (dial.)

allt adv., redan (dial. men ej främmande för lrspr.). Enligt SAOB A 1089 numera blott vardagligt i vissa delar av Sverige. Ofta hörd retorisk fråga i Jönk.: *Ä du allt hemma*?

allvara gängse form i dial. för *allvar* i uttryck som *på allvara*, *mena allvara*. Enligt SAOB A 1108 förekommer former på *-a* förutom i svenska dial. också bl.a. i norskan.

almenacka i dial. gängse, i lrspr. ganska ofta förekommande uttalsform. Enligt SAOB A 1125 kan i synnerhet i talspråk även *almenacka* förekomma.

anka ångra (ganska starkt landsmålsfärgat). Ofta i förbindelsen *anka på* (något). Rietz 10a.

ansjugg observerat blott i neutr. *annsjokkt* otäckt, kusligt. Rietz 11a. Ex.: *Dä så annsjokkt å gå opp på vinnen*, dvs. det är så kusligt att gå opp på vinden. (dial. — starkt vikande)

anterera enervera, fylla med oro, ångest. (dial.)

baka (-ade) grädda (bröd, pannkakor, våfflor). ”En del av julbaket måste bakas — vi jönsepingsbor sade aldrig: gräddas i eller på köksspisen” (Wrangel s. 145). I varje fall förekommer dock *grädda pannkakor*, även om *baka* torde vara det vanliga i Jönk.-språk.

bakanför bakom, bortom. (dial.)

bale mask, rede för höns, liknande fördjupning i säng eller sand. Rietz 21a. Att åstadkomma en sådan kallas att *bala ner sig* och att krypa ner i och ligga i en sådan att *ligga och bala*. (dial.) SAOB B 147.

barberstuga rak- och frisersalong. Sedan 1910 har benämningen undan för undan ersatts av frisersalong, möjligen med rakstuga som en övergångsbenämning.

barnunge se *unge*.

beckad uttal *bekad*. Observerat i uttrycket *sitta som en bekader bock*, sitta som om man vore fastsatt med beck (brukat om t.ex. en studerande som (alltför) ihärdigt sitter vid sina böcker). (äldre dial.) Jfr SAOB B 558.

ben även beteckning på elak kvinna. Ex.: Karlen är snäll, men hon är *ett ben.* (dial.)

benling mask., uttal *bennling*, strumpskaft. Rietz 29a. (dial.) Jfr SAOB B 1177 f. med delvis andra betydelser.

bet i förbindelsen *få sig en bet*, göra en kännbar ekonomisk förlust. (dial.) Också i uttrycket *bli bet*, resp. *gå bet* (lrspr.).

betyttad förlägen, rådvill enligt Rietz 31a. I Jönk.-dial. snarare nedstämd, modfälld.

bissa huvudlus. (dial.)

blacka i sammansättningen *natt-blacka*, person som ständigt är ute om nätterna och alltså inte lägger sig i anständig tid. (dial.)

blarr neutr., pladder. Rietz 37a. (vardagligt)

blarra (-ade) pladdra. Rietz 37a. (vardagligt)

blarra (akut accent) pladdrande kvinna. (dial.)

blarre-skäppa pladdrande, pratsjuk människa. (dial.)

bloa blöda. Också i förbindelsen *bloa ner*, befläcka med blod. Rietz 41b. (dial.)

blura (-ade) till hälften blunda, såsom en närsynt, plira. Rietz 42a. SAOB B 3495. (dial.)

blåbuk iakttaget blott i pl. *blåbuka*(*r*), odon. För en rad äldre sagesmän var *odon* en okänd benämning, medan *blåbukar* var välbekant. För en rad yngre var växten till synes obekant. Rietz 38b. (dial.)

blåsa (blåsste) (om fabriksvissla) ljuda. (dial.)

blägd mask., i sammansättningen *snor-blägd* uttal *snɤrbläjd* snorig unge (äldre dial.). Jfr Rietz 41a *bligd*, SAOB 3595 f. *blägde* eller *bligd* liten kil av trä.

blöt synonym till *våt*, vilket ord icke synes ha tillhört genuint Jönk.-språk för omkr. femtio år sedan men som nu tycks ha vunnit någon terräng. *Våt* torde ha ansetts ha en ”finare” klang än *blöt* och har vunnit insteg fr.a. i lrspr.

bo i t.ex. *getingbo* eller *fågelbo*. Varken *billa* eller *rede* förekommer i vardagligt Jönk.-språk. Det senare ordet har där en rent litterär prägel.

boe förekommer vanligtvis i pl. *-boa*(*r*), invånare, i t.ex. i *Huskvarne-boa*(*r*), *landboa*(*r*) uttal *lamboa* folk från landet. (dial.)

boll stå (med tonvikt på *boll*) en lek som enligt Götlinds beskrivning i Nordisk Kultur 24 A s. 48 utföres sålunda: »Utmärkande för ”boll stå” är, att man först skall få bollen att studsa mot en vägg och att alla måste stanna, där de befinner sig, då ”boll stå” ropas. Oftast ha deltagarna namn (t.ex. Abo, Bebo, Kaka). Då bollen studsar, ropas ett namn upp. Den deltagare, som bär detta namn, skall fånga bollen, därpå ropa ”boll stå” och ”bränna” någon, som sedan etc.” (barnspr.)

borre kotte, av gran och tall. Rietz 47a. Denna i Jönk. genuina benämning håller nu på att vika för *kotte*.

braga (-ade) darra, skälva. Rietz 54a. (dial.)

bro även trappa utanför ett boningshus. Rietz 54b. (dial.)

bruttla krångla, bråka. Rietz 54a. (dial.)

brygghus tvättstuga. Benämningen gängse för fristående tvättstuga. Sedan tvättstugan inrymts i fastigheternas källarvåning, har *tvättstuga* blivit en vanlig benämning.

buggla uttal *boggla*, buckla. (vardagligt) SAOB B 4550.

buggla också i förbindelsen *buggla till*, buckla till. (vardagligt)

bugglig bucklig. (vardagligt)

bullersten kullersten. Rietz 65a. (dial.)

bunka (-ade) uttal *bonka*, sidoform till *banka*. (dial.)

buse även i sammansättningen *näsebuse*, liten kladd av sammantorkad snor; också i sammansättningen *äpplabuse*, den kärnfyllda delen av ett äpple som blir över sedan man ätit upp frukten. Rietz 462a. (dial.) Se f.ö. *skult*. I den förra betydelsen enligt SAOB B 4606 starkt vardagligt.

bynke neutr., smått avfall t.ex. i en vedbod. (dial., vikande. Mycket få av tillfrågade tonåringar sade sig känna till detta ord i denna betydelse.) Överfört: benämning på folkskoleelev, ”bynket”, som folkskolans pojkar sedermera kallades av Storskolans alumner (Wrangel s. 156), ”bynkena” (MGG årsbok 1948, s. 51 — skildring av förhållandena omkr. 1880). Att slå ”ett bynke” eller flera var åtminstone i början av seklet ett stort nöje för läroverkspojkar. Enligt uppgifter försvann benämningen omkr. 1950 och detta skall vara en följd av att realskolan efterträddes av grundskola inom läroverket. Rietz 65b. Jfr också nedan under *pese*.

byrd fem., uttal *byr*, börda, till vilket ord det är en sidoform. Rietz 76b. SAOB B 4894. (dial.)

byssje neutr., uttal *bössje*, smått avfall av halm eller hö, boss, skräp. SAOB B 4664. (dial.)

byssjig uttal *bössji*(*g*), full av boss o. dyl. Rietz 72a, där även *byssje* förekommer. (dial.) Ex.: *Ha*(*r*) *du vatt hos svin, så bössji som du ä.*

byxa, v. uttal *böxa*, utan målmedvetenhet gå än hit, än dit, t.ex. vid göromål; vid kulspel försätta motspelaren i läge genom genom att *ge långa böx*, dvs. kasta sin kula så långt bort att motspelaren, som måste träffa den för att bli ägare av den, har ytterst små utsikter att göra detta (dial.).

Även plugga hårt, vara inställsam (i skolan). "Med det ordet (*böxade*) stämplades pluggläsning men framför allt försök till inställsamhet." (MGG årsb. 1948 s. 55) I denna betydelse, som tydligen var gängse omkr. 1880, är ordet okänt för förf. och hans skolpojksgeneration, som genomgick samma skola fyrtio år senare, liksom för senare generationer.

byxas subst. uttal *böxas* och med akut accent, person som utan målmedvetenhet går än hit, än dit. (dial.)

byxfick mask. eller fem. uttal *böxefeck*, byxficka. (dial.)

båka (-ade) uttal *bɵka*, tråka ned, proppa full. (dial.) I t.ex. förbindelsen *båka ner*, *båka i sig*. Det senare användes för proppa i sig mat till nära nog bristningsgränsen. Jfr Rietz 70a.

bökare tunnbindare. Ordet, som synes vara välkänt för relativt gamla jönköpingsbor, verkar totalt obekant för litet senare generationer. "I ett hörn mellan hovrätten och gamla rådhuset hade snickare, bökare och slöjdhandlare sin plats … sålde … baljor och annan träslöjd" (Wikner ULMA). Jfr Rietz under bökkare. Jfr också det danska bödker. Innan hantverket dog ut, hade dock ordet *bökare* hunnit ersättas av *tunnbindare.*

bölja subst. och verb. I äldre tid var ordet *bölja* mera använt än *våg* och brukligt i alla stilarter, enligt SAOB B 4870. För Jönk. torde gälla att *bölja* är betydligt vanligare än *våg*, som i dial. förekommer ytterst sparsamt (dock *svallvåg*) men väl är vanligare i lrspr. *Våg* torde för jönköpingsbon i gemen ha ett högre stilvärde än *bölja.* Jfr f.ö. SAOB, Bergman s. 103 och Ingers s. 107.

bösta (-ade) slå, banka, dunka. Rietz 80a. (dial.) Ex.: *bösta i en spik.*

böste någon gång observerat i betydelsen svinbog (möjligen landsmål), eljes ej så sällan förekommande i dial. såsom skällsord till och om kvinna. Ex.: *Dett otäcka böste*! (dvs. du leda, otäcka kvinna) Rietz 80b. SAOB B 4923 känner ordet blott i den förra betydelsen.

dabb neutr., illa beredd, osmaklig föda. Rietz 82a. (dial.)

dabba subst. (akut acc.) slarvigt fruntimmer som tillreder mat på ett oskickligt och osmakligt sätt. Jfr Rietz 82a. (dial.)

dabba (-ade) på ett oskickligt och osmakligt sätt tillreda mat. Jfr Rietz 82a. Även i förbindelsen *dabba ihop* på ett osmakligt sätt bereda en maträtt för lagning. (dial.)

dalingen i uttrycket *ta mäj dalingen*, lätt kraftuttryck ung. = ta mig sjutton (dial.)

dann även någon gång *danner*, högst angelägen. Ex.: Han är så *danner* efter henne. Det var så *dannt* emellan dem. (Det rör förälskade människor.) Rietz 83b. (dial.)

danna i förbindelsen *danna ner*, smutsa ner, ställa till oordning. Jfr Rietz 83b. (dial.)

datten i förbindelsen *leka datten*, en lek som består i att ge annan deltagare i denna ett lätt slag, vilken i sin tur ger en annan ett slag etc. Rietz 85b. En variant kallas *sette-datten* och skiljer sig från den vanliga formen därigenom att den som sätter sig i knäböjande ställning därmed fredar sig från mottagande av slag. (barnspråk.)

doppe neutr., ”doppet i grytan” (Wrangel s. 145), spadet vari man doppar vid julaftonsmiddagen. ”Dopp i grytan” avser däremot själva doppandet.

doppsko se *dubbsko.*

dorva (-ade) i förbindelsen *dorva till*, ge örfil. Rietz 746b. (dial.)

dorvel mask., örfil. Rietz 746b. (dial.)

dorving örfil. Rietz 746b. (dial.)

draga i förbindelsen *dra på* (med tonvikt på båda orden), ej vilja säga rent ut (dial. men ej sällan i lrspr.); *dra bakklänges* falla bakut (dial.)

drettla spilla ut litet om sänder. Rietz 99b. Även i uttr. som *han far och drettlar*, dvs. han gör litet här och litet där, men det blir just inget utfört. (dial.)

druffs mask., senfärdig, klumpig karl. Rietz 99b. Även *druffser* eller *druffsadarius.* (dial.)

druffsa (-ade) gå långsamt och klumpigt. Rietz 99b. (dial.)

druffsig tung och klumpig i sina rörelser. Rietz 99b. (dial.)

drutta tjock, lunsig kvinna. Jfr Rietz drunta 99a. (dial.) Jfr SAOB D 2214 drunt.

dråsa (-ade) uttal *drɤsa*, vara senfärdig, i t.ex. *dråsa iväg* ge sig iväg en smula tungfotat. Rietz 101a. (dial. huvudsakligast); *dråsa ner* falla ymnigt om t.ex. regn och snö. Rietz 102b. (dial. huvudsakligast)

dråse uttal *drɤse*, senfärdig, trög karl. Rietz 102b. Någon gång *dråsa-jan* (med långt, öppet *a*-ljud) (det senare i dial., det förstnämnda också ibland i lrspr.) Jfr SAOB D 2241.

drätt fem., dragningsomgång (vid notdragning). Vid södra Vätterstranden har in i sen tid förekommit notdragning. Ett uppskattat nöje har varit att åse denna och köpa av fångsten. Gängse term ibland publiken. Jfr SAOB D 2274.

dubbsko doppsko. I SAOB D 1985 redovisas ordet såsom tillhörande äldre svenska. (dial.)

dunk i förbindelsen *leka dunken* = *leka gömme* och använt också som benämning på leken. (barnspr.)

dunta kula för kulspel, större än normalformatet. (pojkspr.)

dura (-ade) i förbindelsen *dura till*, slumra in för en kort stund. Rietz 106a. (dial.)

dyngblöt våt in på bara kroppen. SAOB D 2444 redovisar blott dyngvåt, vilket anges förekomma i Skåne, Blekinge, Halland. (dial. men ej ovanligt i lrspr.)

däka en smula otymplig flicka med något oslipade maner. Rietz 111b. Förekommer även i sammansättningen *bonn-däka*, som har klart nedsättande innebörd. (dial.)

dänka (-te) befukta, stänka kläder för strykning eller mangling. Bergman s. 56, Rietz 112b. (gängse i Jönk.)

död-dag pl. *dö`da'a.* I uttr. *ha te dödaa*, dvs. ha tillräckligt att leva av tills man dör. (dial.)

död-sjuka utt. *döa-sjuka*, sjukdom till döds. Ex.: Det går an, det är *inga döa-sjuka.* (dial.)

dörr-slag neutr., uttal *dösslag* (akut accent), durkslag, större sil. Rietz 113a.

eka fem., eker på hjul (dial.)

eke neutr., ekträ, ekvirke; bestånd av ekar. Analoga bildningar förekommer på övriga trädslags namn, t.ex. *al*, *björk*, *gran*, *en*. Beträffande betydelsen av *eke* etc. må påpekas att innebörden ekträ, ekvirke är vanlig i dial. och icke ovanlig i lrspr., medan betydelsen bestånd av ekar är främmande för åtskilliga sagesmän. Jfr Bergman s. 56 f.

en uttal med långt *e*, adj., hört endast i pl. *ena* fadd, motbjudande i smaken. Rietz 120a. Ex.: *Potatera ä så ena, så en vell knappt inte äta dom.* (dial.)

enrak uttal *ennrak*, envis. Ordet hör till de karakteristiska inslagen i Jönk.-spr.

enraking envis människa. (dial.)

enveta-kula fem. envis människa. (dial.)

enveten uttal *ennveten*, envis, ihållande. Medan *enrak* företrädesvis användes om levande varelser, kan *enveten* brukas i sammanhang som *ett envetet göre*, dvs. ett arbete som kräver ihärdighet, som är efterhängset; *en enveten värk*, dvs. en ihållande värk. Rietz 120a. (dial. men också ofta i lrspr.)

etter-vetad som lätt får raseriutbrott, kolerisk. (dial.)

ettra i förbindelsen *ettra sig till*, om t.ex. sår: ej vilja läkas utan börja värka och vara sig. (dial. men ej okänt i lrspr.)

evighetsblomma eternell (dial.)

exmera (-ade) estimera, uppskatta. (dial.)

exter (akut accent) pl., konstigheter, underliga fasoner. Ex.: Han har sina *exter* för sig. (dial.)

fabrikskona uttal *-kȣna*, under i varje fall seklets första decennier tämligen gängse, något vulgär benämning på fabriksarbeterska.

falli adj. oböjligt, uttal *falli′*. Enligt SAOB F 195 f. oförmögen att infria sina skulder eller förbindelser, bankrutt (anges som föga brukligt) men också skröplig, orkeslös, ”förbi”. Båda betydelserna gäller för Jönk.-dial.

fang mask., famn. Ex.: Han tog henne *i fangen*. Även som mått på ved, ung. tre kubikmeter. (dial.). Rietz 123b.

farsta uttal *fasta*, förstuga; förmodligen ett uppsnyggat *fasta* (öppet *a*). I lrspr. ofta *farstu*, jämte *förstuga*.

fick mask eller fem., ficka; i dial. vanligare än *ficka*.

fila även: gnida. Ex.: Pojken satt och *filade* och *filade* på våran nya soffa. (om pojke som hade svårt att hålla sig stilla) Jfr Rietz 136b. (dial.)

fingerbytta ganska vanlig variant till fingerborg i vardagligt spr.

flabba i förbindelsen *snö-flabba*, stor snöflinga; *snor-flabba*, snorloska. (dial.)

flanka tunn skiva, flaga, t.ex. *skinn-flanka*, tunn skiva av skinn kanske med något kött. Enl. SAOB F 764 numera knappast brukligt i rspr. men i dial., vilket gäller för Jönk.

flat-smörgås i förbindelsen *kasta flatsmörgås*, kasta mindre, flat sten, så att den studsar på vattnet upprepade gånger. (Det kan tänkas, att första leden i ordet är ett missuppfattat *flott*, då det genuina uttalet av detta ord ju kommer ytterst nära uttalet av *flat*.)

flicke-tåssa yrhätta, flickslänga. (dial.)

flisa se *stålflis*.

flottsudd mask. el. reale, klenät (benämningen anses även av åtskilliga dial.-talande något vulgär).

flugsmällare flugsmälla. (allm.)

flurra (grav eller akut accent) yrhätta. (dial.)

flurrig yster och en smula obeständig. (dial.)

flök neutr., stort stycke av land, t.ex. åker. (huvudsakligast dial.) Rietz 156a.

fnurr adj. oböjligt, stött, missnöjd. SAOB F 1011. (dial.)

fnuttig futtig. Enligt SAOB F 1012 troligen uppkommet genom sammanblandning av *futtig* och *fnatt*. (dial.)

fnyka (fnök) regna eller snöa mycket lätt. (dial. men anses av åtskilliga lrspr.-talande som ett ”bra” ord, som behövs) Rietz 157b.

fnäkrer uttal *fnäkkrer*, pl., fräknar. Rietz 157b. (dial., synes vara vikande)

fnäkrig fräknig. (dial., synes också vara vikande)

folka sig hyfsa till sig. (dial.)

frack blott i sammanhang med inte: stark, duktig, frodig. Ex.: *Här ä potatera inte fracka*. Rietz 162a. (dial.)

fri ledig från arbete eller skola. *Få, ha, be sig fritt*. Lombard s. 38.

frisk som har full hälsa. Om nyvärpta ägg t.ex. användes *färsk* i Jönk.

främmat subst. neutr. el. reale, besökande, gäster, främmande.

Ordet brukas av såväl dial.-talande som i viss utsträckning av lrspr.-talande; de senare använder det dock omväxlande med *främmande.*

få i uttr. *få å' säj*, förmå sig till, gitta. (dial.)

fägna undfägna. I bl.a. talesättet: Är det *bjutt*, så är det *fägnat.* Innebörd: Har man bjudit en person och han av någon anledning inte kommer, så kan man anse sig ha fyllt sin eventuella bjudningsplikt. (vardagligt)

fälla kalavverkat skogsområde; av sekelskiftets beväringar benämning på det militära öppna övningsfältet. Också observerat i uttr. *stå som e fälla* (om rök): *Det stog som e fälla.* Innebörd: Rökutvecklingen var så intensiv som den var när man svedjade en fälla. (dial.)

fällben krokben i förbindelsen *sätta fällben* = med krokben fälla till marken (dial., men ofta i lrspr.). I överförd betydelse *sätta krokben.*

förgift gift. Enligt SAOB F 2698 numera blott bygdemålsfärgat, föga brukligt. Ex.: Tror du det är *förgift*, eftersom du inte vill dricka kaffet? (dial. men vikande)

förkokt som kokat alltför länge.

förstöra (-de) även slarva bort. Ex.: Har du *förstört* pengen du fick? Perf. part. kan i betydelsen härjad av sorg, lidande få formen *förstörad.* (dial.)

förveten uttal *fɵrr`veˈten*, motsvarande fornsvenskt forvitin. Enligt SAOB F 3536: ”(mycket eller starkt) nyfiken eller vetgirig; i sht: som opåkallat eller på ett opassande sätt söker få kännedom om eller lägger sig i sådant som icke angår honom.” Definitionen passar alldeles in på Jönk.-språket, som brukar ordet såväl i dial. som i lrspr., då det anses nära nog oumbärligt för att uttrycka den avsedda betydelsen.

förörad alldeles yr i huvudet. Jfr *ör* = yr. (dial.)

gagna även i betydelsen begagna. Ex.: *Gagna*(*r*) *du snus*? Ingers s. 108. (dial.)

gana i förbindelsen *gana opp*, sträcka på halsen och lägga huvudet bakåt. (dial.)

gass neutr., barns och skolungdoms benämning på gotter. (MGG årsb. 1948 s. 83) Enligt SAOB G 145 förekommande ”i vissa trakter, såsom Värmland och Småland, vardagligt, numera föga brukligt"; i Jönk.-spr. är ordet fortfarande i fullt bruk. (vardagligt)

gassa inköpa och förtära gotter (ovan nämnda skrift). De båda orden var enligt denna i bruk åtminstone så tidigt som på 1880-talet. SAOB G 146 hänför ordet *gass* till verbet *gassa* i betydelsen "gona sig", "gotta sig" och citerar i sammanhanget Strindberg i Hemsöborna, kap. 7: Hans ögon .... gassade sig och gonade sig, när de stannade på Claras vita armar. (företrädesvis barn- och skolungdomsspråk men vardagligt) Som i rspr. också i betydelsen skina starkt (om solen). (allm.)

genom i sammansättningar som *genoma-blöt*, *-svett*, *-trött* eller i förbindelser som *genoma blöt*, *genoma snäll* etc. (dial.)

gippa (-ade) vicka, tippa över ända. (dial.)

glytta (-te) glutta, kika fram genom springa, hål. SAOB G 598. (huvudsakligast dial.)

gnet gnidare. (dial.) SAOB G 649 anför *gneter*, vilket anges som dött.

grevar pl., kvarlevor av bär som använts till saftning. Jfr SAOB G 899 "benämning på den vid smältning av ister, talg o.d. kvarblivande, av icke smälta hinnor o.d. bestående avfallsprodukten." Ordet, som förekommer i fornsvenskan, anges som bygdemålsfärgat. Rietz 212b. (dial.)

grin neutr., skratt, dock inte gapskratt, flin eller hånskratt; *full i grin* betyder rätt och slätt *full av skratt*. (dial.) Jfr SAOB G 916. Lrspr.-talande kan använda ordet i den dialektala betydelsen men kan också ge detta innebörden av elakt och ohyfsat skratt, flin men också gråt, gnäll. Talsituationen torde avgöra vad den talande inlägger för betydelse i ordet, liksom i tillhörande verb.

grina (-ade) skratta, dock inte gapskratta, flabba, hånskratta. (dial.) Också här gäller vad som anförts om lrspr. i fråga om *grin*. *Grina illa* = göra sur min.

grine-middag kverulant. Ex.: *Han ä en redi*(*g*) *grine-medda*. (dial.)

gruffsa i förbindelsen *gruffsa i sig*, äta glupskt och ohyfsat. (dial.)

grynna (-ade eller -de) förslå, räcka till (dial., men ingalunda ovanligt i lrspr.; ansett som ett "bra" ord)

gråtapp gråsparv. (huvudsakligast dial.)

gräddsnipa gräddkanna (oavsett formen). Lrspr.-talande brukar ordet jämte *gräddkanna*, aldrig *gräddsnäcka*; i dial. möjligen något vikande till förmån för *gräddkanna*. SAOB G 1138.

grönling mask., kart, omogen frukt. (dial., men ingalunda ovanligt i lrspr.) Jfr Rietz gröling 214b.

gullpytta Marie nyckelpiga. Av förf. som barn enda kända benämningen. Förekom i barnramsan:

Gullpytta, gullpytta flyg!
I morn bli(r) dä vacke(r)t väder.
då få(r) du nya kläder. (även dialektalt vuxenspråk)

guggla sig uttal *goggla säj*, gurgla sig. (dial.)

gå i förbindelsen *gå an*, ibland i uttr. *gå an som en skärslipare*, ivrigt arbeta, prata intensivt och utan uppehåll (dial.); i förbindelsen *gå om* (om värk) gå över (dial., men mycket ofta i lrspr.) Lombard s. 38 f.; i förbindelsen *gå skidor, skridskor* (äldre dial.) Numera gängse *åka skidor, skridskor*. Jfr Lombard s. 39: Gå på skidor, skridskor.

göka-byxor Primula veris (dial., starkt vikande benämning för *gullviva*)

göka-mat Orobus tuberosus, gökärt. (dial.)

göl fem. eller reale, i Jönk. gängse benämning på tjärn, som är ett närmast litterärt ord där.

gömme i förbindelsen *leka gömme*. Leken gick så till, att någon *sto(g)* dvs. med ryggen vänd mot dem som sprang och gömde sig, dolde ansiktet i händerna och räknade till en överenskommen siffra. (Ett fult fusk var att *glytta*, dvs. smygtitta.) Sedan började uppletandet av de gömda, varvid det gällde att först, för den letande eller den funne, slå handen i på överenskommet ställe och säga *dunk*. Därav den alternativa benämningen *leka dunken* på leken. Jfr SAOB G 1684, Rietz 224b, Bergman s. 189 ff.

göra i förbindelsen *göra ner sig*, göra i byxorna, "göra på sig". (*Kissa ner sig* "kissa på sig".) *Göra på sig* i Jönk.-språk betyder att växa till och få hull (kan sägas om såväl spädbarn som spädgris eller spädkalv).

göre neutr., göra, göromål, arbete. Ex.: Rensa fisk är *ett lessamt göre*. (dial.)

habba (-ade) reflex. slumpa sig (dial.)

halsa(-ade) gallskrika (dial.)

halte-ponick halt person (klart nedsättande). (dial.) SAOB H 126: haltebonick.

hand-reda uttal *hannarea*, god förmåga att uträtta något med sina händer, ”praktisk begåvning”. (dial.)

hantera även: ställa till oordning, husera. (dial. men ej främmande för lrspr.). Reflex. smutsa ner sig. Ex.: *Så du ha(r) hanterat dä, ba(r)nastackare*! (dial.) SAOB H 433.

hera (-ade) gå ostadigt, vackla (t.ex. såsom en berusad). SAOB H 947: hira, Rietz 257a. (dial.)

hide neutr., uttal *hie*, tillhåll för mindre väl beryktat folk. SAOB I 62, Rietz 254b. (dial.)

hink i dial. ofta uttalat *ink*, särskilt i sammansättningar som *mjölk-(h)ink*, *slask-(h)ink*, *bleck-(h)ink*. Mjölk-hinken rymmer (kanske snarare rymde, då de nya mjölkförpackningarna gjort föremålet relativt sällsynt) några få liter — kunde också kallas *mjölk-kruka* — medan *mjölk-spann* var ett större, omvänt koniskt format kärl, rymmande 15—20 liter. *Slask-(h)ink* känner förf. som en vida vanligare benämning än *slask-spann*. *Vatten-spann* och *en spann vatten* förefaller vanligare som benämningar än *vatten-hink* och *en hink vatten*. När äldre, genuint talande ortsbor särskilt ville betona 3-liters-volymen hos kärlet, talade man alltid om *en kanne-hink*. Se Bergman, Provinsialismer och skråspråk, s. 65.

hoppe-tåssa groda, skämtsamt även om en något yster flicka. (dial.)

husavara logi, hemvist. Enligt SAOB H 1480 numera sällsynt och starkt bygdemålsfärgat. *Ha husavara och vedbrand* var en äldre ej sällan hörd avlöningsform. (vardagligt) Rietz 268b.

husbärgera hysa, härbärgera. (dial.)

hymma (-de) dölja, hemligen föreha. (dial.)

hyrk uttal *hörk*, rask, frisk, återställd efter sjukdom. Rietz 245a. (dial.)

hyrkna i förbindelsen *hyrkna till*, krya på sig. (dial.)

håmma ibland uttalat *åmma*, ryssja. (dial.)

håmma (-ade) i förbindelsen *håmma åt sig*, (egoistiskt) lägga beslag på. (dial.)

hös mask., i Jönk. observerat blott i fråga om huvud på gris: *svina-hös* (till julmaten). Enligt SAOB H 2399 huvud särskilt (i södra Sverige) om grishuvud. (vardagligt)

igen åter, tillbaka. Ex.: *Ä(r) du allt igen?*, dvs. Är du redan tillbaka? (vardagligt). Även i betydelsen återstående, kvar. Ex.: Det är bara två karameller *igen.* (vardagligt)

importera även: inbringa, avkasta och endast med den innebörden uttalat *impa(r)tera.* SAOB I 248 anger ordet som dött i denna betydelse. (dial., men starkt vikande)

ink se *hink.*

inkiett angelägen. Ex.: Han är så *inkiett* efter henne (om förälskad person). (dial.) Jfr SAOB I 564.

jäbba (-ade) bjäbba (dial.)

jäbbig bjäbbig (dial.)

kanka (-ade) kånka, med besvär bära på. Rietz 307b. (dial.)

kapurr i förbindelsen *va på kapurren,* vara (lindrigt) berusad. (vardagligt, inte helt ovanligt) Enligt SAOB K 466 (under kaporr): numera knappast brukligt.

kasa (-ade) glida, slinta, i förbindelsen *kasa ner* (om t.ex. strumpa). Rietz 312a. (dial., men inte främmande för lrspr.) Också Bergman s. 69.

kashej *köra kassäj',* göra razzia, kraftfull undersökning. SAOB K 652, som anför en delvis annan betydelse, ger ett citat från den Jönköpingsfödde Onkel Adams skrifter: R. höll ... ett fasligt *kassej* efter en tågstump, som .... kommit bort. (1862) (dial.)

kattitopp i förbindelsen *göra kattitopp,* göra konkurs. (vardagligt)

kavling mask., ofta i sammansättningen *trind-kavling* okluven, några få meter lång stav av mindre grovlek. (dial.)

ked uttal *tje,* led, uttråkad, uttröttad. Bergman s. 70. (vardagligt)

kelen smeksam. Bergman s. 7; även *kelig.* (vardagligt)

kifta (-ade) flämta, flåsa, ofta i förbindelsen *kifta efter anden,* kippa efter andan. (dial.)

kimma även i förbindelsen *kimma ut (sig),* alldeles trötta ut (sig); *utkimmad,* alldeles utmattad av ansträngning. Rietz 319a. (dial. men i participformen inte alldeles okänt i lrspr., då den av en och annan anses vara ett ”bra” ord)

kippa (-ade) i förbindelsen *kippa på sig,* ta på sig skor utan att ha strumpor under. (dial.)

kippe i förbindelsen *gå kippe,* vara kippskodd. (dial.)

klabba (-ade) handskas med något smutsigt och kladdigt. (vardagligt); klåpa (dial.)

klabb-jocke klåpare. (dial.)

klene-dank klen stackare. (dial.)

klie ostyrig men klipsk pojke. Rietz 327a. (dial.)

klirpa (-ade) spela dåligt på gitarr eller mandolin, åstadkomma *klirp*. SAOB K 1267. (dial.)

klumphuggare grovarbetare; numera mest i överförd betydelse: person som bär sig ohyfsat och ofinkänsligt åt. (dial.)

klumphuvud "tjockskalle". (dial.)

klynna klyka; även: slangbåge i klykform. (vardagligt)

klynnig som har klyka (om t.ex. träd). (dial.)

klå även: skrubba, klia (t.ex. en gris). (dial.)

klå-bock person (särskilt barn) som har svårt att sitta stilla och låta saker vara orörda på sin plats. (dial.)

klådig klåfingrig, okynnig. (dial., men ingalunda ovanligt i lrspr.) SAOB K 1439 f.

klådighet klåfingrighet. I fråga om förekomst i Jönk. = ovanstående.

klåmeter uttal *klåme'ter*, pl., fingrar (vardagligt, skämtsamt). Ex.: *Hålla klåmeterna i styr*, dvs. låta bli att olovligen fingra på saker, ev. för att tillägna sig dem.

klått aga, "stryk". (vardagligt)

klök frodig (om växtlighet). (dial.)

knabbe mask., avkvistad mindre gren, avsedd till bränsle. (dial.)

knesa (-ade) säges en möbel som är lös i fogarna göra när man ruckar på den. Ex.: Sängen *knesa*(*r*) så fort man vänder sig i den. (dial.)

knort mask., uttal *knott*, kart, något som är litet och inte utvuxet, t.ex. *äpplaknort*, *tjura-knort*, *pojka-knort*, det senare gärna om en pojke som inte vet sin plats i äldres sällskap. (dial., men inte främmande för lrspr.)

knosk uttal *knosk*, stursk. (dial.)

knäppe-byxor byxor som hålles uppe av knappar i livstyckets sidor. Se även *lämmabyxor*. (dial.)

kohuvad dum, korkad; adv. *kohuvat* brukas som förstärkningsord i förbindelsen *kohuvat dum* förstockat dum. (dial.)

kontor även i betydelsen garderob; i sammansättningen *vinds-*

kontor förvaringsutrymme på vind, vindsskrubb. (allm.)

korg-säng större, djupare flätad korg med handtag i vardera ändan att bära tvättade och/eller manglade kläder i. (vardagligt, men torde nu få vika för benämningen *klädkorg*)

kovna (-ade) uttal *kɵvvna*, hålla på att kvävas, storkna. (dial., vikande). SAOB K 2587.

kragtag uttal *kravatag*, grepp i någons krage (vid tvekamp). I förbindelsen *ta kravatag*, ung. ta kraftiga brottargrepp, brottas. Rietz 349a. (huvudsakligast dial.)

krasa (-ade) ljuda såsom då något krossas, gå i kras; rossla. Ex.: Det *krasa*(*r*) i bröstet på honom. (dial.) SAOB K 2663.

krisk något syrlig (om frukt). (dial.)

krittel mask., uttal *krettel*, körtel i kött, fläsk. Enligt SAOB K 2855 starkt bygdemålsfärgat, vilket omdöme gäller Jönk.

kroe mask., kräva. Enligt SAOB K 2859 starkt bygdemålsfärgat, vilket omdöme gäller Jönk. Ex.: Det är inte farligt, det *ränsa kroen*. Så kunde man säga när barn ätit något som just inte var så lämpligt, t.ex. sand.

krok årder. Kolonilottsinnehavare t.ex. använder en sådan vid potatissättning. (dial.)

kroka (-ade) bearbeta jord med årder. Ex.: *kroka ner potater*, dvs. plöja fårorna vid potatissättning med årder. (dial.)

krumsen stel om fingrarna av köld. Rietz 354a. (dial. men mycket vanligt i lrspr.)

krympling krympling; sidoformen *kröppling* stackare. Till ett litet barn kan smeksamt sägas: *Din lille kröppling* (därmed antydande barnets hjälplöshet utan något som helst beklagande) (dial.)

kråling smeksamt till spädbarn: *Din lille kråling*, dvs. Du lilla rara, hjälplösa pyre. (dial.)

kråta (-ade) uttal *krɤta*, oskickligt tälja. Rietz 351a. (dial.)

kröson (krösen) lingon. Benämningen, som var ganska vanlig under förf:s ungdom, kom så småningom att anses som "bondsk", men otvetydigt är att den håller på att ta tillbaka en del förlorad terräng såsom varande karakteristiskt småländsk, detta både i dial. och lrspr. Benämningen *slinnon* (*slinnen*) för blåbär — som f.ö. synes vara nära nog i utdöende i landskapet — och *jordbär* för smultron har inte någon gång konstaterats i stadsspråket.

krösamos neutr., lingonmos. Om denna benämning gäller i tillämpliga delar vad ovan sagts om kröson.

kugga kugge (dial.)

kull mask., antal av tolv stycken. Benämningen har varit gängse i Jönk,. när det gällt handel med ägg på salutorgen, då målen kring staden haft den (Wrangel s. 143). I och med att äggen började säljas kilovis, blev ordet inaktuellt och verkar nu främmande för en yngre generation.

kulta vältra sig. Ex.: Han låg och *kultade* i gräset. SAOB K 3162 (dial.)

kultebytta kullerbytta (dial.)

kuv mask., hövålm. Även i sammansättningen *hö-kuv* (gängse i Jönk.)

kuva (-ade) upplägga hö i kuv. (dito)

kvesa litet utslag, kvissla. (Jönk.-språk i allm.)

kyng mask., pl. *kyngar*, värk hos barnaföderska; häftigt anfall av smärta, hastigt påkommen lust att vara olydig; kort tid, stund. Ex.: *Få*(*r*) *du kynga*(*r*), *pojk*?, dvs. Vad går det åt dig, pojke? *Jag går ut en kyng*, dvs. Jag går ut ett litet slag. (samtliga dial.) Jfr SAOB K 3505 och Rietz 376a.

kättla (om katt) föda ungar. Anges av SAOB K 988 som bygdemålsfärgat. Ordet brukas av somliga lrspr.-talande, som förutom denna benämning inte har någon annan. I lrspr. eljes vanligen *få ungar*.

köva (-de) kväva (sig). (dial.). SAOB K 3878.

labba (-ade) även i förbindelsen *labba ner* (sig), smutsa ner (sig). Rietz 386a. (dial.)

labba smutsaktig, oordentlig kvinna. Rietz 386a. (dial.)

laffs neutr., arbete utan energi och reda. (dial.)

laffsa kvinna utan energi, ordning och reda. (dial.)

laffsig som saknar energi, ordning och reda, som ”det inte är några tag i.” (dial.)

lage-mån gen.?, möjlighet att kunna lagas. Rietz 368a. (dial.)

lappa i förbindelsen *lappa till*, slå till. (dial.)

lappare mestadels tonåring med uppgift att på textilfabrik tvinna ihop de i spinnmaskinen brustna trådarna. En sådan pojke kallades *lappare-pojk*. (allm.)

lase mask., trasa (att t.ex. torka av ett bord med, för trashanken att skyla sig med, pl. ung.: paltor). Också betydelsen trashank har observerats någon gång i dial. I lrspr. ersättes ordet av *trasa*, i dial. ej sällan av *trase* (mask.).

lasig trasig (om kläder), i trasor klädd. SAOB L 315. (dial.)

lat förekommer i en rad sammansättningar, utgörande benämningar på som lat ansedd person: *lat-hund*, *-korv*, *-måns*, *-rygg*, *-stock* samt för kvinna *lat-sissa* (vardagliga utom det sistnämnda, som torde höra blott dial. till).

lavett mask., örfil. (dial.)

leding uttal *le`ing*, inpiskat elak person. (dial.)

lerpalt mask., enklare spelkula (av sekunda material). (barnspråk)

lev mask. *Lev* är i Jönk. ursprungligen ett avlångt bröd och skiljes noga från *limpa*, som är ett stort, runt bröd, och *bulle*, som är ett litet, runt bröd, som regel vetebröd. Benämningarna är allmänt accepterade, även som fackspråk, t.ex. i sammansättningar som *brödlev*, *siktlev*, *sötlev*, *vetelev*, *vörtlev*. *Limpa* säger man om olika sorters matbröd. Ett större, runt vetebröd kallas *vetekaka*. En viss förvirring i de fasta begreppen har dock skapats genom saluförande av brödsorter från andra delar av landet, där t.ex. *limpa* betecknar vad man i Jönk. kallar *lev*. Det förr gängse *vit lev* blir nu ofta *långfranska*.

linnar pl., mjäll i håret. Jfr Rietz 405b. (dial. och numera ej så vanligt — viker för *mjäll*)

lipa (-ade) även om gardin som trots noggrann strykning och upphängning inte vill hänga fullt rakt. (dial.)

luring gammal, utkörd häst; ofta i sammansättningen *hästa-luring*. Rietz 413a. (dial.)

lurk mask. el. reale, tryckt svensk översättning till text på främmande språk, olovligen använd av skolelever att lindra arbetets mödor. Någon gång kunde under förf:s skoltid *drill* användas härför. Jfr SAOB L 1219 och Lombard s. 37 f.

lussa kläda ut sig Luciadagens kväll och gå att sjunga i husen för att få en slant, ev. någon godsak. Så ursprungligen, numera förekommer *lussande* på morgonen i övlig stil. (vardagligt)

lusse Luciadagen. (dial.)

lussegubbe utklädd person, i regel barn, som gick i husen och *lussade*. (dial.)

lygna opers. *lygn'er på*, avtar (om blåst). (dial.)

låde-båge ett slags i taket i bostaden upphängt nät, på vilket man torkade de i hemmen tillverkade tändstickslådorna. Anordningen försvann givetvis när hemtillverkningen upphörde omkr. sekelskiftet.

låd-mössa uttal *lȣa-mössa*, fårskinnsmössa. (dial.)

låpa enfaldigt fruntimmer, våp. SAOB L 1455. (dial.)

låpig enfaldig, våpig. (dial.)

låta ljuda. Ex.: Det *låter* nånstans. Titta, vad det är! (dial.)

läm lucka, stort lock. (vardagligt) Sammansättningen *byxe-läm* det nedknäppbara fram- eller bakstycket på *lämma-byxor* (dial.)

lämma-bord klaffbord. (dial.)

lämma-byxor se ovan under läm. Kunde också kallas *knäppebyxor.*

maja ful min, grimas. Ex.: Han gjorde *e maja* när han trodde jag inte såg det. (dial.)

mamma den familjära benämningen på moder och det vanliga tilltalet till henne liksom *pappa* är det för fader. I förf:s umgängeskrets i skolan förekom över huvud inga andra benämningar på eller tilltal av andra slag till dem. I som det ansågs och anses som mindre vårdat tal tilltalas föräldrarna ofta *morsan*, uttal *mossan*, och *farsan*, uttal *fassan*, och omtalas som *mi morsa* resp. *min farsa.* Ibland kan väl i vardagligt tal *min far* och *mi mor* höras, t.ex. i ett uttryck som *mi mor å deras far ä söskon.* Förbindelser som *fa*(*r*) *din*, *mo*(*r*) *di* har något av sidvördnad över sig och de anses eljes som "*obildade*" av ej så få också dial.-talande. En student kan tala om *sin fader* resp. *sin moder* vid presentation för en jämnårig eller vid omnämnande av dem vid t.ex. ett dödsfall. Även om förf. alltid tilltalade sin far med *pappa* och sin mor med *mamma* (aldrig med *du*), faller det sig naturligt att säga både bland bekanta och obekanta *både min far och min mor är döda.*

maruffel även uttalat *maroff'el.* Enligt SAOB M 380 "starkt vardagligt och med innebörden drummel, lymmel, 'lurk'; i sht använt såsom okvädinsord." Observerat blott i betydelsen icke vapenför värnpliktig, brukat av äldre dial.-talande. Ordet torde vara i utdöende och obegripligt för medelålders och yngre generationer. Avlöstes av ”malaj” för åtminstone femtio år sedan.

masa-björk masurbjörk. Enligt SAOB M 383 ”i vissa trakter mas-björk”. (äldre dial.)

masa drag, i uttrycket *i ett' masa dra(g)'*, oupphörligt. Ex.: Det gick *i ett masa dra* från ett till tio, dvs. Det gick utan rast från ett till tio (och påfrestande var det). Rietz 433a. (dial., men kan som ett ”bra” uttryck ibland brukas av lrspr.-talande.)

masig om arbete: besvärligt, ansträngande. Besläktat med ovanstående. (dial.)

mat-leda uttal *matalea*, avsmak för mat, fullständig aptitlöshet. (dial.)

milda (-ade) uttal *milla*, i förbindelsen *milla på*, bli blidare i vädret, töa (dial.)

mocka uttal *mocka*, hög av spillning efter nötkreatur. (dial., men ej sällan använt av lrspr.-talande)

moster (grav accent). Även enligt SAOB M 1426 ”numera blott folkligt, i vissa trakter använt såsom (aktningsfull) titel om eller till äldre kvinna oberoende av släktskap.” Hördes ofta för ca femtio år sedan men gjorde redan då ett något gammaldags intryck. Brukades tillsammans med efternamnet, t.ex. *moster Larsson*, *moster Lilja*. *Moster Perssons* var in på 1950-talet, då den så benämnda stugan revs, en känd mötesplats, varifrån bl.a. annonserade träningspromenader företogs.

mubba (-ade) snusa. (dial., i starkt vikande)

mubba snusbuss, ”mullbänk”. (frekvens = ovanstående)

muckla uttal *mockla*, i förbindelsen *muckla med*, syssla med (smärre reparationer eller trimning av motorcykel t.ex.). (dial.)

mul-vante uttal *mulavante*, tumvante. (dial.)

mun-giga uttal *munnajija*, munspel. (dial.)

mun-reda uttal *munnarea*. *Ha munnarea*, ha förmåga att prata (t.ex. om affärsman som kan prata för sina varor). Rietz 448a. (dial.)

mutta fem., mutter. (dial.)

mylla (-ade) gnugga in någons ansikte med snö. Enligt SAOB M 1698 att jämföra med svenska dial. *myla* eller *myra*, sidoformer till mörda och med innebörden dölja något genom att gräva ned det eller hölja över det med något o.dyl. I Jönk.

endast (skol-)ungdomsspr.

måtta i förbindelsen *va te måte*, vara till lags. Jfr SAOB M 1894. (dial.)

mäll mask. el. reale, Chenopodium album (svinmålla). (allm.)

möla (-ade) brinna utan låga, pyra. (dial.)

mörta fem., uttal *mөtta*, mört. (dial.)

nack-vres neutr., uttal *nackavres*, sendrag i nacken. (dial.)

nageltrång neutr., av köld förorsakad värk under naglarna. (allm.)

nare mask., narighet på kroppsdel. (dial., men ej sällan hört i lrspr.)

nidsverk uttal *niss'värk*. Observerat blott i förbindelsen *göra på nissvärk* göra av ren elakhet (om t.ex. ett barns uppsåtliga skadehandling men också om rent nidingsdåd) (dial. relativt sällsynt)

nubb mask., kort spik (allm.), kort klädesplagg. (dial.) Ex.: Tänk, om du hade köpt dig en rejäl rock. *En sån där nubb!*

nyttja även i betydelsen begagna spritdrycker. Ex.: *En sup? Tack, ja nöttja inte.* (dial.)

nåcke mask., spindel. (dial.)

nåck-snar neutr., uttal *nåckasnar*, spindelväv (kollektivt, dial.) *-snara* en enskild spindelväv. (dial.)

näst neutr., löst nålstygn. (tämligen allm.)

okavlig uttal *okavvli*, ofantlig. (dial., vikande)

ond även i betydelsen illasmakande. (dial.)

opphävd el. **opphäven** (dial., det senare i äldre personers dial.) däst, vilket ord förefaller att vara genuint Jönk.-spr. främmande.

ordning pl. med uttalet *åninger*, ung. egendomliga föranstaltningar, sätt, fasoner. Ex.: Vad är det för *åninger*?, dvs. Vad är det för egendomligheter, fasoner? (dial., men inte sällan i lrspr.)

palm pl. *palmer*. I förf:s barndom hette det att *gå efter palmer*, när man gick för att bryta sälgkvistar, något som inte var begränsat endast till palmsöndagen. Enligt SAOB P 92 förekommer det ofta i romersk-katolska länder, där palmer inte är inhemska, att man till palmsöndagen bryter sälgkvistar att smycka kyrkorna med. Bruket av ordet *palm* i denna betydelse är i varje fall numera dialektalt och som det förefaller vikande.

Se Vide s. 217.

pappa se uppslagsordet *mamma.*

pase vårdslös, likgiltig, hållningslös person. (dial.)

pasig som har egenskaper som karakteriserar en *pase*. (dial.)

pengagräs Thlaspi arvense, penninggräs. (dial.)

pengapung portmonnä. *Pengapung* är dial. men användes där omväxlande med *portmonnä*, som är lrspr. *Börs* tillhör inte Jönk.-spr.

pese öknamn på läroverkselev; "skolepesar" (MGG årsb. 1948 s. 31 — rör förhållandena på 1870- och 1880-talet). Benämningen säges nu vara ur bruk liksom *bynke* (se detta ord), vilket skall ha berott på införandet av grundskolan. I en klass i Braheskolan, f.d. högre allm. läroverket, sade sig en elev känna till en benämning *pesadräng* (= *pese*), eljes föreföll öknamnet okänt. *Pes'et* som öknamn på läroverket säges ha skapats någon gång under 1930-talet men aldrig ha slagit igenom.

pilla (-ade) bl.a. i uttrycket *pella unne potatera*, dvs. med fingrarna känna efter om de börjat knyta sig och möjligen kan ge ingredienser till ett premiärmål. (dial.)

plutt 1. kort avsågad eller avhuggen bit av rund trästake (dial.). 2. om person: liten pojke eller flicka (smeksamt), äv. en smula föraktligt också om vuxen, ungefär: puttefnasker (dial. men stundom också i lrspr.). 3. hemkokad karamell, såld från stånd i torghandeln, *plutta(r)*. (dial.)

plutta-käring kvinna som kokade och sålde hemkokade karameller. (dial.)

plätt mask., även högfärdig person, "stropp". (dial.)

plätta liten, rund tunn pannkaka. *Baka plätter* tillreda sådana. (allm.)

potata fem., potatis. (dial.) Jönköpings-Bladet hade vid mitten av förra århundradet i sina torgnotiser regelbundet skrivformen *potater* (pl.). Sammansättningar är *tidi-potater*, *potate-kål* (-blast), *potate-mos* (dial.)

putevar örngottsvar. (dial., starkt vikande)

putta potta, även avsedd för blommor, blomkruka. (dial., anses "vulgärt"; i den senare betydelsen i utdöende)

pylla sockergryn. (dial.)

pyngling pl. *-ar*, pick och pack, bylten, knyten. (dial.) Jfr Rietz 515a.

pytta pl. *-er*, Bellis perennis, tusensköna. (dial.)

påta (-ade) även i förbindelsen *pɤta kuler*, spela kula. (dial.)

pöl vattenpuss (allm.) (*Vatten-)puss* hör inte Jönk.-språket till.

pösa (-te) (om deg) jäsa; (om vatten, kaffe) koka över. (dial. men ingalunda främmande för lrspr.)

rackla genom små men ryckiga rörelser åstadkomma att något lossnar i fogarna eller går sönder. (vardagligt). Ex.: *Låt bli å rackla i sönner låsen*! (obs! best. sing.); fara långt och i onödan. (täml. allm.)

racklig lossnad i fogarna. (täml. allm.)

rea (-ade) skaka starkt. Ex.: Han slog i dörrarna, så att det *reade* i hela huset. Rietz 535a under rikka. (dial.)

redig bl.a. duktig, ordentlig. I förbindelsen *göra sig redig* göra sig märkvärdig. (vardagligt)

renfana uttal *renafana*, Achillea millefolium, rölleka. (dial.) Jfr Vide s. 258.

rense neutr., sådant som rensats bort. (vardagligt)

rev neutr., rivande och slitande (såsom vid realisation), stark efterfrågan. (dial.)

ringlablomma ringblomma. (dial.)

risagummorna pl., ”sålde hackat granris till spottlådorna och avträdena för 2 öre näven, dessutom torgförde de blommor och löv på våren och sommaren” (Wikner ULMA; rör förhållanden kring sekelskiftet).

rugga uttal *rωgga*, trave av ved. (dial.) Enligt SAOB R 2765 sannolikt samhörigt med svenska dial. ruka, liten hög. (Se nedan under *torrukegummorna*)

rugga uttal *rωgga*, (om ur) rucka. (äldre dial.)

rul mask., långsträckt valk på bål eller extremiteter efter slag. (dial.)

rusen uttalas med öppet *u*-ljud, rysande, ”olustig”. Enligt SAOB 3081 egentligen perf. part. av rysa och anges som dött. I Jönk. högst levande i dial. och av åtskilliga lrspr.-talande upptaget som ett ”bra” ord. Ex.: Jag känner mig *rusen*,dvs. ”olustig”, småfrysande; i neutr. använt om väder i betydelsen gråkallt, som åstadkommer att man känner sig *rusen*. (frekvens som föregående betydelse).

russla Enligt SAOB R 3105 rumla, slösa bl.a., men i Jönk. har ordet inte så starkt klandrande innebörd; ung. slå sig lös utan att behöva se på varje öre. (dial.)

russlepengar pengar att *russla* med. (dial.)

ruva litet upphöjd skorpa på sår. (täml. allm.)

rycka även i förbindelsen *röcka kuler*, spela kula med håla som mål. (barnspr.)

rysta (-ade el. **-te)** uttal *rösta*, skaka, skaka om, rista (t.ex. ett olydigt barn) (dial. men ingalunda ovanligt i lrspr.); i förbindelsen *rysta mattor*, skaka mattor (täml. allm.), oftast i imperf. *rystade*.

En känd hejaramsa, förmodligen skapad på 1920-talet:
Heja, grabba(r) ifrån öster
slå in kulan så dä röster (dvs. så att målnätet rister)

råd el. **råda** i förbindelsen *ta råda på*, uttal *ta råa på*, även av eljes icke dial.-talande, ta makten över, bemästra, rå på, klå upp (i samtliga fall personer). I betydelsen klå upp, rå på i slagsmål torde uttrycket tillhöra dial., i betydelsen bemästra, ta makten över har förf. hört uttrycket användas av en lärarinna om en kollega: De (dvs. en klass) trodde de skulle *ta råa på* henne, men det var hon som *tog råa på dom*. Medan somliga anser uttrycket vara alltför ”lågt”, menar andra att det är fullt passande i vårdat tal, ja, värdefullt som ett ”bra” ord.

råka (-ade) bl.a. träffa (t.ex. en måltavla), möta (en person), finna en väg eller ta sig fram på en väg, hitta. (samtliga allm.)

råke reale, uttal *rȣke*, råge. (dial.)

råtbo uttal *rȣtebo*, varhärd, även i bildlig betydelse (dial. mest äldre). Det enkla *råt*, var, som brukas i omlandet, har inte påträffats i Jönk. av förf.

rännarekatt katt utan fast tillhåll. (dial.)

rännarekäring kvinna som springer omkring med skvaller. (dial.)

ränne neutr., höskulle. (täml. allm.)

räpa (-ade) rapa. (dial., vikande)

rävrumpa Equisetum-växter. (dial.) Jfr Vide s. 246.

sammetsblomma lackfärgad Tagetes. (vardagligt) Jfr SAOB S 825.

seckel neutr., dregel. (dial.)

seckla dregla. (dial.)

sega (-ade) särskilt: gå eller springa (med svikt i stegen) på svag is, så att den bågnar (i vågor) enligt SAOB S 1624. (ungdomsspr.)

semla den gängse benämningen på *fastlagsbulle*, vilket ord i senare tid trängt in.

sittsoffa uttal *settesoffa*, parksoffa. (äldre dial.)

sjaffs våpig karl. (vardagligt); äv. *sjaffser*. (dial.) Jfr Östergr. 6: 106.

sjaffsa (akut eller grav accent) våpig kvinna. (dial.)

sjaffsig våpig. (vardagligt)

sjåte stackare, person som har svårt att riktigt ta vara på sig själv, t.ex. *gubba-sjåten* gubbstackaren. (dial.)

själas· våndas, förgås av otålighet, ligga i själatåget. Rietz 574b. (dial.) Ex.: Han var, så han *själades* eller Han var, så han kunde *själas*, dvs. Han var så ivrig (lysten, otålig) att han kunde förgås.

skank fem., ben. Ex.: *dra skankera* efter sig. (vardagligt på gränsen till vulgärt)

skrabber mask., svag och sjuklig människa samt (nog i flertalet fall) en smula oordentlig, orejäl, vars ord man inte fullt kan lita på. (dial.) Jfr Rietz 596a.

skrabbelin i fråga om innebörd = ovanstående. (dial.)

skrapansikte ansiktsmask, företrädesvis känd från ”lussandet”. Rietz 603b. (dial.) Vid maskerader nyttja(de)s *mask*.

skrefle grensle. (dial.)

skrinn mager (om jordmån). (dial.)

skråe stackare, klent utrustad och oföretagsam människa. Rietz 603a. (dial.)

skräveltratt skrävlare. (dial.)

skulor pl., köksavfall. (allm.)

skultunna tunna för köksavfall. (allm.)

skunga (-ade) uttal *skonga*, ljuda starkt. Ex.: Hans slår i dörrarna, så att det *skongar* i hela huset. Rietz 607b. (dial.)

skäkta även *vägg-skäkta*, vägglus. De två benämningarna användes alternerande. Man kan kalla en nerlusad soffa *vägglusasoffa* och ett ställe (fastighet) för *vägglusanäste* t.ex., om det är känt för väggohyra. En för sådan ohyra känd fastighet kallades gemenligen *Lusarp*. Benämningen *vägg-madam* är inte helt okänd heller. Se f.ö. Bergman s. 89.

skäkta (-ade) 1. Spänna en eller ett par dragare framför ett redan anspänt fordon för att så hjälpa vederbörande att få upp sitt lass uppför svår backe. Äldre lantbrukare i trakten kring Jönköping har en del att berätta om sådant *skäktande* just kring staden, då denna ligger i en sänka med långa och svårforcerade backar åt så gott som varje håll. 2. Vid kälkåkning foga den ena kälken efter den andra i en ofta lång rad, varvid den framför åkande, liggande på magen på sin kälke, medels fötterna håller den bakom åkande ansluten till raden. Jfr MGG årsb. 1945 s. 67 vad som säges om namnet *Skäktabacken*, högsta krönet av Dunkehallabacken. Att märka är dock att forbönder *skäktade* vid färd uppför, medan man vid nedfärd hade bromsanordningar som hejdade fordonet. (I betydelsen 1 hör ordet helt historien till — det *skäktas* sedan länge inte i backarna kring Jönköping, medan barn fortfarande lär göra det.)

slabba subst., summa, ”hög” av obestämd omfattning — använt endast i fråga om pengar. Ex.: Få en *slabba* på en gång. (dial.) Enligt Götlind: Västergötlands folkmål I, s. 115 betyder *slabba* i västgötska mål stor fläck, hög av blöt träck, smuts o.d.

slabba (-ade) slaska, stänka omkring sig (t.ex. vid disk, tvätt), söla ner. Östergr. 6: 659. Jfr *slabb* och *slabb-väder* slaskande resp. sådant väder att man väter ner sig om fötter och kläder. (täml. allm.)

slabbadarius manlig individ som slaskar ner omkring sig. (dial.)

slagga (-ade) i förbindelsen *slagga in*, ung. håva in (förtjänst, vinst). (dial.)

slatt rest, skvätt (av t.ex. mat- och våtvaror); ”en mjölkslatt” (Wrangel s. 144). (dial.) Jfr nedan *slick* med samma innebörd och ung. samma frekvens.

slick mask., se ovan under *slatt*. (dial.)

slod fem., mängd, följe. Ex.: *e hel slo* med folk. Rietz 627a. (dial.)

slämma (-de) med kraft och vårdslöst slå igen (t.ex. dörr). (dial.)

slörpa (-ade) uttal även *slurpa*, sörpla. Rietz 627a. (dial.)

slösse neutr., stort stycke av vävt material av sämre beskaffenhet, t.ex. *säckaslösse*. I överförd betydelse: oblygt, lättfärdigt kvinnfolk. Rietz 631b. (dial.)

smilifin subst. och adj., lismare, smilfink resp. lismande. (dial.)

smuck mask., uttal *smock*, tröstare, bestående av t.ex. litet socker omvirat med en tunn trasa av linne. Torde inte längre förekomma men gjorde det för ca femtio år sedan (dial.); fingertuta. (dial., i utdöende) Rietz 634a.

smunka (-ade) uttal *smonka*, i förbindelsen *smunka i sig*, med välbehag sätta i sig godsaker t.ex. (dial.)

smutt el. **smytt** mask. vrå, trångt krypin. (dial.)

snavla snörvla. Rietz 640b. (dial.)

snedmunt el. **snedmynt** som har sned mun. Snedmuntheten var i Jönk. oftast en yrkessjukdom eller ett yrkeslyte, som drabbade speciellt kvinnor sysselsatta i tändstickstillverkningen. Den förorsakades av giftämnen i tändsatsen. (vardagligt) Båda formerna Östergr. 6: 933.

snedske adv., uttal *snesske*, i förbindelsen *på snedske*, använd om t.ex. körsven, som satt på en mellan fram- och bakvagn lagd planka, vilken tvingade honom att sitta med ryggen snett bakåt från körriktningen: *sitta på snedske*. (dial.)

snicka snickra. (dial.)

snick best. form uttal *sneck'en*, snickerifabriken eller snickeriavdelningen på industri. (dial.)

snoe vetskap, nys om. Ex.: Jag fick *snoe* på det av en händelse. Rietz 645b. (dial.)

snopp adj. oböjl., skamflat. Ex.: Han blev *pin snopp*. Innebörd: Han blev alldeles häpen av överraskning och skam. Rietz 646a. (dial.)

snor- se *snorbläjd* under *bläjd* och *snorflabba* under *flabba*.

snorluv mask., gers. Rietz 647a. (dial.)

snukta (-ade) uttal *snockta*, snoka, nosa. Rietz 646a. (dial.)

snurra även: medels en piska få en träsnurra (*snurre*) att rotera. Omtyckt barnnöje om våren. (allm.)

snurre se ovanstående.

snutt mask., avskuret stycke av något, t.ex. i sammansättningen *korva-snutt* liten stump av korv. (dial.)

spann se under *hink*.

sparkstött el. **sparkstötting** numera vanligen *spark* (allm.)

speta sticka av trä. Ex.: Få en *speta* i fingern. (vard.)

spinga (-ade) i förb. *spinga stickor*, klyva stickor att tända i eldstad med. (vardagligt) Bergman s. 93; men *spänta* för samma verksamhet är inte Jönk.-språket främmande. Östergr. 6: 1200.

spingesticka till tändbränsle kluven sticka. (vardagligt)

sprutta sprund på kläder. Rietz 662. (dial.)

späna (-de) uttalas *spänna* i förbindelsen *spänna kyrke*, en under tidigare 1900-talet ännu kvarlevande lek, som emellertid då höll på att försvinna. Jfr Rietz 663.

spänta (-ade) se ovan under *spinga.*

stam adj. oböjl., stammande i talet. (äldre dial.)

startna uttal *stattna*, stelna (om det som förut varit flytande). Rietz 670a. (dial.)

stirr i förbindelsen *få sterren*, bli alldeles konfys, totalt tappa koncepterna. (dial.) Jfr Rietz 672.

stirr adj. oböjl., *bli sterr*, bli alldeles konfys, bli utom sig av iver. (dial.)

stirra darra, vimsa hit och dit. Ex.: Han for och *sterrade.* (dial.)

stirrhänt darrhänt. (dial.)

stirrig vimsig. (dial.)

stoftsocker pudersocker. (vardagligt)

stollot uttal *stɤ`elt*, stollig (dial., men en smula skämtsamt brukat även av lrspr.-talande en eller annan gång).

stolstyre rygg på stol. (dial.)

streta även om kläder: sitta för trångt. Ex.: Vi får lägga ut här, det *stretar* över bröstet. (dial.)

stuguränn neutr., uttal *stuveränn* (mörkt *u*-ljud), person som springer i stugorna med skvaller och sällan håller sig hemma. (äldre dial.)

stut till dragoxe avsedd tjurkalv (en betydelse som synes vara praktiskt taget okänd för personer upp i den yngre medelåldern). I överförd betydelse: hutlös människa. Ex.: Begärde han hundra kronor för det lilla? Det var en *stut.* (äldre dial.)

stålflis fem., stålpenna. Benämningen, som var vanlig för ca femtio år sedan i Jönk.-språk, håller på att försvinna efter tillkomsten av reservoar- och kulspetspennor.

surk även benämning på pojke, som regel i sammansättningen *pojka-surk* pojkbyting. (dial.)

surlev ursprunglig benämning på *kavring* i Jönk., en benämning som alltmer vinner terräng genom den utvidgade handeln med bröd tillverkat på främmande orter. Detta slags bröd synes ha införts i Jönk. av en inflyttad bagare, gemenligen kallad *Skåne-bagarn*, på 1880-talet. Han tillverkade även *sur-limpor*. Se f.ö. under *lev.*

surra vanligt i sammansättningen *mjölka-surra*, kvinna som fram till seklets början körde ut och sålde mjölk direkt till konsumenterna. (vardagligt) Se även vedernamnet *Surra* s. 63.

svall mask. el. reale, ytved av sågat träd; bruka(de)s som bränsle. Rietz 707a. (allm.)

svallved ved bestående av *svallar*. (allm.)

sveg-ryggad uttal *svej-röggad*, svankryggig. (äldre dial.) Numera ersatt av *svank-ryggad* (dial.) eller *svank-ryggig*. (lrspr.)

svett adj., svettig. (täml. allm., i lrspr. omväxlande med *svettig*)

svånge hålfot. (dial.)

svämma (-ade) bada (hästar). Ett omtyckt åskådarnöje var det, när A 6 *svämmade* sina hästar i Vättern under sommaren. Äldre stadsbor känner ordet, men för personer upp mot medelåldern synes det vara helt okänt. (dial.)

syta (söt) i förbindelsen *syta för*, dra sig för, känna obehag inför. (vardagligt)

syten som drar sig för, känner obehag inför något. Ex.: Han vågar inte doppa sig — han är *syten* (svår beskyllning vid bad mot en pojke). (dial.)

såd neutr., uttal *sȣ*, matspad. (dial.) Om kaffe, som fått stå att koka alltför länge, kunde sägas att det var *tjåckt som sȣ*.

såla (-ade) uttal *sȣla*, i förbindelsen *sȣla iväg* (med klumpig rörelse) kasta bort. Rietz 713b. (dial.)

sätta i förbindelsen *sätta sig till'*, även i betydelsen slå sig ner och inte ha förstånd att bryta upp i för värdfolket passlig tid. (dial.)

söa honfår; i överförd betydelse: sömnaktig, oföretagsam och inte heller överdrivet klipsk person. (dial.) Ex.: *Den! Han ä e redi(g) söa!*

söcken neutr. *söckent*, trist, enformigt. (vardagligt)

sörna (-ade) uttal *söna*, vissna. Rietz 719a. (dial.) Ett inte ovanligt hot var att någon skulle slå till en annan så han *sönade*.

söt (om mjölk) oskummad. Ex.: *Få(r) ja två liter söt å en liter* *skummad*! (ev. i dial. *en liter skummemjölk*) (vardagligt)

sötkrisk sötsur (om smak). (dial.)

taga bl.a. i förbindelsen *ta av sig*, uttal *ta å' sä(j)*, låta fotografera sig. (äldre dial.)

taffsa bära sig tafatt åt. (dial.)

taffsa kvinna som bär sig tafatt åt, arbetar utan drift och handlag. Rietz 720b. (dial.) I sammansättningen *flecke-taffsa* ännu ej fullvuxen flicka, av vilken man därför ej kan fordra fullvärdig arbetsprestation och moget omdöme.

taffser tafatt manlig individ. (dial.)

taffsig tafatt, som är utan drift och handlag. Jfr Östergr. 8: 25 med delvis andra betydelser. (vardagligt)

tapplor pl., tangenter på dragspel, klarinett etc. (dial.)

tarre utrymmet under takåsen i vindsfastighet. I uttrycket *bo oppe på tarren*, bo i vindskupa längst bort på öppen vind. (äldre dial.) Jfr Rietz 774b.

tavla uttal *tavvla*, fingra på med ej fullt rena fingrar, solka ner. (dial.) Jfr Rietz 724b under tapla.

tetas retas. Rietz 729a. (dial.)

tetas (akut accent) person som tycker om att retas. (dial.)

tetig om person: som tycker om att retas; om arbete: motig, besvärlig t.ex. genom att hinder uppstår och att det delvis spolieras. (dial., men anses av ej så få lrspr.-talande som ett ”bra” ord särskilt i den senare betydelsen)

texa utan lugn och målmedvetenhet utföra något, smått planlöst irra omkring (dial.) Ex.: Han for där och *texade* och ingenting blev gjort.

texas (akut accent) el. *texer* person som utan styrsel irrar hit och dit t.ex. i sina göromål. (dial.)

tirådig obeslutsam, ostadig till lynnet. Rietz 737a. (dial.)

tjabb neutr., innehållslöst prat. (dial.)

tjabba (-ade) prata innehållslöst prat, ofta i smått grälaktig ton. (dial.)

tjuttra tala fort och otydligt. (dial.)

tjyva-saker pl., sådant som inte tål dagsljuset. (dial.) Ex.: Tala om det, du — det är inga *tjyvasaker*.

tjåk el. **tjåke** käke. (anses utpräglat dial.) Någon gång kan man få höra ett *stor i tjåken* högröstat skrävlig.

tjåsta (-ade) andas tungt och häftigt. Rietz 741b. (dial.)

tjåt uttal *tj8t*, tjat. (dial., men kan brukas av en eller annan lrspr.-talande som ett ”bra” ord, som på något sätt starkare uttrycker det outhärdliga i tjatet)

tjåta (-ade) tjata. (användning ung. som ovanstående)

torga (-ade) idka torghandel (både om den som saluför varor och om köparen). Ex.: Bönderna skulle in för att torga. (Wikner, ULMA) Enligt Östergr. 8: 455 blott i betydelsen göra uppköp på torget. (vardagligt)

torrfängd mycket torr (om mat). Om såväl lekamlig som andlig spis kan sägas att den är *torrfängd*, dvs. torr, ringa och föga hungerstillande. Rietz 775a. (dial.)

torrnämd som lätt torkar ut i torrperioder. (dial.)

torrukegumma Wrangel sid. 221: ”I den gamla teaterns yttre förstuga hade de så kallade ’Torrukegummorna’ – vet inte alls varifrån namnet härstammar – sina öppna små bodar. De voro förvittrade av ålder, väder och vind och ombyltade med otaliga schalar……”. Företeelsen liksom benämningen okänd i nuvarande Jönk., men den senare torde utan större svårighet kunna tolkas. *Ruka* är en i nordsmåländska dial. förekommande benämning på hög av nötkreatursspillning. I överförd betydelse brukas det i dial. i omlandet om t.ex. en liten låg stuga. Den föga vänliga jämförelsen mellan hoptorkade *rukor* och de av ålder, väder och vind förvittrade gummorna är ett utmärkt ex. på den folkhumor som tog sig (och tar sig) uttryck i en rik flora av ofta nog kvicka men också elaka öknamn.

trant mask., dåligt, nött klädesplagg. (dial.)

trapp mask. el. fem., omväxlande med *trappa* (*trapp* huvudsakligast dial.) inom- eller utomhustrappa. *Trappstege* benämnes den flyttbara, huvudsakligen inomhus använda med stödben försedda stegen.

trefoting trefot. (dial.)

trilla bandgjord att driva fram med en träpinne; också sådan leksak av trä. (vardagligt)

trilla (-ade) även: driva fram bandgjord med en träpinne (i barns lek). (dial.)

tussing tusensköna. Jfr Vide s. 317. (dial.)

tvången tvungen. (dial.)

tycka säga (vid relaterande av någons yttrande). (vardagligt)

tycka i förbindelsen *tycka på* (tonvikt på båda orden), ung. vara missnöjd med. Ex.: Jag begärde 200 kr., men han *töckte påt*, Jag begärde 200 kr. (för utfört arbete), men han var missnöjd med priset (och ville pruta).

tykig näsvis, påflugen (som regel brukat om barn). (dial., men en eller annan gång brukat av lrspr.-talande som ett ”bra” ord)

tykänns ha svårt att känna igen sig, inte känna sig hemma. (dial. men ej sällan brukat i lrspr.) Jfr Östergr. 8: 971. Kan också uppträda i uttrycket *va tykänd* med samma innebörd.

tändsticklåda uttal *tännsteckelåda*, den i varje fall äldre genuina, vardagliga benämningen, numera alternerande med *tändsticksask*; vid tillverkningen i hemmen var det alltid fråga om *låder*.

tännik mask., tännlika, häftstift. (pl. *-er*). Enligt Östergr. 8: 1039 mer eller mindre dialektfärgat även tenlika, tännika, tennika m.fl. (vardagligt, men torde alltmera få vika för *häftstift*)

ungatapp nedsättande om barn, ”unge”. (dial.)

unge avkomma till djur och människa. Det senare blev, särskilt tidigare, *barnunge*. Ordet *unge* hade, använt om människa, i varje fall på 1910- och 1920-talen en klart nedsättande innebörd. *En hoper å onga* var ett ofta hört uttryck för en flock barn (besvärliga och nyfikna). Efter hand har den nedsättande innebörden i ordet vikit — väl inte bara i Jönk. — och det kan nu brukas inte bara om andras avkomma utan även om den egna.

vanlig även i fråga om potatis: *vannlia* (pl.), den potatis som skördas senare på året och därigenom skiljes från *tidia potater* eller *tidipotater*, som man börjar skörda kring midsommar. (vardagligt)

varsk skygg. Rietz 793b. (dial.)

vassarv mask., Stellaria media, våtarv. Östergr. 9: 771. (vardagligt)

vassbänk *vassabänk* (dial.), vassrugge, ett ord som inte är genuint i Jönk. Östergr. 9: 771. (vardagligt, även i lrspr.)

vil adj. oböjl., utvilad. Rietz 271a. (äldre dial.)

vippa ett spel för barn upp i de lägre tonåren. (allm.)

vresa (-ade) ung. krångla. Ex.: *Han far å vresa, den däre*, ung.: Han far omkring och driver sina halvskumma affärer (som det alltid blir bråk omkring), den där människan. (dial.)

Jfr Rietz 818b.

vråltratt uttal *vrɤletratt*, megafon, i överförd betydelse: skrikhals. (dial.)

vörda uttal *vura* (mörkt *u*-ljud), uppskatta, respektera. Ex.: På det stället visar de att man inte är mycket *vurad.* (dial.) Även i sammansättningen *små-vura*, se över axeln, ringakta.

yr se *ör.*

åbäkig (om varelse) som gör sig till, beter sig narraktigt och löjligt; (om föremål) stort och oformligt. (vardagligt) Jfr Rietz 837a.

åla sig (om potatis) skjuta groddar. Rietz 5b. (dial., men kan förekomma i lrspr.)

ålla avlång grund fördjupning i marken, t.ex. för sådd av köksväxtfrön. Rietz 939b. I SAOB under olla i betydelsen låda för torkning av frukt o.d. (dial., men ganska vanligt i lrspr.)

åpen glupsk. (dial.)

äling elritsa. (täml. allm.)

ängabulle Trollius europaeus, bulleblomster. (täml. allm.)

äta i förbindelsen *äta på* (tonvikt på båda orden), svärta ner, misstänkliggöra (dial.); i förbindelsen *äta ut*, konkurrera ut, genom förtal och misstänkliggöranden få någon avlägsnad från t.ex. en anställning. (dial., men ingalunda ovanligt i lrspr.)

ör yr (dial.)

öra (-ade) lida av yrsel, springa av och an utan mål och mening. Rietz 853b. (dial.)

örekyng mask. el. reale, anfall av yrsel. (starkt dial.)

öring örfil. (huvudsakligast dial.)

össja (-ade) springa hit och dit utan mål och mening. Rietz 854b. (dial.)

össjer man som *össjar.* (dial.)

össjig som *össjar.* Rietz 854b. (dial.)

össjig-byx uttal *öschiböks'*, person som *össjar.* (ett par gånger konstaterat i dial.)

Förteckning över anförd litteratur

BERGMAN, GÖSTA, Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket, i: Arkiv för nordisk filologi 56 (1941). (Bergman)

— Provinsialismer och skråspråk. 1943.

BJÖRSETH, BERTIL, Göteborgsspråket. 1962. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 25)

CARLSON, BARTHOLD, Minnen från Jönköpings läroverk och stad på 1870- och 1880-talet. 1948. Efterskrift 1949, i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1948 resp. 1949. (MGG årsb. 1948 resp. 1949)

GÖTLIND, JOHAN, Studier i västsvensk ordbildning. 1918.

— Västergötlands folkmål, i: Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 6: 1—2. 1940—41.

HEDSTRÖM, GUNNAR, Landsmålsalfabetet i för södra Sverige avpassad kortfattad framställning. 1957. (Hedström)

HILLMAN, ROLF, Språkvården och skolan. 1961. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 23)

INGERS, INGEMAR, Språket i Lund. 1957, 2:a uppl. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 17)

JOHANNESSON, ERIK, Några intressanta ortnamn i Jönköpings stad, i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1945 o. 1946. (MGG årsb. 1945 resp. 1946)

Jönköpings-Bladet.

KOCK, AXEL, Språkhistoriska undersökningar om svensk accent. 1879.

LINDQVIST, NATAN, Sydvästsverige i språkgeografisk belysning I—II. 1947. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 2)

LOMBARD, ALF, Sydsvenska och uppsvenska, i: Arkiv för nordisk filologi 60 (1946).

MAGNUSSON, BO, Om pluraländelserna -ar ~ -er hos feminina vokalstammar. 1965. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 13)

MOLDE, BERTIL, Dagens svenska och morgondagens, i: Bertil Molde och Carl Ivar Ståhle, 1900-talssvenska. 1970 (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 37)

— Uttal och samhällsroll, i: Språkvård 1969: 2 (även i: Studier i dagens svenska, Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 44)

Nordisk kultur 24a, Idrott och lek (utg. av Johan Götlind). 1933.

Ordbok över svenska språket, utg. av Svenska Akademien. (SAOB)

Ordlista över svenska språket. Svenska Akademiens, nionde uppl. 1950. (SAOL)

RIETZ, JOHAN ERNST, Svenskt dialekt-lexikon. 1861—67 (nytryck 1962). (Rietz)

RYDBERG, VIKTOR, Det forna Jönköping, i: Svea 1881 (nytryck 1966)

— Tysk eller nordisk svenska?, i: Svensk Tidskrift 1873, även i: Samlade skrifter XIII.

SJÖSTEDT, GÖSTA, Studier över r-ljuden i sydskandinaviska mål. 1936. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 4)

Uttalsordlista. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 6. 1950, 3:e uppl. 1965.

WESSÉN, ELIAS, Vårt svenska språk. 1968, 3:e uppl. 1970. (Wessén)

VIDE, STEN-BERTIL, Sydsvenska växtnamn. 1967. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 17) (Vide)

WIKNER, GUSTAF, Glimtar från »Liljeholms-qvarteret», i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1941.

— Staden förr och nu. Kring Vedtorget och Båtmansbacken mot 1800-talets slut, i: Mäster Gudmunds Gilles årsbok 1946.

— Stadens handel med landsbygden. Svar på frågelista M 160. Stadstraditioner. 1941 (i Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala). (Wikner ULMA)

WRANGEL, THECLA, Från forna tider. Hörsagor och personliga minnen upptecknade av Thecla Wrangel. 1926, 2:a uppl. 1927. (Wrangel)

ÖSTERGREN, OLOF, Nusvensk ordbok. 1915— . (Östergren)

Dessutom har författaren rådfrågat ehuru icke direkt citerat i förordet omnämnda arbeten av språkgeografisk karaktär.

Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård

1. Carl Sigfrid Lindstam, *Nordisk rättstavning*. 1946. Slutsåld.
2. Gösta Bergman, *Särsvenskt och samnordiskt*. 1946. Slutsåld.
3. Erik Wellander, *Vi gå eller vi går?* 1947. Slutsåld.
4. *Skrivregler*. Sjätte uppl. 1971.
5. Gösta Bergman, *Aktuella språkvårdsfrågor*. 1948. Slutsåld.
6. *Uttalsordlista*. Tredje uppl. 1965.
7. Ingemar Ingers, *Sydsvenskt riksspråk*. 1950. Slutsåld.
8. Pelle Holm, *Nytt och gammalt i Svenska Akademiens ordlista*. 1951. Slutsåld.
9. John Wennerberg, *Teknikens språkvårdsfrågor*. 1952. Slutsåld.
10. Elias Wessén, *Tradition och förnyelse inom språket*. Andra tryckn. 1963.
11. *Språkvård*. Redogörelser och studier utgivna till språkvårdsnämndens tioårsdag 1954.
12. Elias Wessén, *Om det tyska inflytandet på svenskt språk under medeltiden*. Tredje uppl. 1970.
13. Johannes Lindblom, *Om språket i den svenska bibelöversättningen av 1917*. 1955. Slutsåld.
14. Jöran Sahlgren och Gösta Bergman, *Svenska ortnamn med uttalsuppgifter*. Andra uppl. 1968.
15. Olav Ahlbäck, *Svenskan i Finland*. Andra uppl. 1971.
16. *Nordiska språkfrågor 1955*. 1956. Slutsåld.
17. Ingemar Ingers, *Språket i Lund* (Svenskt riksspråk i regionala skiftningar 1). Andra uppl. 1970.
18. Elias Wessén, *Språkriktighet och stil*. Andra uppl. 1960.
19. Bertil Björseth, *Göteborgsspråket* (Svenskt riksspråk i regionala skiftningar 2). 1958.
20. *Nordiska språkfrågor 1956*. 1957. Slutsåld.
21. *Nordiska språkfrågor 1957 och 1958*. 1959. Slutsåld.

22. Björn Kjellin, *Kan våra myndigheters språk moderniseras?* 1960.
23. Rolf Hillman, *Språkvården och skolan.* 1961.
24. *Nordiska språkfrågor 1959 och 1960.* 1961. Slutsåld.
25. Torsten Bucht, *Språket i Härnösand* (Svenskt riksspråk i regionala skiftningar 3). Andra uppl. 1970.
26. Gösta Bergman, *Rätt och fel i språket.* Tredje tryckn. 1970.
27. *Markusevangeliet.* Ny översättning med anmärkningar av Johannes Lindblom. 1963.
28. *Nordiska språkfrågor 1961 och 1962.* 1963.
29. Roland Otterbjörk, *Svenska förnamn.* Andra uppl. 1970.
30. Erik Wellander, *Språk och språkvård.* 1964.
31. *Profeten Jesaja.* Ny översättning med anmärkningar av Johannes Lindblom. 1965.
32. Sven Ekbo och Bengt Loman, *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok.* Andra uppl. 1971.
33. *Nordiska språkfrågor 1963—1965.* 1966.
34. Ragnhild Söderbergh, *Svensk ordbildning.* Andra uppl. 1971.
35. *Nordiska språkfrågor 1966 och 1967.* 1968.
36. Nils Hänninger, *Nämnden för svensk språkvård 1944—1969.* 1969.
37. Bertil Molde och Carl Ivar Ståhle, *1900-talssvenska.* 1970.
38. *Ryska namn.* Samnordiska stavningsregler. Namnlista. 1970.
39. *Turistord i Norden.* 1970.
40. Carl Ivar Ståhle, *Svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal.* 1970.
41. Karl-Hampus Dahlstedt, *Massmedierna och språket.* 1970.
42. Rolf Hillman, *Svensk prosastil under 1700-talet.* 1970.
43. *Språk i Norden 1970.* Årsskrift för de nordiska språknämnderna. 1970.
44. *Studier i dagens svenska.* En antologi redigerad av Bertil Molde. 1971.
45. *Språk i Norden 1971.* Årsskrift för de nordiska språknämnderna. 1971.
46. Erik Lönnerholm, *Språket i Jönköping* (Svenskt riksspråk i regionala skiftningar 4). 1972
47. *Språk i Norden 1972.* Årsskrift för de nordiska språknämnderna. 1972.

Ordböcker

Dansk-svensk ordbok. Utarbetad av Bertil Molde under medverkan av Niels Ferlov. Andra uppl. 1968.

Våra ord, deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok av Elias Wessén. Andra uppl. 1972.

Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi. Under redaktion av Ture Johannisson och K. G. Ljunggren. Andra tryckn. 1970.

Jönköpingsspråket är ett viktigt stadsspråk som innehåller drag både från dialekterna i områdena runt staden och från rikssvenskan. Denna lokala riksspråksvariant beskrivs här med stor sakkunskap av adjunkt Erik Lönnerholm. Han redogör för Jönköpingsspråkets ljud- och formlära och ger en rad upplysningar om jönköpingsbornas uppfattning om stilnivån hos åtskilliga av de ljud, former, ord och uttryck som förekommer i deras språk. Boken avslutas med en fyllig lista över ord som är karakteristiska för jönköpingskan. Denna skrift ingår i serien ”Svenskt riksspråk i regionala skiftningar”.

Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 46

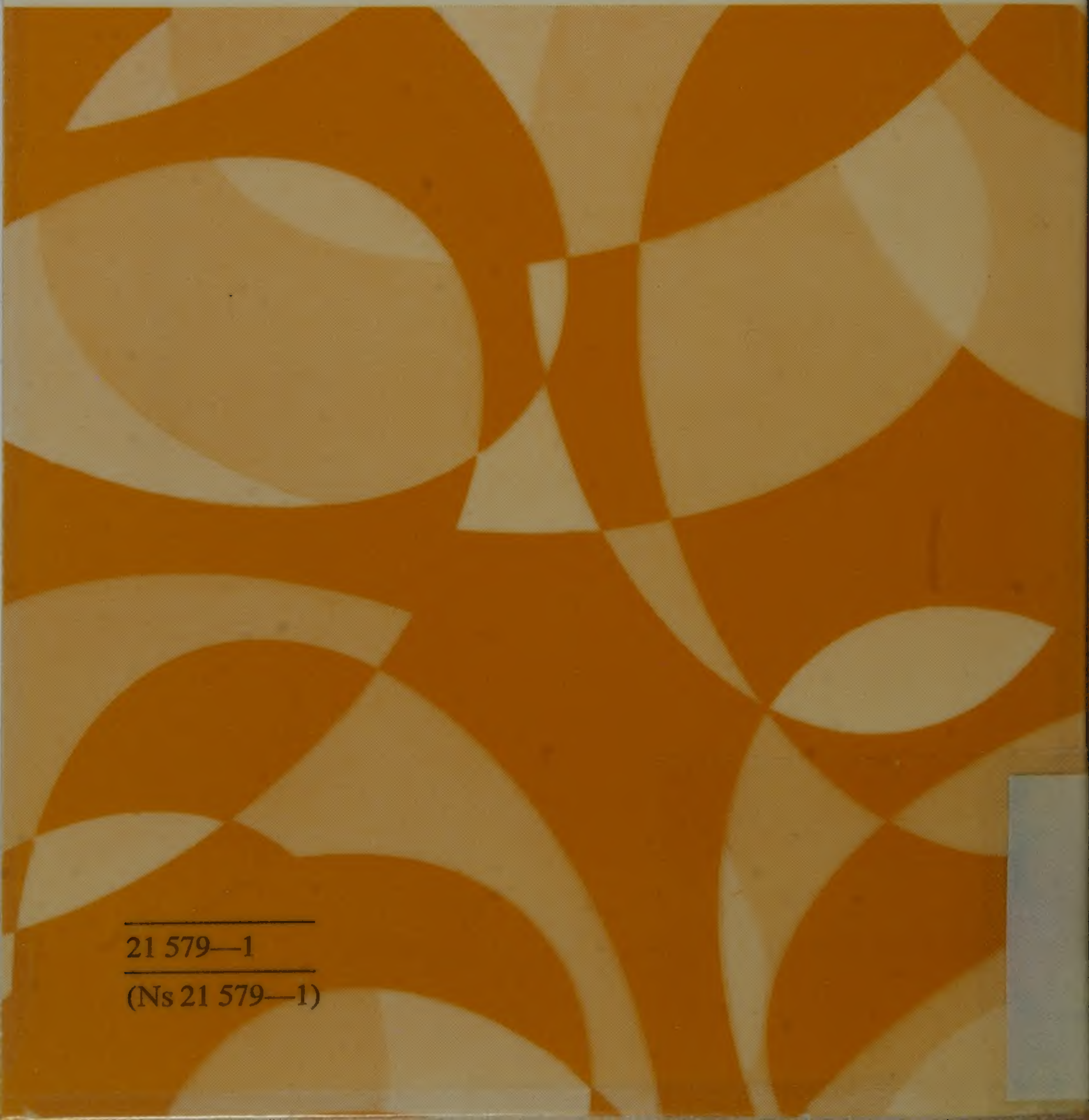

21 579—1

(Ns 21 579—1)